

1102

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS VIII

**HUNGARIA
SZEGED 1961**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS VIII.

GAÁL ENDRE

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI
MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETE
1917—1919 MÁRCIUS 21.

SZEGED 1961

Redigit
GYULA MÉREI

Szerkeszti
MÉREI GYULA

JEGYZET

E tanulmány a hódmezővásárhelyi munkásmozgalom 1917—1919. évi történetét tárgyaló munka első része. A Tanácsköztársaság hódmezővásárhelyi eseményeit a második rész ismerteti.

Ezúton is őszinte köszönetet mondok mindazoknak az elvtársaknak, akik dolgozatom anyaggyűjtő munkáját szóbeli közlésekkel, visszaemlékezésekkel, a levéltári és a sajtóanyag rendelkezésre bocsátásával segítették. Külön köszönetet mondok *Bodrogi János* elvtársnak, a Megyei Könyvtár munkatársának, aki hivatali kötelességén messze túlmenően, sokféleképpen segítette a dolgozat anyagának összegyűjtését.

G. E.

A JEGYZETEKBE ELŐFORDULÓ RÖVIDÍTÉSEK

Főisp. ir.	= Hódmezővásárhely főispánjának iratai
Hmv. Lt.	= Hódmezővásárhelyi városi levéltár
Ip. test. ir.	= A hódmezővásárhelyi Ipartestület iratai
Jegyzőkönyv	= A MÉMOSZ hódmezővásárhelyi csoportja vezetőségi üléseinek jegyzőkönyve 1907. január—1925. január.
1. sz.	= levéltári szám
MMTVD	= A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 5. köt. Szikra Könyvkiadó, Budapest 1956.
Parancskönyv	= Hódmezővásárhely nemzetőrségének napiparancskönyve 1918. november 6—1919. március 17. Kézirat. Megyei Könyvtár, Hódmezővásárhely.
P. I. archivum	= Párttörténeti Intézet archivuma. Budapest.
Polgm. eln. ir. sz.	= Hódmezővásárhely polgármesterének elnöki iratai. = szám
Tan. ir.	= Hódmezővásárhely tanácsának iratai
V. M. U.	= Vásárhelyi Munkás Újság
V. R. U.	= Vásárhelyi Reggeli Újság

I.

A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM GYŐZELME HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN

1914-ben az osztrák és magyar uralkodóosztályok világháborúba sodorták Ausztria—Magyarországot. Az osztrák és magyar vezetőkörök éppenúgy azt remélték, mint a szembenálló katonai blokkokban résztvevő többi ország kapitalistái, hogy a háború útján új piacokat szerezhetnek, kirabolhatnak más országokat és a fennálló politikai rendszert megerősíthetik.¹ A háborúba való bekapcsolódással szerették volna megszilárdítani a kiegyezés rendszerét, amelynek a századforduló után mindjobban elmélyülő válságát mutatták a munkások, szegényparasztok és elnyomott nemzetiségek fellendült harcai, az osztrák és magyar uralkodóosztályok egymás közötti, valamint a két ország uralkodóosztályain belül kibontakozott ellentétek. Abban bíztak, hogy a háborúban való részvétellel elodázhadják — többek között — a magyar nemzeti függetlenség, a nemzetiségi kérdés, a magyarországi demokratikus agrárátalakulás kérdésének immár halaszthatatlan megoldását s gazdasági és politikai helyzetüket megerősíthetik.² A rabló, népellenes háború hatalmas szenvedéseket zúdított a magyar népre. A vele járó szenvedések Hódmezővásárhely³ dolgozóit is erősen sújtották.

¹ V. I. Lenin: A forradalmi szociáldemokrácia feladatai az európai háborúban. Művei 21. köt. Szikra, Budapest 1951. 1. old.

² *Andics- Erzsébet*: A magyar munkásmozgalom az 1914—18-as világháború alatt. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. Budapest 1950. 4. old.

³ Hódmezővásárhely a tárgyalt időszakban nagy mezőgazdasági jellegű város volt. Az 1910. évi állapotokat feltűntető statisztika szerint lakóinak száma 62 445 fő. A városi közigazgatás alá tartozó terület 132 000 kat. hold. A lakosságból 7010-en bírtak földtulajdonnal. Közülük 100 holdon felüli birtokos 108, 10—100 holdas földdel rendelkezett 3015, 10 holdon aluli földdel 3134 fő. Tehát a földtulajdonnal rendelkezők több mint fele 10 holdnál kisebb földet bírt. De a statisztika nem mutatja ki külön az 1—5 holdas és az 1 holdon aluli gazdaságok számát, pedig a 10 hold alatti gazdaságok legnagyobb részét ezek tették ki. A földnélküli mezőgazdasági munkások, cselédek száma 7497.

A város iparilag nagyon fejletlen volt. Az 1910-es statisztika mindössze 11 olyan ipari üzemet említ, amely 20 munkásnál többet foglalkoztatott. E vállalatoknál csupán 418 munkás dolgozott, tehát középüzemek voltak. Hódmezővásárhely iparán belül a kisiparnak volt döntő szerepe. A segéd nélkül dolgozó kisiparosok száma 1267, a segéddel dolgozóké 788 (összesen 2055). A kisiparban 2144 segéd dolgozott. Tehát az iparban alkalmazott munkások összlétszáma 2562 fő s ennek 85.7%-a kisipari, a többi (16.3%) középipari munkás volt. Az ipari munkásokon ki-

A négyéves esztelen öldöklés hatalmas *véráldozatokat* követelt.⁴ Hódmezővásárhely munkásait, az értelmiségi foglalkozásúakat, kispolgárokat (kisiparosok, kisparaszttok stb.) ezrével vitték a frontokra. Már 1914 júliusában, az első behívási hullám alkalmával kb. 7—8000 embert vonultattak be a városból és határából.⁵ 1918 közepéig a katonai szolgálatot teljesítők száma 15 000-re emelkedett.⁶ A vásárhelyi katonák végigharcolták az első világháború legrettenetesebb, legvéresebb ütközeteit. Elegendő megemlíteni, hogy a szegedi 46. gyalogezred soraiban átszenvedték a Isonzó-csatákat, az 5-ös honvédek kötelékeiben küzdöttek a szerbiai, galíciai harctereken, Przemysl, Klodzienko, Lemberg, Gorlice stb. környékén, a 7. (szegedi) utászászlóalj tagjaiként az első világháború talán legnehezebb és legveszélyesebb katonai műszaki feladatait oldották meg.⁷ Ezek az alakulatok igen nagy veszteségeket szenvedtek.⁸ Vezetőik, tiszteik nagy része nem értett a korszerű hadvezetéshez, a szervezéshez. A fegyverrel, lőszerrel, tüzérséggel való ellátottság már a háború első évében nagyon hiányos volt.⁹ A tisztek kimélet nélkül használták fel az embereket az uralkodóosztályok érdekében. Azt tartották, hogy az egyszerű katonák »... könnyen adhatják oda életüket, hiszen... nincs mit veszteniök, nincs semmijük s csak a nyomort kerülik el!«¹⁰

vül 1005 városban dolgozó napszámos és 1627 cseléd is a munkásság kategóriájába tartozott.

A kereskedelem és hiteléletben dolgozó keresők száma (üzletlajdonosok, alkalmazottak együtt) 1110. A közlekedésben 376-an, értelmiségi pályákon (közalkalmazottak és szabadfoglalkozásúak — orvosok, ügyvédek, stb.) 850-en dolgoztak.

E kimutatásban közölt adatok (illetve azok, amelyekből az agrárproletárok, az ipari munkások létszámát, összetételét meghatároztuk) megtalálhatók: A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második. rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 48. köt. Budapest 1913. c. kiadvány 362—365. és 1008. oldalain.

⁴ A háborúban kb. 8 és 1/2 millió ember pusztult el. W. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra, Budapest 1952. 444. old. — Az elesett magyar katonák száma kerekén 661 000 V. ö. Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1933. 297. old.

⁵ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1914—3331. 1. sz.

⁶ Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—8. 1. sz. — A bevonultatás nagy arányára jellemző, hogy 1917-ben az Elekes-malom kénytelen nómunkásokat alkalmazni katonáskodó férfi munkásai helyett. V. R. U. 1917. október 14. (Címnélküli hirdetés). — Ugyancsak 1917-ben a kisiparosokat tömörítő Ipartestület tagjainak több mint fele a harctéren volt. (Hmv. Lt. Ip. test. ir. Közgyűlési jegyzőkönyvek. Az 1918. március 24-i közgyűlés jegyzőkönyve.) — Az 1915—1916 tanévben a gimnázium 16 tanára közül 6 teljesített katonai szolgálatot. (A hódmezővásárhelyi református főgymnázium 1915/1916 tanévi értesítője. Hódmezővásárhely 1916. 4. old.)

⁷ Mindezt bőven tárgyalják *Ajtay Endre*: A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története 1914—1918. Szeged 1933. *Réti Béla* (szerk.): A volt m. kir. szegedi 5-ös honvédek világháborús emlékalbuma. Szeged 1933. *Jacobi Ágost* (szerk.): Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban 1914—1918. Budapest, 1938. c. munkák megfelelő fejezetei.

⁸ A 46. gyalogezred pl. az első Isonzó csatában (1915. júl.) öt nap alatt 1750 főről 439 főre csappant; az ezred állományának tehát 76⁰/₀-a elpusztult vagy megsebesült. *Ajtay Endre* id. mű. 115. old.

⁹ Az 5. honvéd gyalogezred főleg a hozzá nem értő vezetés, a tüzérség gyengesége és rossz felhasználása miatt szenvedett pár óra alatt 50⁰/₀-os vérvesztést az 1914. augusztus 30-i Klodzienkó-i csatában. *Réti Béla* id. mű 13—16. old.

¹⁰ *József főherceg*: A világháború, amilyenek én láttam. I. köt. Budapest 1926. 336. old. — A helyi újságok 1917—1918-ban szinte minden számukban közölnek híreket vásárhelyi katonák hősi haláláról.

A háborús magyar kormányok a hatalmas vérveszteségek következtében a frontokon keletkezett réseket újabb és újabb bevonulások útján felállított zászlóaljakkal igyekeztek betölteni. 1917 áprilisában Hódmezővásárhelyen is jelentkezniök kellett az 1867—1893 között született olyan népfelkelőknek, akik a háború alatt tartott felülvizsgálaton »minden szolgálatra alkalmatlan« minősítést kaptak.¹¹ Ezeknek kellett pótolniok a katonai irodákban, műhelyekben, kórházakban szolgálatot teljesítő katonákat, akiket a frontokra irányítottak.¹² Az emberanyagszükséglet oly nagy volt, hogy a kormány elrendelte a 17—18 éves diákok nagy részének bevonulását is. A bevonultatott vásárhelyi diákok az iskolapadokból — rövid kiképzés után — az első vonalba kerültek.¹³ A különböző okok miatt felmentettek névsorát 1917—1918-ban többször felülvizsgálták, a mentesítettek számát csökkentették. Jellemző azonban, hogy a mezőgazdasági termelés érdekeire való hivatkozással — még 1918-ban is — a legtöbb jómódú vásárhelyi paraszt »bizonytalan időre« felmentést élvezett.¹⁴ Az 1918 előtti politikai rendszer mélyen népellenes jellegét többek között az is mutatja, hogy a közvetlen termelő munkában részt nem vevő, kizsákmányoló parasztok legnagyobb részét otthon maradhattak, míg munkásaik zömét a frontokra hurcolták.

A bevonulások következtében előállott nagy munkaerőhiányt női és gyermekmunkával, a mezőgazdaságban pedig főleg orosz, továbbá román, olasz, szerb hadifoglyokkal igyekeztek pótolni.¹⁵ De a kényszerű és példátlanul kizsákmányolt hadifoglymunka nem láthatta el megfelelően a háborús termelésre átállított mezőgazdasági termelés szükségleteit.¹⁶ A megfelelő munkaerő hiánya, valamint az elemi csapások (a határ jelentős részét elöntő vadvizek és az aszályos időjárás) miatt — írta a polgármester 1918 szeptemberében a földművelésügyi miniszternek — »... olyan silány termés lett a folyó évben,

¹¹ V. R. U. 1917. április 19. Hírek.

¹² Ugyanott 1917. szeptember 19. Az untauglichok behívása.

¹³ 1918. tavaszán a hódmezővásárhelyi gimnázium VIII. osztályának 27 tanulója közül 12 bevonult. A VII. osztályból 3, a VI. osztályból 1 diák lett katona. A hódmezővásárhelyi református főgymnásium 1917—1918. tanévi értesítője. Hódmezővásárhely 1918. 9. old.

¹⁴ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1918—10. sz. A »bizonytalan időre felmentett népfelkelők« névjegyzékében szereplő 574 ember közül 249 a város ismert kulákjai közé tartozott; a felmentettek között csupán 31 ipari munkás és mindössze 31 mezőgazdasági munkás volt.

¹⁵ V. R. U. 1918. július 12. (Cím nélküli közlemény) Ezen a napon pl. 500 hadifoglyot osztottak ki a jómódú parasztnak.

¹⁶ A mezőgazdaságban foglalkoztatott hadifoglyok napibére 30 fillér, a nem mezőgazdasági munkahelyen foglalkoztatottaké 50 fillér volt. (V. R. U. 1917. szeptember 19. Hirdetmény.) De a legtöbb kulák még ezt a nevetségesen csekély bért sem fizette ki a nála dolgozó foglyoknak. (Ugyanott 1917. szeptember 28. Értesítés.) Az éhezettett, lerongyolódott és sokszor bántalmazott hadifoglyok — különösen az orosz foglyok a breszt-litovszki béke után — tömegével szöktek meg a hódmezővásárhelyi határból. A város polgármesterének a temesvári katonai parancsnoksághoz 1918. szeptember 24-én küldött távirata azt is elmondja, hogy a foglyok »... magukat teljesen szabad polgároknak jelentve ki, senkinek sem engedelmességek.« (Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—67. l. sz.) A munkára kiadott hadifoglyok háborúellenes mozgalma tehát Hódmezővásárhelyen tömeges szökésekben, az engedelmesség, a munka megtagadásában jutott kifejezésre 1918 nyarán és koraőszén. A hadifoglyok alkalmazása az eleinte burkoltan (rosszul végzett, kevés munka) majd mind nyíltabban jelentkező ellenállás miatt nem oldhatta meg a munkaerő-szükséglet problémáit.

hogy igen sok termelőnek termése saját házi és gazdasági szükségletét sem fedezi.¹⁷ A bevonult kisparasztok, törpebirtokosok itthonmaradott családtagjai a legtöbb esetben nem tudták megművelni a földet, az parlagon maradt, a család pedig nagy nyomorba jutott. Hasonló volt a sorsa a katonáskodó kispárosok családtagjainak is. Számos olyan eset történt, hogy a feleség — megélhetésének biztosítására — kénytelen volt eladni a szerszámokat.¹⁸

Az állam a hadbavonultak hozzátartozóiról, a hadiözvegyekről és a hadirokkantokról nem gondoskodott megfelelő mértékben. Kun Béla lapkiadó tulajdonos, a város függetlenségi párti képviselője, aki mindig szerette magát a kisemberek támogatójaként feltüntetni, 1917 februárjában mondott képviselőházi beszédében megdöbbentő adatokat sorolt fel a segélyezés terén Vásárhelyen uralkodó állapotokról. Ebből kiderül, hogy a fronton küzdők családtagjai napi 62 fillért kapnak (de bármekkora is a család, a segély a napi 1,80 K-t nem haladhatja meg). Egy hónapév gyermektelen hadiözvegye havi 19 K-t kap. A rokkant katonák illetménye havi 6 K. és sebesülési pótdíj címén havi 8—16 K. (vagyis legjobb esetben havi 22 K, de ez nagyon ritka).¹⁹ Ezek az összegek nem biztosíthatták a segélyezettek megélhetését. Ugyanis ekkor már egy kg. hús 8 K., 1 kg. szappan 12 K., egy tojás 32 f., egy kész gyermekruha 60—70 K., 1 liter tej 60 f volt.²⁰ Tehát 1917 februárjában pl. egy hadirokkant havi illetményéből mindössze 1,75—2,75 kg. húst vagy 23—36 liter tejet vásárolhatott, ha másra nem fordított egy fillért sem. Joggal állapította meg Kun Béla, hogy a fronton elesettek családjai, az özvegyek, az árvák nyomorognak, gyermekeik rongyokban járnak, a rokkantak pedig »könyöradományra alamizsnára szorulnak, vagy nélkülözésre, éhezésre, vannak utalva«.²¹ Az 1917 augusztusában megalakult Wekerle-kormány többek között azzal is igyekezett bizalmat kelteni maga iránt, hogy kb. duplájára emelte a hadisegélyeket.²² De ennek kifizetése körül roppant sok huza-vona volt: az érdekeltek még 1918 februárban is a régi összegeket kapták. Pedig akkora a közszükségleti cikkek árai már annyira megnövekedtek, hogy — a városi tanács is kénytelen volt megállapítani — a régi járandóság »... mai nap-

¹⁷ Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—86. 1. sz. A polgármester a vetőmag szükséglet fedezésére 2250 q búzavetőmag kiutalását kérte, amit azonban a miniszter elutasított.

¹⁸ 1918—1919 telén a háborúból hazatértek számos, állás iránti kérvényt juttattak el a kormánybiztos főispánhoz, amelyekben hasonló jelenségekről számolnak be. A katonáskodó kisparaszt gazdaságának válságba jutásáról: Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—13. sz. A bevonult kispáros műhelyének eladásáról: ugyanott 1919—7. sz. A példák száma természetesen szaporítható. A kispárnak azonban több olyan ága is volt, amelyben a háború alatt igen jól kerestek. A háború kitörését követően néhány hadfelszerelési kispári szövetkezet alakult (szabó iparosok, cipészek, csizmadíák szövetkezete). Ezek tagjai a katonai szolgálat alól fel voltak mentve. A szövetkezetek állandóan dolgoztak és vezetőik meggazdagodtak. (V. R. U. 1918. július 16. Kun Béla beszéde az indemnitási vitában 1918. június 19.)

¹⁹ V. R. U. 1917. február 20. Kun Béla beszéde a képviselőházban a hősök emlékének megörökítéséről szóló vitában.

²⁰ Ugyanott. 1919 februárban a felsorolt cikkek maximált árai ugyan lényegesen alacsonyabbak voltak, de maximált áron a kérdéses cikkeket nem lehetett beszerezni.

²¹ Ugyanott.

²² Ugyanott 1917. október 20. Mennyi lesz a fölemelt hadisegély?

ság a szó legszorosabb értelmében még kenyérre sem elég.«²³ Az állam a hadbavonultak családjairól, a rokkantokról, özvegyekről és árvákról való gondoskodást jórészt a társadalomra bízta. A város vezetői, »közéleti férfiak« és feleségeik szívhezszóló felhívásokat tettek közzé a helyi újságokban, gyűjtéseket indítottak, hangversenyeket, multságokat rendeztek a fronton levők nagy nyomorban élő családjai megsegítésének javára. De egy-egy ilyen akció csupán néhány ezer koronát eredményezett s a 9 600 nyomorgó hadisegélyezett helyzetén mit sem változtatott.²⁴

A háború alatt a gazdasági nehézségek mindinkább fokozódtak. Hódmezővásárhely mintegy 20 000 ellátatlanja 1917—1918-ban az elsőrendű közszükségleti cikkeket, lisztet, zsírt, cukrot, burgonyát, tüzelőt, ruhát stb. már jegyre is alig tudta, vagy egyáltalán nem tudta beszerezni.²⁵ Az egyre növekvő ellátási problémák megoldására 1917 márciusában megszervezték ugyan a közellátási hivatalt és a közellátási bizottságot,²⁶ de egyik szerv sem tudta a feladatokat kielégítően megoldani. Az 1918 szeptemberi közgyűlés kénytelen volt leszögezni, hogy a közellátási hivatal működése »... a hozzáfűzött várakozásoknak nem felel meg.«²⁷ A város legvagyonosabb parasztjai, tő-

²³ Ugyanott 1918. február 13. Felterjesztés a hadiözvegyek, árvák és rokkantak érdekében a városi hatóság részéről. — A felemelt segélyeket csak 1918. április 1-től fizették. (Ugyanott 1918. március 29. A felemelt hadisegélyek...) Még a hatósági árak is meglehetősen gyorsan emelkedtek. A város újból és újból maximálta az árakat:

	1917. február	1918. nyara
1 kg kenyér	0,48 K	1,02 K
1 „ burgonya	0,28 K	1,30 K
1 lit. tej	0,50 K	1,02 K
1 kg disznóhús	7,10 K	9,40 K
1 kg szalonna	7,80 K	12,— K

Jóval gyorsabb ütemben emelkedtek azonban a feketepiaci árak. A készletekkel rendelkező — főleg jómódú — parasztok nem törődtek a hatósági árakkal, hanem hat—nyolcszoros összegeket kívántak: 1917. júliusában pl. egy asszony a piacon a burgonya kg-ját 1,80 K-ért (a hatósági ár több mint hatszorosáért) adta, de az árut még így is valósággal szétkapkodták. (V. R. U. 1917. július 13. A krumpli.) 1918 szeptemberéig a közszükségleti cikkek árai a háború előtti árakhoz képest már 1000—2000%-kal emelkedtek. (Hmv. Lt. Hódmezővásárhely közgyűlésének jegyzőkönyve 1918. év 309. pont.) A jómódú parasztok a dolgozó tömegek nélkülözését kihasználva nagyon meggazdagodtak, földeket, házakat vásároltak vagy pénzüket a bankokban helyezték el. A hódmezővásárhelyi pénzügyintézetek betétállománya különösen 1917—1918-ban nagymértékben emelkedett s csaknem megegyeszer annyi osztalékot fizettek, mint a háború előtti években. (V. R. U. 1917. február 25. A Közgazdasági Bank Rt... 1918. február 16. A Hódmezővásárhelyi Népbank Igazgatósági jelentése.)

²⁴ A segélyezés ügyének előmozdítására 1917 áprilisában alakult »Leánytársaság« pl. 1917—1918-ban 3 alkalommal multságot rendezett. A három rendezvény mindössze 5300 K tiszta jövedelmet hozott. (V. R. U. 1917. július 3, 1917. szeptember 22. és 1918. február 20-i számaiban közölt tudósítások alapján)

²⁵ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1917—30. I. sz. és V. R. U. 1917. augusztus 22. Búza-bevásárlás és gabonával való ellátás.

²⁶ V. R. U. 1917. március 9. A közellátási tanács és hivatal megalakítása.

²⁷ Hmv. Lt. Hódmezővásárhely közgyűlésének jegyzőkönyve. 1918. év 289. pont. — A hivatal az élelmiszereket beszerzési árnál jóval magasabb összegért árusította. Az ellátatlanok megkárosításával tehát igen jelentős nyereségre tett szert: 1917. áprilisától 1917. december 31-ig 125 619 K 83 f, 1918. január 1. és 1918. december 31. közt 339 475 K 11 f nyereséget biztosított a városnak. (Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—52/a I. sz.)

kései és a szolgálatukban álló városvezetők testülete, a közgyűlés által felállított hivatal és bizottság nem is szervezhette meg eredményesen az ellátást, mert a magántulajdon sérthetlensége alapján állott és fel sem vetette a legvagyonosabb »ellátottak« portáin felhalmozott készletek lefoglalásának és maximált áron való kiosztásának gondolatát. Pedig egyedül csak ez a módszer vezethetett volna az ellátás biztosítására és a feketepiaci árak letörésére.²⁸ Az eredményes munkát az is nehezítette, hogy a hivatal és annak vezetője, Faragó Sándor tanácsnok súlyos visszaéléseket követett el a liszt, szalonna, köleskása és cipőkiosztás körül.²⁹ A lisztellátás például már 1917-ben erősen akadozott. Sokszor napokig nem kapták meg az emberek járandóságukat vagy olyan rosszminőségű, dohos lisztet osztottak ki, hogy abból csak »tésztaragacsot« lehetett sütni.³⁰ A búzalisztet kuskoricaliszttel keverték, s az egy főre eső napi fejadagot 1918 tavaszán 14 dkg-ra szállították le.³¹ Ahhoz, hogy a város liszt- és kenyérellátása »rendkívül nagy nehézségekkel járt«, az egyik legnagyobb háborús központ, a Haditermény Rt. bürokratikus, késedelmes, nyereszkes eljárása is hozzájárult.³² A lisztesboltokban csak naphosszat tartó ácsorgás után lehetett a nyomorúságos fejadagokhoz hozzájutni.³³

A közellátási hivatal nem tudta megfelelően biztosítani a burgonyaellátást sem. Nagyon találóan jellemezte az e téren uralkodó állapotokat az Ipartestület elnöksége 1918 januárjában: a közellátási hivatal »... ha kapott is időközönként 1—2 vagon burgonyát, annak elosztásánál, mivel az egy helyen történik, eltekintve attól, hogy 5 kilós tételekben osztják ki... valósággal élet-halál harc folyik... már verekedtek is és még a ruhát is valósággal leszedik egymásról...«³⁴ Ugyanez a katasztrófális állapot uralkodott 1918-ban a cukor-, cipő-, köles-, zsír-, tűzifa-, szén- stb. ellátás és kiosztás terén is.³⁵ A vásárhelyi asszonyok, gyerekek és az itthonlévő dolgozók zöme — különösen 1917—1918-ban — éhezett, fagyoskodott és rongyokban járt. Az elégtelen, egyoldalú, fehérjeszegény táplálkozás következtében »a város szegényebborsú lakossága« körében »a krónikus kiéhezésnek sajnálatos

²⁸ A feketézók ellen sok esetben megindították ugyan az eljárást, megbüntették őket 100—500 koronára, de ezek a csekély büntetések nem szegték kedvét az árdrágítóknak. — Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1917—30. 1. sz.

²⁹ Ugyanott. A visszaélések miatt Faragót el is távolították a közellátási hivatal éléről. (V. R. U. 1918. február 3. Városi közgyűlés.)

³⁰ V. R. U. 1917. augusztus 22. Búzabevásárlás és gabonával való ellátás.

³¹ Ugyanott. 1918. május 18. Az ellátatlan lakosság...

³² Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1918—30. 1. sz. — A Haditermény Rt. más városból késedelmesen, kevés és rosszminőségű lisztet utalt ki.

³³ 1917-ben, mivel a kenyér és liszt kiszolgáltatása körül »a leghallatlanabb visszaélések voltak megállapíthatók«, a városi tanács két hatósági lisztboltot nyitott. (Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1917—30. 1. sz.) De ez mitsem javított a lisztellátáson. 1918 nyarán az egyik helyi újság arról számol be, hogy a lisztre »Órák hosszat, sőt egész naphosszat kellett szegény asszonyoknak várakozniok, míg a sor rájuk került. Sokan a melegben elájultak és összeestek, mindannyian pedig elvesztettek egy csomó munkaidőt.« (V. R. U. 1918. július 7. Tűrhetetlen ácsorgás a lisztesboltoknál.)

³⁴ Hmv. Lt. Ip. test. ir. 1918—109 és 177. sz.

³⁵ 1918 szeptemberére a közellátási hivatal rendelkezésére álló zsír és szalonnakészlet már annyira kimerült, hogy »... a hatóság készlet hiányában még a jobb táplálkozásra utalt betegek részére sem tud szalonnát vagy zsírt kiszolgáltatni.« V. R. U. 1918. szeptember 18. Felhívás a város termelő lakosságához.

jelenségeivel találkozunk» — állapította meg a polgármester az 1918 májusi közgyűlés elé terjesztett havi jelentésében.³⁶

A közéleti helyzettel együtt romlott és ugyanolyan ijesztővé vált a tömegek közegészségügyi helyzete is. 1918 tavaszán — a szappanhiány miatt — járványszerűen terjedt a rühkór.³⁷ 1918 júliusától pedig egyre nagyobb mértékben jelentkezett a spanyol nátha. Ez az országszerte pusztító járvány Hódmezővásárhelyen különösen sok áldozatot szedett az iskolagyerekek körében. A munkások, napszámosok, szegényemberek lakta kerületek egyes elemi iskoláiban a tanulók 50—60%-a megbetegedett.³⁸ A járvány terjedésének meggátolására a polgármester 1918. október 1-től november 3-ig az összes iskolákat bezáratta.³⁹

A közszükségleti cikkek árának hatalmas mérvű emelkedése mellett a bérek és fizetések egyáltalán nem, vagy alig növekedtek. A városi és állami alkalmazottak kaptak ugyan fizetésük 50—100%-át kitevő háborús segélyt és csekély ruházati beszerzési segélyt, de e megnövekedett járandóság messze elmaradt az árak emelkedésétől.⁴⁰ Hasonlóan alacsony bért kaptak a mezőgazdasági munkások is: répakapálásra szerződött napszámosok napi 10 (azaz havi 240) koronaért dolgoztak.⁴¹ Az iparban alkalmazott munkások bérvizonyai — a rendelkezésünkre álló gyér adatok tanulsága szerint — ennél valamivel kedvezőbbek voltak. A Kalmár-féle rostagyárban pl. a gyakorlattal bíró Kovács szakmunkás havi 333 K. bért kapott.⁴² Ha összevetjük e fizetéseket, béreket az elsőrendű szükségleti cikkek már idézett árával, kitűnik, hogy csak rendkívül nyomorúságos megélhetést biztosítottak. Egy mezőgazdasági munkás egy férfi ruha árát, amely 2000 K. körül mozgott — állandó foglalkoztatottság mellett, és ha időközben az árak és bérek nem változnak meg — kb. 8 hónapi, az ipari munkás kb. 6 hónapi munkával tudta megkeresni.⁴³ A vásárhelyi szabóipari szövetkezet vezetőinek nagymérvű visszaélésszerű derít fényt a szegedi kereskedelmi és iparkamarának a hódmezővásárhelyi Ipartestülethez 1918. szeptember elején küldött átirata. Ez elmondja, hogy a szövetkezet ellen a kereskedelemügyi miniszter kénytelen volt vizsgálatot indítani, mert annak vezetői az otthon dolgozó munkások rendeletileg megállapított minimális munkadíját sem fizették ki, hanem azt — »tiszte-

³⁶ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1918—30. 1. sz.

³⁷ Ugyanott.

³⁸ Ugyanott.

³⁹ A tanítás azonban a járvány további dühöngése miatt csak november 14-én kezdődött meg. (A hódmezővásárhelyi református főgymnásium 1918—1919. tanévi értesítője. Hódmezővásárhely, 1919. 5. old.) — 1918 december végéig 380 ember halt meg spanyoljárványban Hódmezővásárhelyen. (Hódmezővásárhelyi Friss Hírek, 1919. január 1. Vásárhely népmozgalma 1918-ban.)

⁴⁰ A városi altisztek, napidíjasok, kistisztviselők és a város által alkalmazott ipari munkások rendkívül nyomorúságos helyzetben voltak. 1918-ban az ideiglenes hivatalsegédek törzsfizetése havi 70 K, a városi útkaparóké havi 75 K, a napidíjasoké havi 72—96 K, a városi kőművesek és ácsoké havi 100 K. Ehhez még hozzá jött a háborús segély, amely ez alacsony fizetési kategóriáknál 100%. — Hmv. Lt. Hódmezővásárhely közgyűlésének jegyzőkönyve. 1918. év. 127, 251, 255, 309, 339. pont.

⁴¹ V. R. U. 1918. január 30. (Címnélküli hirdetés)

⁴² Ugyanott 1917. július 24. (Címnélküli hirdetés)

⁴³ Minthogy azonban az élelmiszerek, tüzelő stb. beszerzése, a lakbér fizetése nem szenvedhetett halasztást, az idézett bérekért és fizetésekért dolgozók 1917—1918-ban ruhanemű beszerzésére nem is gondolhattak.

letdíj» címén — maguknak számolták el.⁴⁴ A háború terheit tehát Hódmezővásárhelyen is elsősorban az egyszerű dolgozók érezték, ők és családjuk szenvedtek legjobban a háborús viszonyok miatt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1917 őszén bekövetkezett győzelme a háborús szenvedésektől meggyötört magyar dolgozó nép számára is programot adott. Az orosz proletariátus forradalmi harcának kisugárzása fellendítette a magyar dolgozók békeharcát, amely a munkásosztály vezetése alatt mindinkább tudatossá, a fennálló rendszer elleni politikai harccá vált. E harc — a monarchia 1918 nyarán és kora őszén bekövetkezett döntő katonai veresége után — október 30—31-én beletorkolt a polgári demokratikus forradalomba.⁴⁵ Az uralkodóosztályoknak a háborút megelőző és annak kitörését követő időkben tervszerűen végzett háborús hangulatkeltése, a sovíniszta uszítás természetesen a hódmezővásárhelyi dolgozók nagyrészét is magával ragadta.⁴⁶ Azonban a nélkülözések, véráldozatok, a növekvő katonai terror, a megsokszorozódott munka fokozatosan kiábrándította a vásárhelyi dolgozók tömegeit is a háborúból és már 1916-ra szétfoszlott bennük az a hit, hogy a küzdelem igazságos ügyért folyik. A belterületi állami népiskolák igazgatója az 1915—1916 tanévről készült összefoglaló jelentésében már rámutatott, hogy »Nehéz a rombolás közepette az építő munka, a megújuló sebek türelmes gyógyítása, a kétségbe esett tömegek bizalmának és hitének megtartása.«⁴⁷ A háborúba vetett »bizalom és hit« megingásának 1917-től kezdve számos jele mutatkozott. A szegedi főügyészség több vásárhelyi munkás és szegényparaszt ellen indított eljárást háborúellenes kifakadások, királlysértés miatt.⁴⁸ A különböző frontokon, katonai alakulatoknál szolgálatot teljesítő vásárhelyi katonák közül egyre többen megszöktek.⁴⁹ Egy-egy hadikölcsönjegyzés összegszerű eredménye 1917-ig a városban növekedett, attól kezdve azonban már nem érte el a korábbi szintet. A helyi sajtó a VI. hadikölcsönjegyzés (1917 május) kapcsán kénytelen megállapítani, hogy »Minden buzdítás, minden felvilágosítás dacára... feltűnő a város közönségének a kölcsönjegyzéstől való idegenkedése.«⁵⁰

⁴⁴ Hmv. Lt. Ip. test. ir. 1918—654. sz.

⁴⁵ A tömegek forradalmi mozgalmának kifejlődéséről, a forradalom győzelméről bőséges dokumentum anyagot találunk a MMTVD 5. köt.-ben.

⁴⁶ »Szívök fölött a hármasszínű jelvénnel, ajkukon vídám, tüzes harci dallal indultak testvéreink, gyermekeink a harc mezejére.« A katonát lelkesítette »Annak a lélekben érzett igazságnak a tudása, hogy igaz ügyért küzd, hogy mint megtámadott az övéit... a mindnyájunk életét biztosító földet, vagyont, tűzhelyet... kell megvédenie.« — A hódmezővásárhelyi református főgymnásium 1914/1915 tanévi értesítője. Hódmezővásárhely, 1915. 4. old. (Kiemelés tőlem G. E.)

⁴⁷ Hmv. Lt. A hódmezővásárhelyi belterületi állami népiskolák igazgatójának iratai. 1916—71. sz.

⁴⁸ Szegedi Állami Levéltár. A szegedi kir. főügyészség iratai. IV. 1918—3498. és 3530. sz.

⁴⁹ Boros János és Bangó János építőmunkások visszaemlékezése 1961. június 16. (Mindketten megszöktek katonai alakulataiktól.) A hódmezővásárhelyi katonai rendőrség és a csendőrség 1918-ban egyetlen razzia alkalmával 101 katonaszökevényt fogott el. (V. R. U. 1918. június 1. Razziák.)

⁵⁰ V. R. U. 1917. június 6. Felhívás. — Ugyanerről panaszkodik az újság az 1917 novemberében kibocsátott VII. hadikölcsön esetében is. V. R. U. 1917. december 3. Felre kislelkűek...!

Az 1917 februári oroszországi polgári demokratikus forradalom hatására jelentősen megélenkülő, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom példájára nagy erővel fellángoló osztályharc sodrában *néhány munkásmegmozdulás* Hódmezővásárhelyen is kibontakozott. A Szociáldemokrata Párt helyi szervezete is megünnepelte 1917 május elsejét. De a belügyminisztérium által kibocsátott rendelkezés értelmében nem rendezett felvonulást, sztrájkot sem proklamált, hanem délután tartott ünnepséget a Teleki utcai Munkásotthonban. A szónok a május elsejei ünnepi gyűléseket a békére és szabadságra való törekvés fontos állomásaként méltatta.⁵¹ A munkásokban élő őszinte békevágy jutott kifejezésre abban, hogy a szervezett munkásokon kívül szervezetlen és nómunkások is résztvettek a gyűlésen. Ennek folytán a Munkásotthon tágas helyiségei szűknek bizonyultak. Sokan az utcáról hallgatták az ünnepély szónokát.⁵² A hódmezővásárhelyi előadó is követte a párt jobboldali vezetősége által képviselt elveket. Ennek megfelelően a békéről és választójogról beszélt, de azt nem vetette fel, hogy az igazi békét és a politikai jogokat csak forradalmi harccal lehet kivívni.

A helyi pártszervezet a központi iránymutatásnak megfelelően arra törekedett, hogy növelje a választójogért békés, alkotmányos eszközökkel küzdők tábora. Remélte, hogy a reakció leggyűlöltebb képviselőjének, Tisza Istvánnak 1917 májusában bekövetkezett bukása után a választójogi harc eredményre fog vezetni. 1917 tavaszán kezdte meg — a háború kitörése óta először — nagy erővel népszerűsíteni, hogy a választójog kivívása a munkásság minden problémáját megoldja és az igazi béke megteremtését vonja maga után. E felfogás jegyében kapcsolta be 1917. május 13-án a szocialista szervezkedésbe a hódmezővásárhelyi kereskedelmi alkalmazottakat, pénzintézeti és biztosítási tisztviselőket, gyógyszerészeket, megalakítva a Magánalkalmazottak Országos Szövetségének helyi csoportját.⁵³ A választójogi agitáció jegyében pedig szeptember 2-án nagygyűlést rendezett a Munkásotthonban.⁵⁴

A választójogról és a békéről hangoztatott szép szavak azonban nem voltak alkalmasak a hadbavonultak éhező, a hidegtől is szenvedő, a közellátási hivatal bürokratikus munkája miatt a tűzifautalványokért napokig ácsorgó hozzátartozói helyzetének megváltoztatására. 1918. január 18-án az elkeseredett asszonyok, katonáskodó munkások, napszámosok feleségei több százan a városháza elé vonultak, tüntetve a békéért, a közellátás megjavításáért és a kormányrendelettel még 1917 őszén felemelt hadisegélyek folyósításáért. A tüntetőkhez munkások is csatlakoztak. A főispán és a város országgyűlési képviselője ígéretet tett az ellátás javítására. Mire beszédük véget ért, a tömeg több ezer főre szaporodott. A rendőrség megtámadta a tüntetőket, összecsapás történt, melynek során több munkásnőt letartóztattak, a tömeg pedig egy rendőrt véresre vert.⁵⁵ A tüntetés hatására Szathmáry

⁵¹ Ugyanott 1917. május 1. A helybeli Szociáldemokrata párt...

⁵² Népszava 1917. május 5. A tudósítást közli *Réti László* (szerk.): Magyar május elsejék. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1953. 206. old.

⁵³ V. R. U. 1917. május 19. Szervezkedések.

⁵⁴ Ugyanott 1917. augusztus 30. Felhívás.

⁵⁵ A tüntetés legjobb leírását a Népszava 1918. január 27-i száma adja Tüntetések Hódmezővásárhelyen címmel. A cikket közli a MMTVD 5. köt. 67. old. A tüntetésről beszámol a V. R. U. 1918. január 19-i sz. is Nagy tömeg hadisegélyes asszony... címmel.

Tihamér főkapitány, aki a rendőröket az asszonyokra uszította, már másnap felhívásban megtiltott mindenféle csoportosulást és tüntetést.⁵⁶ A január 18-i megmozdulás teljesen spontán akció volt, nem vezette a helyi pártszervezet. Emiatt az üres főispáni ígéretekkel és rendőrségi terrorral sikerült »rendet« teremteni.

A szociáldemokrata helyi vezetőség — áthatva a reformista elmélet-től — elutasította a tömegek forradalmi harcának, a burzsoa uralom forradalom útján való megdöntésének gondolatát. Bár a szervezet vezetői őszintén akarták a szocialista társadalmat, azt fokozatos, reformok útján való fejlődéssel kívánták elérni. Az osztályharc fellendülésének ebben az időszakában a vásárhelyi pártvezetőség is arról igyekezett meggyőzni a munkásokat, hogy nem közvetlenül a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért, hanem az általános titkos választójogért, a polgári demokráciáért kell harcolni.⁵⁷ A pártszervezet a polgári demokratikus szabadságjogokért való békés tüntetés jegyében hívta fel a város munkásait 1918 május elseje megünneplésére is.⁵⁸ Ezen a napon általános sztrájk volt Hódmezővásárhelyen is.⁵⁹ A munkások délelőtt a Munkásotthonban gyülekezve, testületileg vonultak a Népkertben rendezett nagygyűlésre, délután pedig a Vigadóban tartott műsoros ünnepségen vettek részt.⁵⁹ Kétségtelen, hogy ez a május elseje nagyobb szabású volt az előző évinél; a munkások sztrájkoltak, a pártvezetőség egéssznapos programról gondoskodott. A tömegek aktivitása is jelentősen megnövekedett.^{59/a} De ez az aktivitás nem tudott kibontakozni, amit az is bizonyít, hogy a hódmezővásárhelyi munkásság nem kapcsolódott be a magyarországi osztályharc fellendülésében oly nagy szerepet játszó 1918 januári és júniusi országos politikai tömegsztrájkba.

A hódmezővásárhelyi munkások 1917—1918. évi ismertett megmozdulásai jelentősek voltak ugyan, de harcosság tekintetében nem érték el több más, hasonló nagyságú vidéki város ekkori mozgalmait. (Győr, Temesvár, Arad, Cegléd stb.) Ez a jelenség első pillantásra azért meglepő, mert Hódmezővásárhelyről szólva Szántó-Kovács János városházát ostromló kubikosai,

⁵⁶ V. R. U. 1918. január 23. Felhívás. A felhívás január 19-i keletű.

⁵⁷ *Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1958. 9. old.

⁵⁸ V. R. U. 1918. április 28. Felhívás. — Ebben többek között azt olvashatjuk: »Munkások! Tegyétek ezt a Május Elsejét nagyra és hatalmassá azzal, hogy a gyűlésen és ünnepélyen valamennyien legyetek ott és mutassátok meg, hogy ti jogot, szabadságot és emberhez méltóan élni akartok!«. Tehát ugyanolyan hangvételű, mint az 1890-es évek május 1-i felhívásai. A helyi pártszervezet sem látta, hogy azóta a történelem már szükségessé és lehetővé tette a proletariátus forradalmi harcát.

⁵⁹ Ugyanott 1918. május 1. Felhívás. Munkások! Munkásnők! Vásárhely Népe!

^{59/a} Az 1918. januári megmozdulás mellett az 1918. júniusi spontán tüntetés is mutatja az aktivitás megnövekedését. Június 21-én a városháza udvarán targonhauatalványok kiosztására várakozó nagyobb (kb. 1000 főnyi), főleg asszonyokból álló tömeg kényeret követelt és szidalmazta a város vezetőit. Az utalványokat szétosztó Kmetykó Károly főszámvevőt, a közellátási hivatal ekkori vezetőjét megtámadta és bántalmazta. Utána a Kossuth térre vonulva a rendőrségi hivatal egyik szobájának ablakát követelt és a hivatalból hazafelé tartó Szilágyi Gyula tb. főkapitányt is megtámadta. A tüntetést a rendőrség szétverte. Másnap mintegy 200 asszony — kényeret követelve — újból tüntetett a városháza előtt. E csoportot lovascsendőrök szórták szét. — Szegedi Állami Levéltár. A szegedi államügyészség iratai. IV. 1918—2596. 1. sz.

napszámosságai és munkásai jutnak eszünkbe s azt várnók, hogy e hagyomány szellemében az itteni szocialisták 1917—1918-ban is a forradalmi osztályharc legelső vonalában haladnak. De az adatok azt mutatják, hogy a vásárhelyi munkások 1917—1918. évi mozgalma — a nagymérvű háborús szenvedések ellenére — mérsékelt volt. Ennek okait kutatva mindenekelőtt a munkásság számarányára, összetételére mutathatunk rá. A város iparfejlődésének elmaradottsága miatt az összlakosság számához képest kevés volt az ipari munkások aránya (4,1%).⁶⁰ Az ipari munkásság nagy többsége (85,7%-a) pedig a reformista ideológiához húzó, a kispolgári gondolkodástól teljes mértékben meg nem szabadult kisipari munkás. Nagyon kevesen voltak a forradalmi harc vezetésére, megvalósítására leginkább alkalmas nagyipari és középipari munkások. A századfordulót követő években a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata mozgalom vezetésében uralomra jutott a reformista irányzat.⁶¹ A szociáldemokrata szervezet főleg kisipari- és földmunkásokból álló vezetői többségükben igyekeztek a mozgalmat — a párt országos vezetősége céljainak megfelelően — az általános titkos választójogért, a munkakörülmények javításáért, béremelésért, a munkások kulturális színvonalának emeléséért folyó tevékenység síkján tartani.⁶² A mozgalomnak ez az iránya kielégítette a döntően kisipari összetételű munkásságot. Az első világháború 1917 előtti szakasza még ezt a mérsékelt mozgalmat is erősen visszavetette. A nagyarányú bevonulatások⁶³ miatt a szakszervezetek elnéptelenedtek, egy ré-

⁶⁰ Lásd e fejezet 3. sz. jegyzetének adatait.

⁶¹ Nagy Dezső: Szántó Kovács János életéről és tevékenységéről. Párttörténeti Közlemények 1961. 2. sz. 174. old.

⁶² P. I. archívum. Ész. I. 1906/6. sz. Jegyzőkönyv. Az elmondottakat igazolják a MÉMOSZ helyi csoportja 1914 előtti vezetőségi üléseiről készült jegyzőkönyvek. — Hódmezővásárhelyen egészen a felszabadulásig az építőmunkás szakszervezet alkotta a munkásmozgalom gerincét. A Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének legtekintélyesebb irányítói ennek a szakszervezetnek a vezetői voltak. Így a MÉMOSZ vásárhelyi csoportja vezetőségében született döntések, határozatok lényegében tükrözik a város egész munkásmozgalmának irányát.

⁶³ A szociáldemokrata szervezet és a szakszervezetek vezetői s tagjai közül éppen azokat hívták be előszeretettel, akik az 1914 előtti választójogi és bérmozgalmak, sztrájkok szervezői, irányítói voltak. Például az építőmunkás szakszervezet elnöke, Borsi János 26 hónapot töltött a fronton. — Borsi János (1878—1959) a hódmezővásárhelyi munkásmozgalom történetének egyik kiemelkedő alakja. Még egészen fiatalon kapcsolatba került a munkásmozgalommal. 1894-ben részt vett a Szántó Kovács-féle megmozdulásban, emiatt 1 hónapi börtönbüntetésre ítélték. Tekintélyét egyrészt e megmozdulásban való részvétele, másrészt pedig a századfordulótól kezdve kifejtett szervező és agitatív munkája biztosította. 1908-tól a MÉMOSZ helyi csoportjának elnöke. Tagja volt a Szociáldemokrata Párt helyi vezetőségének, a szakszervezeti bizottságnak és bizalmi munkát is végzett. Irányította a szakszervezet küzdelmét a magasabb bérekért, a kedvezőbb munkafeltételekért, a munkások politikai és műveltségi ismereteinek fejlesztéséért. A Szociáldemokrata Pártban nevelődött meggyőződéses szocialistává. 1918—1919-ben a helyi munkásmozgalom élvonalában haladt, de ekkor még nem rendelkezett megfelelő elméleti ismeretekkel: addig csak a Szociáldemokrata Pártban elterjedt, reformista ideológiát tehette úgy-ahogy magáévá. A Tanácsköztársaság leverése után a hatóságok állandóan üldözték, zaklatták. Hosszú éveken át bújkálnia kellett, de továbbra is bátran küzdött a munkások érdekeiért. A felszabadulás napjaiban fiatalos lendülettel, forradalmi energiával bekapcsolódott a politikai munkába és részt vett a MKP hódmezővásárhelyi szervezetének létrehozásában. Az elkövetkező években főleg a szakszervezeti mozgalomban tevékenykedett. Hosszú és eredményes munkásmozgalmi múltja elismeréseként kormányzatunk

szük beszüntette működését (pl. a malommunkások szakszervezete), más részük főleg a tagdíjak beszedésére korlátozta tevékenységét.⁶⁴ Mindez döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1917—1918-ban a városban nem voltak igazán harcoss, forradalmi megnyilvánulások.

A forradalmi munkásmozgalom kibontakozását szintén gátolták a kormányzat és helyi megbizottainak terrorisztikus intézkedései, amelyekből különösen 1918-ban jónéhány napvilágot látott. Június elején Hódmezővásárhelyen is kihirdették a rögtönbíráskodást.⁶⁵ Szathmáry rendőrfőkapitány is mindent megtett »a rend«⁶⁶ érdekében s 1918 januárban és júniusban is kijelentette, hogy »kérlelhetetlen szigorral«⁶⁷ lép fel a tüntetők, sztrájkolók ellen.⁶⁸ Az 1918. évi asszony tüntetések ellen intézett rendőri támadás bizonyította, hogy ez nem volt csupán üres fenyegetés.

Az uralmonlévők 1917—1918-ban a terrorista rendszabályok és fellépések mellett jelentős szerepet szántak a forradalmasodó munkások elleni harcban a demagógiának, a félrevezetésnek, az ideológiai ellentámadásnak is. A dolgozók figyelmének az osztályharcról való elterelése különös erővel jelentkezett Hódmezővásárhelyen, ahol ezekben az években Károlyi Mihály pártja volt a legerősebb politikai párt.⁶⁷ A pártszervezet elnöke Kun Béla volt, aki a Vásárhelyi Reggeli Újság c. lapját, (amely akkor a város legolvasottabb újságja) Károlyi és párthívei helyi orgánumává tette. A Károlyi-párt hódmezővásárhelyi szervezete elsősorban a kis- és középparasztok tömegeire, kulákokra és értelmiségiekre támaszkodott. Voltak táborában kisiparosok is. E bázisa folytán félt a népi tömegektől s Károlyi koncepciójának megfelelően reformok útján kívánta a fönnálló rend átalakítását.⁶⁸ Károlyi az általa felvázolt átalakulástól nem csupán a békét, a nemzeti függetlenséget, a polgári demokratikus rendszer megteremtését, a burzsoázia hatalmat addig közvetlenül nem gyakorló részének uralomrajutását remélte, hanem a forradalom elkerülését, a munkásmozgalom leszerelését is.⁶⁹ Egyre hevesebben támadta a parlamentben a dualista rendszer változatlan fenntartásához, a háború folytatásához görcsösen ragaszkodó Munkapártot, a Tisza után következő Eszterházy- majd Wekerle-kormányt. Ezzel párhuzamosan a Vásárhelyi Reggeli Újság is egyre keményebb hangon követelte a béke megteremtését, az általános titkos választójog bevezetését, a nemzeti függetlenség megterem-

---

a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel tüntette ki. — Az elmondottakra V. ö. P. I. archivum. Ész. I. 1906/6. Jegyzőkönyv. Az 1908. február 1-i, az 1911. március 23-i, az 1913. január 23-i, az 1914. január 14-i, március 1-i és április 29-i ülések jegyzőkönyve. Továbbá: Csongrádmezei Hírlap 1959. június 23. Nagy részvét mellett temették el Borsi János elvtársat.

⁶⁴ P. I. archivum. Ész. I. 1906/6. sz. Jegyzőkönyv. Az 1918. december 12-i ülés jegyzőkönyve.

⁶⁵ V. R. U. 1918. június 5. Rögtönbíráskodás kihirdetése.

⁶⁶ Ugyanott. 1918. január 23. Felhívás. 1918. június 22. Figyelmeztetés!

⁶⁷ Dr. László Jenő: A forradalom története Hódmezővásárhelyen. Haladás Hirdetési- és Könyvnyomda vállalat kiadása. Hódmezővásárhely, 1924. 26. old.

⁶⁸ V. R. U. 1917. június 3. A 48-as pártkör határozata.

⁶⁹ Károlyi egyik nyilatkozatában azt mondta: »Valójában mi vagyunk a véres forradalmi idők orvosai, mi, akik mélyreható reformokkal, békésen szeretnők az új időköt előkészíteni, megmentve azt, ami a régi korszakból még életképes és becsületos.« V. R. U. 1918. január 24. Gróf Károlyi Mihály válasza gróf Károlyi Imre durva támadására.

tését.⁷⁰ A demokratikus reformokat minden problémát megoldó, igazi demokráciát — és osztálybékét teremtő lépésnek mondja. Követelje a földkérdés földosztás útján való rendezését,⁷¹ a tömegnyomor közjóléti minisztérium felállítása útján való enyhítését, kislakás-építési akció megindítását. Tisza bukása után új főispán került a város élére, a függetlenségi pártot képviselő Justh János. Működése idején a Károlyi-párt lett a városi közgyűlés hangadója. A fentebbi kérdésekben határozatokat fogadtatott el a közgyűléssel, amely feliratokban kérte azok megvalósítását a kormánytól.⁷² A Károlyi-párt hódmezővásárhelyi szervezete kétségkívül őszintén kívánta a polgári demokratikus szabadságjogok kiterjesztését, a békét és a függetlenséget, a finánc-töke és a nagybirtok vezetőszerének alkotmányos úton való megszüntetését, hiszen mindez érdeke volt a szervezetében tömörült erőkné. E követelések az adott pillanatban pozitív vonásokat tartalmaztak, megvalósításuk előrelépést jelentett volna. Ugyanakkor mindezeknek az osztályharcleszerelésével, a forradalom elkerülésének vágyával történt összekapcsolása már nem szolgálta a dolgozó tömegek érdekeit.⁷³ A Károlyi-párt hódmezővásárhelyi szervezetének az újságban, közgyűlésen kifejtett szólamaiban foglalták a dolgozók akkor legégetőbb követeléseit is. A Szociáldemokrata Párt maga sem akart egyelőre többet annál, mint amit a Károlyi-párt megfogalmazott. Nem leplezte le, hogy még e polgári jellegű program is csak demokratikus forradalom útján valósítható meg és mivel a munkásság számára nem hozhatja meg a teljes szabadságot, tovább kell azt fejleszteni proletárforradalomra. Így érthető, hogy a vásárhelyi munkások is lelkesedtek a Károlyi-párti programért, annak alkotmányos megvalósulásától nagyon sokat vártak.⁷⁴ 1917—1918-ban többek között ezért sem léptek az uralmonlévők ellen irányuló forradalmi harc útjára.

A város — az 1918 május 1-i ünnepség és a júniusi tüntetés után — csak az őszirózsás forradalom október 30—31-i győzelmének hírére élénkült meg.

⁷⁰ 1917—1918-ban igen sok cikk tárgyalta ezeket a kérdéseket a lap hasábjain. Az 1918. augusztus 23-1, Hol van István király? c. cikk így ír: »Minden ember a békét kívánja már. Mert aki nem azt kívánja, aki még mindig, ezután is háborút akar, az nem ember... Ha nem akarják megcsinálni a békét a kormányok és diplomaták, majd megcsinálja mindenütt az elkeseredés végleteibe hajszolt nép. És annak aztán sohase lehet kiszámítani, hogy mi a vége.« Az Ausztriával való kapcsolatok tárgyalás útján való felszámolását és a magyar szupremáciát mindenképp biztosító választójogi reformot is a népföradalom rémének felidézésével követelte: »Népuralom kell mielőbb!« Ha a vezető politikusok nem teremtik ezt meg a választójog kiterjesztésével, »a nép a jogos felháborodás haragjával fog föllázadni a reakciós áramlat ellen.« V. R. U. 1918. április 18. A reakcióhajnala.

⁷¹ V. R. U. 1918. május 15. Földet a népnek.

⁷² Hmv. Lt. Hódmezővásárhelyi közgyűlésének jegyzőkönyve. 1918. év 2., 115., 117., 146., 300., 377. stb. pontok.

⁷³ Az uralmonlévők kormányzó vagy ellenzékben levő csoportjai részéről akkoriban elhangzó szociálpolitikai, városfejlesztési javaslatok mind azzal a céllal láttak napvilágot, hogy elejét vegyék az osztályharcnak. *Dr. Kenéz Sándor* vásárhelyi ügyvéd pl. egy füzetet írt *Javaslatok Hódmezővásárhely t. h. város. újjáalapítására* címmel. (Szeged 1918.) Ebben nyíltan beismeri, hogy a munkájában vázolt várospolitikai tervek (amelyek között akadtak életrevalók, de még inkább nevelésesek) munkaalkalmakat, felemelkedést teremtenek s így elkerülhető volna az 1894. évihez hasonló szocialista zendülés. (6. old.) Kenéz a nép jólétének megcsillogtatásával akarta elvonni a figyelmet az osztályharcról.

⁷⁴ Ezt igazolja az alább leírt 1918. november 1-i tüntetés is.

Ekkor már a vonatok szállították haza a frontokról a katonákat. November 1-én az állomásról fegyveres katonatömeg vonult a vársháza elé és a fogva tartott katonaszökevények szabadon engedését követelte. A katonák a hozzájuk csatlakozó munkásokkal, kispolgárokkal lelkesen tüntettek a forradalom győzelmével uralomra jutott Magyar Nemzeti Tanács programja mellett és mámorosan éltették a békét. A katonák benyomultak a Fekete Sas kávéházba és eltávolították azt ott tartózkodó katonatisztek rangjelzéseit.⁷⁵ A katonák egy része letépte régi sapkajelvényét és kitűzte az őszirózsát. E mozgalom teljesen spontán, ösztönös volt, nem vezette sem a Szociáldemokrata Párt, sem a Károlyi-párt, mert mindkettő elutasította a forradalmi harc gondolatát. A tüntetéssel egyidőben a Magyar Nemzeti Tanács távirata elindította a városban az átalakulást. A távirat a Károlyi-párt szervezetéhez érkezett és tudósított a forradalom budapesti győzelméről.⁷⁶ Egyben felhívta a helyi demokratikus pártokat a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásra. Ennek hatása alatt még november 1-én a Károlyi-párt és a Szociáldemokrata Párt szervezete együttes gyűlést tartott, amely a két párt megbízottaiból kinevezte a helyi *Nemzeti Tanácsot*.⁷⁷ A tanács elnöke Kun Béla lett. A Károlyi-párt az elnökön kívül Bodrogi Bálint, Bodrogi Sándor, Csáky Ferenc jómódú parasztokát, dr. Dávid Manó gimnáziumi tanárt, Kmetty Béla takarékpénztári főkönyvelőt, dr. László Jenő ügyvédet, D. Nagy Sándor gimnáziumi igazgatót és Tóth József ipartestületi elnököt delegálta a Nemzeti Tanácsba. A Szociáldemokrata Párt képviselői Borsi János, Diószegi Imre, Fátyol Imre, Gázcs Sándor, Kiss Sándor, Olasz Pál, Posztós Sándor és Takács Ferenc voltak.⁷⁸

A vásárhelyi Nemzeti Tanács éppúgy, mint az ország különböző városai-
ban alakult többi nemzeti tanács, legfőbb feladatának a város belső rendjé-
nek biztosítását tekintette. November 2-án megjelent kiáltványában azt írta:
«A személy és életbiztonság megóvása a legnagyobb érdek. Aki pusztít, rom-
bol, a nemzet életét veszélyezteti. A haza üdve, épsége, függetlensége és
szent érdeke parancsolja, hogy mindenki, *Nép és Katonaság* a legnagyobb
rendben, nyugalomban várja be a kormány további utasításait.»⁷⁹ Már no-
vember első napjaiban az összes állami és városi hivatalok, testületek, kü-
lönféle intézmények, a fegyveres erők, a forradalom által megdöntött rend-
szer legjellegzetesebb helyi képviselői Hódmezővásárhelyen is bejelentették

⁷⁵ Dr. László Jenő id. mű 6. old. A katonák tüntetésben játszott nagy szere-
pére Boros János visszaemlékezése hívta fel a figyelmet.

⁷⁶ V. R. U. 1918. november 1. Polgártársak!

⁷⁷ Ugyanott. 1918. november 2. Csatlakozás a Nemzeti Tanácshoz. — A ha-
zánkban alakult, városokban működő nemzeti tanácsok közül a vásárhelyi volt
— tudomásom szerint —, az egyetlen, amelyben a Polgári Radikális Párt nem
volt képviselve. November első napjaiban Hódmezővásárhelyen is megalakult a
Polgári Radikális Párt, igyekezett is bejutni a Nemzeti Tanácsba, de sikertelenül.
E pártban ugyanis jórészt a város legreakciósabb elemei tömörültek. A Károlyi-
és a Szociáldemokrata Párt képviselői ezért visszautasították a velük való együtt-
működést. Emiatt nem kerülhettek be a helyi »radikálisok« a Nemzeti Tanácsba.

⁷⁸ V. R. U. 1918. november 2. Csatlakozás a Nemzeti Tanácshoz. — A szo-
ciáldemokrata szervezet megbízottait közelebbről jellemezzük a III. fejezetben.

⁷⁹ Ugyanott. Vásárhely népéhez! (Kiemelés az eredetiben. G. E.)

csatlakozásukat a Nemzeti Tanácshoz.^{s0} Bízta abban, hogy ez a szerv fenn tudja tartani »a rendet és nyugalmat« és remélték, hogy csatlakozásukkal átmenthetik magukat a forradalom eredményeként létrejött új rendbe. A csatlakozások folytán a Nemzeti Tanács vált Hódmezővásárhelyen is az új államhatalom helyi szervévé és a megalakulását követő napokban még a legfontosabb államigazgatási teendőket is ellátta.^{s1} A városházán berendezett hivatalos helyiségében állandó tolongás, kiabálás, vitatkozás, politizálás folyt.^{s2}

^{s0} Ugyanott. 1918. november 5. Csatlakozások a Nemzeti Tanácshoz. — Hűség-
esküt tett a Nemzeti Tanácsnak, többek között az 50. gyalogezred tisztikara,
Juhász Mihály nyugalmazott polgármester, Tereh Gyula ref. lelkész, a Népbank
elnöke, Bauer Gyula gőzmalomtulajdonos, a Munkapárt elnöke, Bernátsky Ferenc
apátplébános, Papp Imre, a református lelkészi kar elnöke.

^{s1} Ugyanott. 1918. november 7. Minden hatalom a kormányé.

^{s2} Dr. László Jenő id. mű 7. old.

II.

A NEMZETI TANÁCS MŰKÖDÉSE

1918 november első napjaiban tömegével érkeztek Hódmezővásárhelyre is a frontokról a meggyötört katonák, akik közül sok a legnagyobb nyomorban találta családját. Nem csoda, hogy e szakadczott ruhájú, sáros katonák szemében — amint egy néhány hónappal később írott cikk mondja — »villámok lobogása, arcukon dac és gesztusaikban szilajság« tükröződött.¹ A november 1-én fegyverrel felvonuló és lövöldöző, a következő napokban az utcákon zsbongó hazatért katonák nagy félelemmel töltötték el a kizsákmányolókat, a város népnyúzó vezető tisztviselőit. Félelmüket fokozták egyes községek csendőrségének lefegyverzéséről, jegyzőiknek eltávolításáról érkezett hírek. Szathmáry főkapitány »a rend« fenntartására a befolyásos és az országos forradalmi események hatására a politikai életbe nagy lendülettel bekapcsolódott helyi szociáldemokrata pártszervezetet kérte fel.² A pártszervezet, — amely a forradalom győzelme után is csupán a polgári demokrácia időszerűségét hangoztatta — vállalta a feladatot és részben a Nemzeti Tanácsban kifejtett munkájával, részben egyéb módon mindent megtett a polgári demokrácia védelmére.³

A hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács — a többi nemzeti tanácshoz hasonlóan — a burzsoázia uralmának helyi védelmezőjeként lépett fel. *Energetikus rendszabályokat foganatosított* azért, hogy megakadályozza a tömegek forradalmi harcának kibontakozását, hogy lehetetlenné tegye az átalakulás polgári demokratikus kereteken való túlhajtását. A rendőrfőkapitány »a Nemzeti Tanács helybeli intézőbizottságával egyetértésben« már november 2-án elrendelte a szesztilalmat, a mozielőadások beszüntetését, a fegyverek beszállítását és megtiltotta este 7 óra után az utcai közlekedést.⁴ A közrend, a nyugalom, a személy- és vagyonbiztonság megvédésére néhány nap alatt

¹ V. R. U. 1919. május 18. Zivataros idők...

² »A ma folyó áramlatokkal szemben tehetetlen vagyok, most már csak a munkásság cselekedhet« — mondotta Szathmáry november elején a pártszervezet vezetőinek. Hmv. Lt. Borsi János iratai. Borsi János levele a Népújság szerkesztőségéhez. 1938. május.

³ A hódmezővásárhelyi szociáldemokrata szervezetnek — objektíve a tőkés rendet védelmező — politikájáról és elméleti megnyilatkozásairól a III. fejezetben lesz részletesen szó.

⁴ V. R. U. 1918. november 2. Felhívás.

1 600 főnyi nemzetőrséget szerveztek.⁵ November elején a háborús szenvedésektől, nélkülözésektől meggyötört emberek indulatai Vásárhelyen is több esetben rablás, fosztogatás formájában törtek felszínre.⁶ Ezeknek az eseteknek a meggátlására helyes és szükségszerű intézkedés volt a karhatalom megszervezése.⁷ De a Nemzeti Tanács a későbbiekben nem csupán a felelőtlen elemek garázdálkodásának megszüntetésére használta fel a nemzetőrséget, hanem a kormányzat helyi szerveinek működésével elégedetlen tüntetők ellen is.⁸ A Nemzeti Tanács erőszakos rendszabályai és a nemzetőrség működése kétségkívül hozzájárultak ahhoz, hogy a városban november és december hónapban burzsoa szemmel is »kielégítő« rend és nyugalom uralkodott, amelyre a politikai élet helyi vezetői büszkén hivatkoztak.⁹

A Nemzeti Tanács intézkedései a *közellátási helyzet megjavítására* is kiterjedtek. A polgári demokratikus forradalom kormánya és annak végrehajtó szervei a háború alatt szétfúzlott közellátást, egy gazdaságilag tönkretett országot örököltek. November és december folyamán a nyugati imperialisták megbízásából és biztatására a szerb, román, csehszlovák burzsoá kormányok

⁵ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—80. sz. — A nemzetőrség szervezésében a szociáldemokrata vezetők döntő szerepet játszottak. V. ö. Hmv. Lt. Borsi János iratai. Idézett levél a Népújság szerkesztőségéhez.

⁶ November 2-án pl. feltörték és teljesen kifosztották a nagyállomáson levő vasúti vagonokat. Hmv. Lt. Főisp. ir. 1918—380. sz.

⁷ November 6-án a hadügyminisztérium rendeletileg szabályozta a nemzetőrség felállítását és szervezését. (Szövegét közli dr. László Jenő id. mű 17—18. old.) A rendelet előírta, hogy a legénység főleg önként jelentkező katonákból, továbbá polgári egyénekből álljon, a tisztek pedig tényleges, tartalékos és népfőlkelő tisztek legyenek. A nemzetőrség karhatalmi célokra bármikor, az ország bármely részébe elvezényelhető. A nemzetőrök kezdetben igen magas, 30 K napi díjat kaptak. A kormány a nemzetőrség létrehozásával kétirányú törekvést kívánt megvalósítani. Egyrészt megbízható karhatalmi alakulatokat akart szervezni a vidéki városokban, nagy- és kisközségekben, másrészt keresethez kívánta juttatni a frontokról hazatérőket, a termelő munkában elhelyezkedni nem tudó embereket. Mindkét irányú törekvése a forradalom továbbfejlődésének megakadályozását volt hivatva szolgálni. Hódmezővásárhelyen igen sok frontról hazatért munkás és napszámos lépett be a nemzetőrségbe, mert így megmenekült a fenyegető munkanélküliségtől, a további katonai szolgálattól és állandó jövedelemhez jutott. (Bangó János közlése.) A hódmezővásárhelyi nemzetőrség parancsnoka Wihs Béla tart. százados (bankigazgató), majd 1918. december 20-tól Arany János tart. százados (városi tisztviselő) volt. A nemzetőrség kezdetben a helyi Nemzeti Tanács irányításával működött; annak határozata folytán szervezte meg a pályaudvari őrszolgálatot, főleg azzal a céllal, hogy az őrség lefegyverezze a hazaérkező katonákat. November folyamán gondosan őrizte a bankokat, a nagyobb ipari üzemeket (malmok, villanytelep stb.), a kereskedők raktárait, a közellátási hivatalt, a lőszerraktárt, a vasúti állomásokat. Ez őrségek egy részét december elején bevonták. — A nemzetőrségről eddig mondottakra bőséges anyag található a Parancskönyv különösen 1, 2, 14, 25—26, 70, 89, 110. oldalain.

⁸ A nemzetőrség verte szét pl. az 1918. november 17-i katonatüntetést, az 1919. január 29-i megmozdulást, amelyekről a IV. fejezetben bővebben is lesz szó. De a vásárhelyi nemzetőrség »rendcsinálás« céljából kivonult pl. Tótkomlósrá, Békéssámsonra, Szegvárra is az ottani uradalmak megvédelmezésére a földet követelő parasztsztrákkal szemben. — Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—80. sz. Egy lovas-nemzetőrökből álló szakasz pedig — Kun Béla utasítására — Algyőn a szegény-paraszatok által elzavart jegyzőt állásába visszahelyezte és a községben összeszedte a fegyvereket. — *Faragó Zoltán* nemzetőrtiszt, a proletárdiktatúra idején városparancsnok, visszaemlékezése. 1961. június 26.

⁹ V. R. U. 1919. január 11. Szálláscsinálók.

csapatai egyre mélyebben nyomultak Magyarországra és elvágták a szemet és nyersanyagot szolgáltató vidékeket. Mindez még csak fozcztta a háború utolsó éveiben már amúgyis igen nagy gazdasági nehézségeket. A burzsoa-szociáldemokrata koalíciós kormány nem tudott urrá lenni e nehézségeken, nem tudta a gazdasági problémákat központilag megoldani. Az egyes városok nemzeti tanácsai maguk próbáltak — úgy ahogyan tudtak — a közellátásról, a termelés feltételeinek megteremtéséről gondoskodni. A megye legnagyobb városában, Szegeden pl. a Nemzeti Tanács ilyen törekvései csaknem teljesen eredménytelenek voltak.¹⁰ Ez a körülmény Szegeden nagymértékben meggyorsította a forradalmi fejlődést, a tömegek kiábrándulását a Nemzeti Tanácsból.¹¹ Hódmezővásárhelyen viszont sikeresebben dolgozott a Nemzeti Tanács a gazdasági kérdések megoldásán. Mivel itt nem volt jelentős nagyüzem és a középüzemek száma is kevés, a szén- és nyersanyaghiány miatt keletkezett termelési nehézségek Vásárhelyen nem idéztek elő tömeges munkanélküliséget. A munkanélküliek száma 1918—1919 telén kb. 2—3 000 fő volt.¹² Az ellátatlanok számát illetően is kedvezőbb a helyzet mint sok ipari centrumban. Szegeden pl. a lakosság 3/4 része ellátatlan volt, Vásárhelyen kb. 1/3 rész tartozott az ellátatlanok közé. Az említett gazdaságföldrajzi és népességi viszonyokon kívül volt még egy körülmény, ami bizonyos fokig eredményessé tette a város gazdasági, közellátási ügyeinek intézését: a háború idején a várost nem forgatták ki teljesen élelmiszer készleteiből.¹³ 1918—1919 telén még jelentős liszt, sertés, élőállat készletekkel rendelkezett, amiből az ellátatlan lakosság szükségleteit fedezni lehetett és e készletekből származó élelmiszerekért cserébe a Nemzeti Tanács szemet, iparcikkeket tudott szerezni. A készletek olyan jelentősek voltak, hogy Hódmezővásárhelyen 1918. november-decemberben különböző városok kiküldöttei a Nemzeti Tanács hozzájárulásával vásárolhatták az élelmiszereket.¹⁴

A hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács megalakulása után nyomban felismerte, hogy a tömegmozgalmak kibontakozásának hatásos fékezője a legégetőbb ellátási problémák megoldása. Ezért már november elején az ellá-

¹⁰ Szegedi Állami Levéltár. A Szegedi Nemzeti Tanács iratai. 1918—153. sz.

¹¹ *Gaál Endre*: A szegedi munkásság harca a Tanácsköztársaságért 1917—1919. Szikra Könyvkiadó, Budapest 1956. 53—56, 64—68. old.

¹² Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—1073. 1. sz. Szegeden ugyanakkor 30 000 főnyi volt a munkanélküliek tábora, ami az ottani összlakosságnak kb. 1/4-ed része. Hódmezővásárhelyen az összlakosságnak csupán kb. 1/20-ad része volt munkanélküli.

¹³ A háború alatt a rekvirálások alkalmával a város közgyűlése és tanácsa többször eredményesen fordult a közéletminiszterhez és a miniszterelnökhöz a város által beszoigálatandó sertés, szarvasmarha és gabonamennyiség csökkentése érdekében. (Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1918—30. 1. sz. és Hódmezővásárhely közgyűlésének jegyzőkönyve 1918. év. 138. pont.)

¹⁴ A Nemzeti Tanács november 14-én pl. 500 db. hízósertést engedett át a Szegedi Nemzeti Tanácsnak. (Szegedi Állami Levéltár. A Szegedi Nemzeti Tanács iratai. 1918—130. sz.) A budapesti posta és távirda személyzet élelmészeti ügyeit intéző bizottság megbízottja is a városvezetés jóindulatú támogatásával vásárolt élelmiszereket. (Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—283. sz.)

tatlanok számára 8 hónapra kiutalta a búza- és lisztfedadagokat.¹⁵ Biztosította a zsirszükségletet és ennek nyomán minden ellátatlan családtag megkapta a 1/2 kg szalonnát egy hónapra.¹⁶ A tüzelőhiány enyhítése érdekében megbízottai útján 400 vagon tűzifát szerzett.¹⁷ Minthogy azonban ez a mennyiség kevésnek bizonyult, engedélyezte az útmenti, körtöltés menti, valamint a temetőekben és a város belterületén levő fák kivágását.¹⁸ A Nemzeti Tanács kiküldöttei január elején eredményes tárgyalásokat folytattak a közéleti minisztériumban, ahol 2 vagon cukrot, 20 vagon burgonyát, 1 vagon petróleumot, 2000 pár bakancsot utaltak ki a város számára.¹⁹ A Nemzeti Tanács kezdeményezésére a Kereskedők Tanácsa először decemberben, majd februárban ruházati cikkeket szállított a városba: az utóbbi alkalommal kb. 150 000 K értékű szövetet, ruhát, inget stb. osztott ki a különféle érdekképviseleti szervezetek és szakszervezetek által kiadott utalványokra.²⁰ A város élelmiszerkészletei — a nagyarányú elszállítások következtében — 1919 januárra jelentős mértékben megcappantak. Ezért a Nemzeti Tanács, a lakosság ellátásának további biztosítása céljából megtiltotta a hízott sertésnek a város területéről való elszállítását.²¹ A nemzetőrség pedig kordont vont a város körül, hogy az élőállat- és élelmiszercsempészt megakadályozza.²²

¹⁵ V. R. U. 1918. november 8. (Címnélküli közlemény.) — A hódmezővásárhelyi malmokban és raktárakban a háború utolsó éveiben is jelentős élelmiszerkészletek voltak, de ezekkel közvetlenül a közéleti minisztérium és annak szervei rendelkeztek. Emiatt a helyi közellátási hivatal nem férhetett hozzá. A forradalom győzelme után a közéleti minisztérium szervezése elsősorban a nemzeti tanácsokra hárult, így a raktárakban levő készletek zöme a helyi Nemzeti Tanács rendelkezése alá került. Főleg ezért tudott eredményes lépéseket tenni a közéleti minisztérium helyzet javítására.

¹⁶ V. R. U. 1918. november 14. Rendezve a vásárhelyi zsírellátás.

¹⁷ Ugyanott. 1918. november 22. Négy száz vagon fa jön.

¹⁸ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—220. sz.

¹⁹ Ugyanott 1919—97. sz.

²⁰ Ugyanott 1919—437. sz. — A kisiparosok és kereskedők gazdasági érdekeinek előmozdítására november 10-én létrejött a kisiparosok, november közepén pedig a kereskedők szervezete. A tanácsmozgalom nagy népszerűségét mutatja, hogy mindkét alakulatot tanácsnak (»Ipar Tanács« és »Kereskedők Tanácsa«) nevezték. (V. R. U. 1918. november 14. Ipartanács alakítása; november 23. Vásárhelyi »Kereskedők Tanácsa«.) Az előbbi igyekezett munkához, nyersanyaghoz segíteni a súlyos helyzetben levő kisiparosokat, az árak maximalizálásakor és a munkabérek megállapításakor védelmezte az iparosok érdekeit. Harcolt a minimális munkabérek és az iparcikkek — cipő, csizma stb. — árának megállapítása ellen. Így akarta — a munkások és fogyasztók rovására — nagyobb haszonhoz juttatni a kisiparosokat. (Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—268. és 358. sz.) Az utóbbi szintén állást foglalt az árak hatósági megállapítása ellen és a szabad kereskedelem (a korlátlan nyereszkeségi lehetőségek) visszaállítására törekedett. (V. R. U. 1918. november 23. Vásárhelyi »Kereskedők Tanácsa«.) De ugyanakkor tudatosan segítette a Nemzeti Tanácsot a belső »rend« megőrzésére irányuló erőfeszítéseiben azzal, hogy lépéseket tett elsősorban ruházati cikkek beszerzésére. Habár ez a működés enyhített valamit a példátlan tömegnyomoron, mégis — politikai tartalmát tekintve — reakciós volt. Az Ipartanács és a Kereskedők Tanácsának a szabadkereskedelem visszaállításával és a munkabérek leszorításával kapcsolatos állásfoglalása egyértelműen a munkások és a fizetésből élők ellen irányult.

²¹ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—311. sz.

²² V. R. U. 1919. január 24. Kordon a város körül. Továbbá: Parancskönyv. 131—132, 179. old.

A szénhiányt a legnagyobb mértékben a villanytelep érezte. A Nemzeti Tanács nagy nehézségek árán ugyan, de szerzett annyi szenet, hogy a villanytelep — korlátozott mértékben — tudott áramot szolgáltatni.²³ Ezek a sikeres intézkedések jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács hosszabb ideig befolyása alatt tudta tartani a tömegeket, mint pl. a Szegedi Nemzeti Tanács. Ennek következtében különösen 1918. november—decemberében nagyobb eredménnyel tudta fékezni az osztályharc kibontakozását, sikeresebben tudta szolgálni a forradalom konszolidációjának ügyét.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a Nemzeti Tanács gazdasági intézkedései Hódmezővásárhelyen tökéletesen biztosították az ellátást és teljes mértékben kielégítették a dolgozókat. A kapitalista rendszer alapjait egyáltalán nem érintő lépések a nélkülözést, a szenvedéseket nem szüntették meg, csupán valamelyest enyhítették. Éppen ezért — különösen 1919 első hónapjaiban — Vásárhelyen is volt talaja az elégedetlenségnek. Minthogy a legfontosabb szükségleti cikkek csak szűkösen állottak rendelkezésre, a fekete piac — a háború utolsó fél évéhez képest is — nagymértékben kiszélesedett, a lánc-kereskedelem még jobban kivirágzott és az árak tovább emelkedtek. A Nemzeti Tanács által szerzett cukor még a szűkös fejadagok biztosítására sem volt elegendő; februárban cukrot már csak a fekete piacon lehetett beszerezni, kg-onként 22 K-ás áron. Ez is finomítatlan, barnaszínű cukor volt.²⁴ Ugyanabban az időben a marhahús ára 8 K-ról 16 K-ra emelkedett kg-onként.²⁵ Egy pár cipő ára 600—800 K (a maximált ár 190 K).²⁶ Ezek az árak szinte megfizethetetlenek voltak az egyszerű dolgozó emberek számára, hiszen például a napszámber 1919 februárjában átlagosan napi 20 K volt.²⁷ 1918—1919 telén a jelentősebb vásárhelyi üzemek, mint pl. a Bauer-malom, a téglagyárak, szénhiány miatt nem dolgoztak.²⁸ Az a kevés szén, amit a Nemzeti Tanács szerzett, a villanytelep szükségletére sem volt teljesen elegendő, emiatt a telep ipari áramot nem tudott adni. A villanyóra berendezett kis-és középüzemek ezért voltak kénytelenek leállni.²⁹ Néhány ipari szakma, mint pl. a szabó- és cipőipar, nyersanyaghiánnyal küzdött. A bőrközpont csak kevés és rossz minőségű bőrt utalt ki a cipészeknek: 1919 januárjában a kb. 350 cipésziparos közül csak 85 részesült anyagkiutalásban.³⁰ A munkanélküliség, az ellátási nehézségek, a drágaság különösen 1919 első hónapjaiban öltött nagyobb méreteket. A gazdasági helyzetnek ez a romlása váltotta ki azokat a tüntetéseket, melyek akkoriban kibontakoztak.³¹

A legnagyobb nélkülözések között a *hadirokkantak*, *hadözvegyek* és azok a *leszerelt katonák* voltak, akik nem mentek el nemzetőrnek, de munkát sem,

²³ Február első napjaiban 5 vagon lisztért 25 vagon, február közepén 20 q szalonáért 30 vagon szenet sikerült szerezni. Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—301. és 381. sz.

²⁴ V. R. U. 1919. február 13. Hajnalban.

²⁵ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—986. 1. sz.

²⁶ V. R. U. 1918. december 31. Vásárhelyi nemzetgyűlése megállapította a maximális árakat.

²⁷ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—1073. 1. sz.

²⁸ Ugyanott. II. 1919—2444. 1. sz.

²⁹ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—289. és 358. sz.

³⁰ Ugyanott. 1919—268. sz.

³¹ Leírásukat lásd a IV. fejezetben.

tudtak szerezni. Sok olyan hadisegélyes asszony volt, aki csak havi 40—50 K-t kapott.³² A kormány rendelete értelmében február végén még ennek a nyomorúságos segélynek a fizetését is beszüntették.³³ A Nemzeti Tanács ülésein gyakran foglalkozott a hadiözvegyek, rokkantak és munkanélküli leszerelt katonák ügyével, mert tőlük féltette legjobban a polgárság »békéjét és nyugalmát«. Már 1918. november 13-i ülésén megbélyegezte az Országos Hadigondozó Hivatalt és leszögezte, hogy működése nem más, mint »valóságos szélhámosság«. A határozat a város pénztárában levő kb. 30 000 K-t és a főispán kezelésében levő, jótékony célt szolgáló kb. 7000 K-t kiutalta a leszerelt, özvegyek, rokkantak segélyezésére.³⁴ A Nemzeti Tanács ezt a kérdést jótékonykodással, pillanatnyi segélyek folyósításával kívánta a későbbiekben is megoldani. December 23-án pl. a Fekete Sas szálló nagytermében karácsonyfaünnepélyt rendezett. A város legvagyonosabb polgáraitól begyűlt adományokból 50—150 K-s segélyeket és 1—1 kg kalácsot osztott ki a hadirokkantak, hadiözvegyek és leszerelt katonák között.³⁵

A nélkülöző, elégedetlenkedő embereket *munkaalkalmak* biztosításával is igyekezett lecsillapítani. A legnagyobb munkanélküliség az építőiparban és a földmunkások között volt.³⁶ A Nemzeti Tanács és a Munkaközvetítő Hivatal segítségével már decemberben több, 50—70 főnyi, ipari és földmunkásokból álló csoport ment Szerbiába dolgozni.³⁷ Januárban 250-en keltek útra munka, tisztességes kereset reményében.³⁸ A Nemzeti Tanács ezzel, a tulajdonképpen kitelepítési akcióval is a forradalom továbbfejlődése ellen harcolt; a »rendbontásra« hajlamos munkanélküliek egy részét sikerült így eltávolítania. Az itthonmaradottak foglalkoztatása érdekében pedig 1919. január 4-i ülésén határozatot hozott, hogy nagyobb építkezéseket kell kezdeni, mert »... a forradalom vívmányai csakis akkor őrizhetők meg és... városunk a teljes anarchiától csakis úgy óvható meg, ha az érdekelt pénzintézetek, pénzcsoportok, tőkepénzes gazdagok, hatóságok nagyobb építkezések kezdeményezésével a munkanélküliség enyhítésére nagyobb vállalkozásokba, építkezésekbe kezdenek...³⁹ E határozatnak megfelelően a városi tanács középítkezési progra-

³² Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—201. sz. 1919 januárjában ezek az asszonyok tömegesen kérték a rendkívüli segélyeket a főispán-kormánybiztostól.

³³ V. R. U. 1919. február 22. Hirdetmény a hadisegélyek fizetésének beszüntetéséről.

³⁴ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1918—387. sz.

³⁵ V. R. U. 1918. december 25. Rokkantak, hadiözvegyek és árvák ünnepe.

³⁶ Ugyanott, 1918. december 28. Munkásügyek. — Azok a kisipari vállalatok, amelyek nem voltak villanyerőre berendezve és anyaguk is volt (lakatosok, kovácsok, bognárok stb.) — a Vásárhelyi Reggeli Újság hírdetéseinek tanúsága szerint — 1918—1919 telén általában dolgoztak.

³⁷ Ugyanott. 1918. december 10. Rövid hírek; december 13. Munkásügyek.

³⁸ Ugyanott. 1919. január 9. Mennek Szerbiába. — Vass Antal építőmunkás, aki maga is elment Szerbiába, visszaemlékezésében elmondotta, hogy Belgrádban, Szmederovóban és más helységekből vasutakat, hidakat, állomásokat építettek, illetve hoztak rendbe, a háborús károkat állították helyre. Írásos források szerint a munkásokat főleg Szegedről, Hódmezővásárhelyről, Orosházáról toborozták. A szerb katonai hatóságok egyes munkacsoportok tagjait bántalmazták, éhezettették, sőt néhány munkást agyon is vertek. (Szegedi Állami Levéltár. A Szegedi Nemzeti Tanács iratai. 1919—23. sz.)

³⁹ P. I. archivum. A. XVI. 1/21. sz.

mot dolgozott ki, melyben szerepelt az összes középületek, utak, járdák javítása, munkásházak, gőzfürdő, járványkórház, tisztviselőtelep stb. építése.⁴⁰ A tervből akkor csak a járdajavítási munkák valósultak meg. Ezzel kapcsolatban kb. 90 munkás jutott munkához.⁴¹ A középítkezési program egy kis részének megvalósítása és az egésznek részletes ismertetése a sajtóban azért történt, hogy a munkaalkalmak reményének megcsillogtatásával türelemre intsek az elégedetlenkedőket.

A hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács polgári tagjai csaknem valamennyien aktívan résztvettek a *polgári erők szervezésére*, tömörítésére irányuló munkában, amelynek célja szintén a polgári demokrácia helyi frontjának megerősítése volt. Az Országos Köztársasági Párt, a Károlyi-párt és a Polgári Radikális Párt egyrészt arra törekedett, hogy szervezeteit országosan megerősítse és a kormány által kilátásba helyezett alkotmányozógyűlési választásokon minél több szavazatra tegyen szert, elvonja az embereket a Szociáldemokrata Párttól és az 1918. november második felétől kezdve mind rohamosabban terjedő kommunista mozgalomtól. Céljuk a polgári demokrácia kifejlesztése és konzerválása volt.⁴² Demokratikus jelszavaikat nacionalista, sovíniszta uszítással, a szomszédos népek elleni gyűlölség szításával kapcsolták össze. Ebben kifejezésre jutott az a törekvés, hogy a nemzetiségek feletti magyar elnyomást fenntartsák, az osztályharcot felcseréljék nemzeti harccal és a kapitalista rendet ily módon megerősítsék. Mindezek miatt az említett polgári pártok hódmezővásárhelyi szervezetei sem tudták felsorakoztatni az egyszerű dolgozókat.

A Köztársasági Párt és a Károlyi-párt helyi vezetői pedig mindent megtettek a pártszervezetek erősítése, befolyásának növelése érdekében.⁴³ November első napjaitól kezdve igen sok szervező gyűlést tartottak azoknak a tömörítése érdekében, akik mindörökké fenntartani kívánták a polgári magántulajdon sérthetetlenségét.⁴⁴ A polgári demokrácia rendjének hathatósabb védelme érdekében a Köztársasági Párt és a Károlyi-párt hódmezővásárhelyi szervezete 1918. november 28-án egyesült és létrehozta a Köztársasági Károlyi Pártot.⁴⁵ Ez az összefogás december közepéig a szociál-

⁴⁰ V. R. U. 1919. február 4. Nagyszabású középítkezési program.

⁴¹ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—313. sz.

⁴² Világosan megfogalmazták ezt pl. a polgári radikálisok. Lásd: *Mérei Gyula: Polgári radikalizmus Magyarországon 1900—1919.* Budapest, 1947. 96. old. — Hasonló nézeteket fejtegetett Károlyi Mihály is pártja országos értekezletén. Akkor még kizárólag csak a polgári demokrácia létjogosultságát ismerte el Magyarországon és a szocializmusért való harcot teljesen időszerűtlennek tartotta. V. R. U. 1918. december 3. Károlyi a választásokról. Továbbá: *Memoirs of Michael Károlyi.* Faith without illusion. London, 1956. 142. old.

⁴³ A Polgári Radikális Párt hódmezővásárhelyi szervezete teljesen jelentéktelen volt, úgyszólván semmit sem csinált.

⁴⁴ V. R. U. 1918. november 29. Köztársasági szervezkedés Tarjánban.

⁴⁵ Ugyanott. Köztársaságiak egyesülése. — A két párt országos vezetősége csak 1918. december 22-én mondta ki az egyesülést. (Ugyanott. 1918. december 24. Összeforrt az országos Károlyi párt és a köztársasági párt.) Figyelemre méltó, hogy Hódmezővásárhelyen ez a fúzió jóval korábban megtörtént. Magyarozatát abban látjuk, hogy a helyi szociáldemokrata szervezet befolyásának rohamos növekedése, melyről a III. fejezetben részletesen lesz szó, Vásárhelyen hamarabb megérlelte a polgári politikusokban azt a gondolatot, hogy a tervezett alkotmányozógyűlési választásokon polgári többség csak az összes burzsoa pártok együttműködésétől, összefogásától remélhető. (V. R. U. 1918. december 13. Szervezkedések.)

demokraták befolyásának ellensúlyozását tekintette fő feladatának, a szociáldemokraták törekvései ellen irányult. December közepétől kezdve azonban megváltozott a tartalma: a polgári pártok országos vezetői a kommunisták gyorsan terjedő mozgalma elleni harcot állították előtérbe és ebben együttműködni kívántak a szociáldemokratákkal. Ennek hatására december közepétől a hódmezővásárhelyi Köztársasági Károlyi-párti vezetők is a kommunizmus eszméi ellen igyekeztek mozgósítani. Összefogásukat azért próbálták elmélyíteni, mert — véleményük szerint — csakis így »lehet megmenteni mindazt a kommunizmustól, amit eddig mindenki Isten segítségével, de saját szorgalma és munkája útján becsületesen összeszerzett.«⁴⁶ A polgári demokrácia védelmében folyó helyi szervezkedések legfőbb irányítója Kun Béla volt, legaktívabb segítői pedig dr. Nagy József ügyvéd, Greguss Máté és Kovács Jenő kulákok. Ezek az emberek különösen a kis-, közép- és jómódú parasztság bevonásával igyekeztek a Köztársasági Károlyi-pártot erősíteni.⁴⁷ A párt programjának egyetlen pontja az volt, hogy a fennálló polgári demokratikus rendet »minden támadással szemben a legerősebb egységben megvédelmezzék.«⁴⁸ A Károlyi-párt 1918 októberére előtti és a Köztársasági Párt 1914 előtti törekvéseiben haladó vonások is voltak. De az egyesült párt programjából ezek már hiányoztak. Egyetlen és kizárólagos cél a forradalom továbbfejlődésének akadályozása volt. Ez a cél jól tükrözte a Károlyi-pártban és a Köztársasági Pártban tömörült polgári erők egyértelműen reakcióssá válását a polgári demokratikus forradalom győzelmének napjaiban. Természetes tehát, hogy a Köztársasági Károlyi-párt hódmezővásárhelyi szervezetét — az 1918 novemberétől kezdve kibontakozott »szervezkedési láz« ellenére is — csupán csak azok a kis-, közép- és jómódú parasztok, értelmiségiek és kisiparosok támogatták, akik 1918 októberére előtt is — foglalkozva politikai kérdésekkel — rokonszenveztek a Károlyi-párttal.⁴⁹

A hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács a forradalom menetének megállítása érdekében nem csupán intézkedéseket tett, hanem *ideológiai tevékenységet* is fejtett ki. A Vásárhelyi Reggeli Újság már november elején arról igyekezett meggyőzni az olvasókat, hogy az őszi forradalom a dolgozók minden problémáját megoldotta, igazi demokráciát teremtett, amelynek az áldásait azonban csak akkor lehet élvezni, ha mindenki őrt áll a »rend és belső nyugalom« biztosításán, ha az ország népe összeforr a »testvéries egyetértésben, szeretetben.«⁵⁰ Azt próbálta elhíttetni az elnyomott, kizsákmányolt, nélkülöző emberekkel, hogy az október 31-i állapotoknál túlmutató

⁴⁶ Ugyanott. 1918. december 22. Károlyi-párti szervezkedés a Galamb utcában.

⁴⁷ 1919. február 16-án a Kisbirtokos Szövetség, a Kossuth Lajos pártkör és a Károlyi-párt választmánya gyűlést tartott, amelyen Kun Béla nagy beszédben mutatta meg »a polgári elem szervezkedésének szükségességét.« Élesen kikelt a kommunisták ellen és a »különböző társadalmi osztályok közötti« »békés összhang« fenntartásáról beszélt, hangsúlyozva, hogy a Köztársasági Károlyi-pártnak és a Szociáldemokrata Pártnak együtt kell haladniuk Hódmezővásárhelyen is a »felforgatók« elleni harcban. V. R. U. 1919. február 18. Kun Béla a kisgazdák szervezkedéséről.

⁴⁸ Ugyanott. 1919. február 27. A Károlyi-párt és a kisgazdák szövetsége.

⁴⁹ Jellemző volt pl. a városi tisztviselők állásfoglalása. 1918. november 12-én testületileg beléptek a Köztársasági Pártba. De a köztársaság kikiáltása után már egyértelműen reakcióssá vált pártot többségükben otthagyták és a Szociáldemokrata Párthoz csatlakoztak. V. R. U. 1918. november 30. Pennás proletárok...

⁵⁰ Ugyanott. 1918. november 5. A nép dönti el.

gazdasági, politikai vagy egyéb követelések romba döntik a kivívott szabadságot. »Ne lázítson és ne uszítson most senki, mert azzal, hogy a régi sérelmek felhánytorgatásával a szenvedélyeket felkorbácsolja, önmagának, községének és az egész népköztársaságnak válik ártalmára.«⁵¹ A nacionalista érzelmek felszításával is megkísérelte a kizsákmányolók és kizsákmányoltak összefogásának ügyét eszmeileg előrevinni. Azt magyarázgatta, hogy az antant hatalmak csak akkor hajlandók a megkötendő békében biztosítani a magyarok vezető szerepét Közép-Európában, ha a társadalmi rend megőrzésével erre méltókká válunk.⁵² A polgári politikusok ideológiai hadjárata, amelyet a Nemzeti Tanács messzemenően támogatott, nem volt teljesen hatástalan; hiszen a Nemzeti Tanácsban a nagy befolyással rendelkező szociáldemokrata pártszervezet vezetői is helyet foglaltak és döntő szerepet játszottak.⁵³ Ilyen körülmények között a Nemzeti Tanács ideológiai tevékenysége hatással volt a munkásokra is.⁵⁴ A helyi szociáldemokrata vezetők, amikor részt vettek a Nemzeti Tanács munkájában, nem gondolták, hogy a forradalom helyi eredményeinek védelmezése, a »rend« fenntartásának jel-szava a valóságban a burzsoázia malmára hajtotta a vizet. Még kevésbé gondolták ezt az egyszerű ipari munkások, földmunkások és egyéb dolgozók. Eppen ezért a Nemzeti Tanácsban működő szociáldemokrata vezetők, akik valamennyien népszerű, a munkások által kedvelt emberek voltak, működésükkel hozzájárultak ahhoz, hogy ez a szerv fennállásának egész ideje alatt (1918. november 1—1919. március 26.) a tömegek legnagyobb részét befolyása alatt tudta tartani.

A hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács, különösen működésének első két hónapjában, sikeres munkát végzett az őszirózsás forradalom helyi eredményeinek, a polgári demokrácia helyi rendjének megőrzése terén. Erőszakos rendszabályai, a nemzetőrség tevékenysége, a közellátási helyzet legégetőbb kérdéseinek megoldása, segélyek folyósítása, munkaalkalmak közvetítése és teremtése, az ideológiai befolyásolás hozzájárult ahhoz, hogy a forradalom továbbfejlesztését követelő nagyobb kirobbanások Hódmezővásárhelyen nem

⁵¹ Ugyanott. 1918. november 28. Dolgozni, dolgozni!

⁵² Ugyanott. 1919. január 1. Újév... Teljes mértékben a nacionalista méreg terjesztésének szolgálatában állott a Hódmezővásárhelyi Friss Hírek c. újság, amelyet Barabás István unitárius lelkész szerkesztett. Ez a lap főleg nacionalista uszítással igyekezett elterelni a figyelmet az osztályharcról. A forradalom továbbfejlődése ellen irányuló eme tendencia hazafias szövegek köntösebe burkolva jelentkezett a lap hasábjain. Az újság által kifejtett nagymérvű nacionalista uszításra jellemző, hogy az 1919. januári lapszámokban pl. 56, a románok, csehek, szerbek ellen gyűlöletet szító cikk, közlemény jelent meg.

⁵³ A szociáldemokraták Nemzeti Tanácsban játszott döntő szerepéről a IV. fejezetben lesz szó.

⁵⁴ 1918—1919-ben a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata mozgalom vezetői elméletileg nem voltak eléggé képzettek. Csak a Szociáldemokrata Pártban elterjedt reformista ideológiát tehették úgy-ahogy magukévá. Ennek következtében az őszirózsás forradalom győzelme után nem ismerték fel a munkásosztályra váró feladatot, a forradalom továbbfejlesztésének feladatát. Ez volt az oka annak, hogy a Nemzeti Tanácsban kifejtett működésükkel — igazi szándékaik ellenére — objektíve segítséget adtak a forradalom menetének megállítására irányuló burzsoa törekvések megvalósításához. A szociáldemokrata mozgalom országos vezetőinek zöme sovíniszta nézeteket képviselt. A párttagokat és a helyi vezetőket nem nevelték a sovínizmus elleni harcra. Ezért érthető, hogy a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata vezetők sem utasították el ezeket a nézeteket.

fordultak elő. Joggal írta saját működéséről, hogy »a forradalmi nehéz napokban, a város békéjének, rendjének, a polgárság személy- és vagyonbiztonságának megóvása érdekében lelkiismeretes, fáradtságos munkát végzett.«⁵⁵ Büszkén hirdette: »Nézzetek ide, itt van a forrongó világ közepén egy város, mely úgy hat, mint a béke oázisa, hol rend, nyugalom uralkodik.«⁵⁶ A Nemzeti Tanács működésének is szerepe volt abban, hogy az 1918. november–1919. március közötti időszakban Hódmezővásárhelyen nem került sor az osztályharc olyan nagyerejű fellángolására, mint a környező városokban, Szegeden és Makón.

⁵⁵ V. R. U. 1919. március 2. Nyilatkozat.

⁵⁶ Ugyanott. 1919. január 11. Szálláscsinálók.

III.

A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT HELYI SZERVEZETÉNEK ELMÉLETI NÉZETEI ÉS SZERVEZŐ MUNKÁJA

A polgári demokratikus forradalom győzelmét követő napokban Hódmezővásárhelyen is addig soha nem tapasztalt lendülettel és eredménnyel kezdődött meg a szociáldemokrata szervezet tevékenysége. A frontokról hazatért régi párttagok — a pártszervezet vezetőinek irányításával — belevetették magukat a pártmunkába. E munka a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országos vezetősége reformista politikájának keretei között mozgott. A szervezet élén nagy többségükben »mérsékelt«, »józan-gondolkodású« kisipari és földmunkások állottak. A pártelnök Posztós Sándor földmunkás volt.¹ A vezetőségben nagyobb szerepet játszottak: Kovács Imre munkásbiztosítópénztári alkalmazott,² Borsi János, Takács Ferenc,³ Papp Lajos építőipari

¹ *Posztós Sándor* (1873—) Uradalmi cseléd, majd kubikos volt. Részt vett az 1894-es Szántó Kovács János-féle mozgalomban. Ez alapozta meg tekintélyét. De a századforduló után letért a harc útjáról. A jobboldali szociáldemokrata vezetés alatt álló Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportjának, annak megalakulásától, 1906-tól 1947-ig elnöke. Ugyancsak 1906-tól elnöke a Szociáldemokrata Párt szervezetének is. 1919-ben tagja volt a direktóriumnak. A proletárdiktatúra leverése után főleg a munkások fogyasztási szervezetének vezetésével foglalkozott. 1927-ben törvényhatósági bizottsági taggá választották. Hosszú munkásmozgalmi működése idején — amint egy ellenforradalmi szemléletű munka is elégedetten állapítja meg, — »szélsőséget soha nem képviselt«, a mérsékelt felfogáshoz, a burzsoáziával való kiegyezés és együttműködés gondolatához mindig következetesen maradt. V. ö. *Fejérváry József*: Vásárhely története családok tükrében. Hódmezővásárhely, 1929. 322—323. old. Életrajzi adatok találhatóak még Posztós Sándor visszaemlékezésében is. P. I. archivum. H—p—16. sz.

² *Kovács Imre* (1885—1961) a hódmezővásárhelyi munkásmozgalmak történetének kiemelkedő alakja. 1905-től kezdve tagja a Szociáldemokrata Pártnak. A polgári demokratikus forradalom kitörésekor Nagyikindán tartózkodott, de rövidesen hazakerült Hódmezővásárhelyre és egyik irányítója lett a szociáldemokrata szervezetnek. Már ebben az időben is megbecsült és szeretett munkásvezető. Elméleti ismeretei nem tették lehetővé számára, hogy már ekkor szakítson a Szociáldemokrata Párt reformista nézeteivel. Bár rendületlenül hitt a szocializmus igazságában és győzelmében, annak elérését ekkor még az evolúciós fejlődéstől remélte. 1919-ben tagja volt a direktóriumnak. A Horthy-korszakban másfél évre bebörtönöztek és üldöztetés volt az osztályrésze. Az ellenforradalmi korszak két és fél évtizede alatt a munkások ügyéért vívott harcban kommunistává fejlődött. A város felszabadulása után, már 1944 őszén részt vett a Magyar Kommunista Párt hódmezővásárhelyi szervezetének munkájában, egy ideig szerkesztette a párt Vásárhely Népe című helyi lapját. 1956 őszén az MSZMP szervezéséből — idős

munkások, Fátyol Imre, Kiss Lajos asztalosipari munkások, Kurucz János nyomdaipari munkás és Medgyesi János gyógypedagógiai tanár. A felsorolt vezetők az öszirózsás forradalom győzelme után is követték valamennyien a Szociáldemokrata Párt országos vezetőségének politikai irányvonalát és ennek megfelelően — mint tetteikből kitűnik — a polgári demokrácia helyi frontjának megvédelmezésére törekedtek.⁴

A vásárhelyi szociáldemokrata szervezet, éppen úgy, mint az országos pártvezetőség, 1918. október 31. után »a rend és nyugalom« biztosításán fáradozott.⁵ Tudatosan igyekezett megvalósítani a társadalmi békét s összhangot teremteni a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között. Maga a párt-szervezet világosan megfogalmazta ezt a törekvést 1919. január 11-én, amikor beadványban kérte a kormánybiztos főispánt, hogy támogassa a pártot a munkások gazdasági helyzetének javítására irányuló akciójában, amelyet »... a köznyugalom fenntartása érdekében« kezdeményezett.⁶ »Akkor — írja a beadvány — amidőn országszerte rendkívül feszült a viszony a munkásság és a polgári elemek között, mi, helybeli szervezett munkások példát akarunk mutatni arra, miként lehet és kell szolgálni egy város lakossága között az

---

kora ellenére — aktívan kivette részét és tagja lett az ideiglenes városi intéző bizottságnak. A városi pártbizottság tagjaként haláláig harcolt a nép, a párt ügyéért. Az életrajzi adatok megtalálhatók: Csongrádmegyei Hírlap, 1961. június 1. Meghalt Kovács Imre elvtárs.

³ *Takács Ferenc* (1893—1956). Építőmunkásként kezdte pályafutását. Már fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalomba és csakhamar az építőmunkás szakszervezet helyi csoportja és a szociáldemokrata párt-szervezet egyik vezetője lett. 1918 előtt eredményes szervező munkát végzett. Viszonylag széles olvasottsággal rendelkezett, jól ismerte a magyar és német reformista szociáldemokrata teoretikusok írásait. Kitűnő szónok volt, tudott a munkások nyelvén beszélni. Mindez egy ideig népszerűvé, kedveltté tette a munkások előtt. 1918—1919-ben a Szociáldemokrata Párt, majd a Tanácsköztársaság idején a Szocialista Párt hódmezővásárhelyi szervezetének titkára. A Horthy-korszakban önálló kőműves mester lett, alkalmazottakat tartott és különféle kapitalista vállalkozásokban szerepelt. Szociáldemokrata programmal a város országgyűlési képviselőjévé választották. A burzsoáziával együttműködést hirdető, jobboldali magatartása ekkor már nem a munkásságért való harc közben elkövetett tévedés volt (mint 1918—1919-ben), hanem tudatosan a polgárság álláspontjára való helyezkedés. A felszabadulást követő években iparügyi miniszter, illetve államtitkár. A Magyar Kommunista Párthoz csatlakozott vagy azzal rokonszenvező egykori vásárhelyi harcostársaival a legelősebben szembe fordult. Jobboldali magatartása miatt a Szociáldemokrata Párt 1948-ban kizárta tagjai sorából.

⁴ *Kovács Imre* visszaemlékezésében azt mondta, hogy »... mi már akkor azon dolgoztunk, hogy — amint az Oroszországban is történt — továbbvigyük a forradalmat és azt a proletariátus forradalmává változtassuk át.« (A visszaemlékezést közli *Kárász József*: Az áldozat nem volt hiába... Tiszatáj 1958. december.) A még ismertetőndő adatok azonban azt bizonyítják, hogy az öszirózsás forradalom győzelme után sem akartak egyelőre többet polgári demokráciánál és a forradalom továbbfejlődése ellen foglaltak állást. Kétségtelen, hogy ezt jóhiszeműen tették: a reformista elméleti ismeretek, nézetek birtokában azt gondolják, hogy a fokozatos, evolúciós út az egyetlen, amelyen a munkásmozgalom eljuthat a szocializmushoz. Ez a hiedelem magyarázza a párt-szervezet elméleti megnyilatkozásait és gyakorlati tevékenységét 1918—1919 telén.

⁵ A párt-szervezet vezetői később is büszkén gondoltak erre a munkára. Borsi János pl. azt írta 1938 májusában a Népújság szerkesztőjéhez intézett levelében: »En és munkástársaim igen is büszkén valljuk magunkat e város rendcsinálójának.« Hmv. Lt. Borsi János iratai.

⁶ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—123. sz.

összhang létrehozását, megteremtését.«⁷ Abban a helyzetben tehát, amikor a történelem a kapitalista rend megdöntését, a proletárforradalom győzelemre juttatását állította feladatként a magyar munkásosztály elé, a Szociáldemokrata Párt és annak vásárhelyi szervezete az osztályharc letompításán, ezen keresztül a kapitalista rend védelmén munkálkodott.

A helyi szociáldemokrata vezetők a polgári demokratikus forradalom győzelme által teremtett viszonyok konszolidációja jegyében már 1918 november közepén mindenkit az alkotó munkába való bekapcsolódásra szólítottak fel. Takács Ferenc egyik cikkében azt írta: »Mindenkit kérünk, helyezkedjék el a régi foglalkozásában, vagy ideiglenesen újban. Dolgozzunk egymást megértve.«⁸ A háborús termelésről a békés termelésre való áttérés követelése helyes jelszó volt, azonban az »egymást megértve« végzett munkára való felhívás, az osztály-együttműködés hirdetése nem szolgálta a kiszákmányolás alól szabadulni akaró munkásság ügyét. A pártszervezet tisztában volt vele, hogy a frontokról hazatért, munkához nem jutó, családjukkal együtt nagy nyomorban élő munkások, napszámosok veszedelmesek a magántulajdon alapján álló rendszerre. Ezért tehát a társadalmi béke érdekében arra kérte a jómódú parasztokat, tőkéseket, hogy adjanak munkaalkalmat, míg nem késő. »Jegyezzétek meg az elhízás következtében zsíros, érzéketlen szívűek — Petőfi szavait. „Még kér a nép, most adjatok neki.” — A nép munkát kér. Hát adjatok! —«⁹ A munkanélküliség megszüntetése érdekében Takács Ferenc vezetésével működtette a Munkaközvetítő Hivatalt és segített munkaalkalmakat teremteni.¹⁰ A szociáldemokrata vezetők munkanélküliség megszüntetésével kapcsolatos felhívásainak, a Nemzeti Tanáccsal közösen végrehajtott akcióinak volt némi pozitív jelentősége. Munkához juttatott egy sereg embert, megélhetési forrást biztosított számos munkanélkülnek, ezzel enyhített 1918—1919 inséges telén a nélkülözők szenvedésein. De a munkaalkalmak csak pillanatnyi és szűkös segítséget jelentettek. A pártvezetőség munkaalkalmak teremtésével kapcsolatos tevékenysége, reformista politikai álláspontja folytán — az említett pozitívuma ellenére — objektíve és végső soron nem szolgálta a munkások igazi érdekeit, mert eme akciókkal is lassította forradalmi harcuk kibontakozását.

1918—1919 telén a polgári demokrácia tartósítására irányuló szociáldemokrata álláspont helyileg is a *kommunizmus eszméi és a kommunisták elleni harcban* jutott legélesebben kifejezésre. A Kommunisták Magyarországi Pártja a proletárforradalom győzelemre juttatásáért harcolt: nevelő munkájával a munkásokat és más dolgozó rétegeket felvilágosította az államhatalom azonnali forradalmi elfoglalásának történelmi szükségességéről.¹¹ A tömegek szembefordítása a burzsoa-szociáldemokrata koalíciós kormánnyal és mozgósítása a hatalom megragadására: ez volt az adott történelmi helyzetben az egyetlen olyan politika, amely jól szolgálta az elnyomottak érdekeit. A Szociáldemokrata Párt — reformista ideológiájához híven — a szo-

⁷ Ugyanott.

⁸ V. R. U. 1918. november 16. A békés termelő munka!

⁹ V. M. U. 1919. március 9. Munkát.

¹⁰ V. R. U. 1919. január 24. Dolgozni akarnak az emberek. — A párt vezetői számos javaslatot tettek a Nemzeti Tanácsnak és a városi tanácsnak munkaalkalmak teremtése érdekében. Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—76. sz.

¹¹ *Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1958. 353. old.

cializmus békés eljövételéről beszélt. Annak távoli, alkotmányos megvalósításához pedig a burzsoa parlamentet kívánta felhasználni.¹² A párt legbefolyásosabb vezetői azt tartották, hogy az 1918 előtti Magyarországon a burzsoázia még nem jutott uralomra s a kapitalizmus még nem érte el azt a fejlettségi fokot, amely a szocializmus megvalósításának előfeltétele. Úgy vélték, hogy az 1918 október-végi magyar forradalom által teremtetett viszonyok között bontakozik majd ki az a fejlődés, amely a magyar társadalom többségét proletárrá teszi, módot ad azok megszervezésére, szociáldemokrata tudatuk kialakítására s így megteremti a szocializmus elérésének reális feltételeit. Ebből a szempontból tekintették »szép reményekre jogcsitónak« az öszi rózsás forradalmat s eme teljesen helytelen kiindulási ponton álló elmélet miatt tekintették feladatuknak a polgári demokrácia védelmét, emiatt hirdettek harcot a kommunisták ellen, emiatt meneteltek együtt a burzsoáziával 1918—1919 telén.¹³ Minél nagyobb mértékben növekedett a Kommunista Párt eszmei befolyása 1918 végén, 1919 első hónapjaiban, a Szociáldemokrata Párt országos vezetősége — a burzsoáziával együttműködve — annál erőteljesebben igyekezett fellépni a kommunisták ellen, annál durvább módszerekkel próbálta a kommunisták működését lehetetlenné tenni.

A hódmezővásárhelyi szociáldemokrata szervezet vezetői, különösen a párttitkár Takács Ferenc, rendületlenül vallották a párt jobboldali és centrista vezetőinek fentebb vázolt nézeteit s ennek megfelelően irányították a helyi szervezet munkáját. Igyekeztek a kommunista eszmék terjedését a városban akadályozni, a párt tagjait a kommunista nézetektől távol tartani, másrészt — a polgári pártok rovására — növelték a párt taglétszámát. E célok szolgálatában indították meg 1919. január 19-én a Vásárhelyi Munkás Újság címen megjelent hetilapot.¹⁴ A lap már első számában — Kurucz János tol-

¹² MMTVD 5. köt. 403—404. old.

¹³ Ugyanott. 601. old.

¹⁴ Az újság »A hódmezővásárhelyi szociáldemokrata párt hivatalos lapja« feliratot visel. Minden számon a fejléc közelében rajta volt a jelszó: »Világ proletárjai egyesüljeteik!« Első száma 1919. január 19-én, az utolsó 1919. március 30-án jelent meg. Március 6-ig hetenként egyszer, attól kezdve hetenként kétszer látott napvilágot. (Összesen 15 száma jelent meg.) A lap megindítását az 1919. január 2-án Szentesen tartott megyei pártértekezlet engedélyezte. Felelős szerkesztő Medgyesi János, akinek munkáját 9 tagú szerkesztőbizottság segítette. Ennek tagjai: Borsi János, Fátyol Imre, Juhász Pál, Kiss Lajos, Kovács Imre, Kurucz János, Pintér István, Szücs István, Takács Ferenc. Kiadója Papp Lajos. Példányszám 3 000. Terjesztése főleg előfizetésre alapult: az előfizetők a szakmai vagy pártszervezet helyiségében vehették át. De utcán is árusították. Minthogy aránylag ritka időközökben jelent meg, a rohanó eseményektől eléggé elmaradva tájékoztathatta olvasóit. Érződik a lap stílusa, hogy a cikkek, közlemények szerzői nem gyakorlott újságírók, hanem zömükben tollforgatáshoz nem szokott, a gyakorlati mozgalomban dolgozó egyszerű emberek voltak. De jól tükrözi a pártszervezet politikai törekvéseit, gyakorlati munkáját s így a helyi szociáldemokrata mozgalom ez időszaka történetének legértékesebb forrása. Meglepető változatossággal, érdekesen szerkesztették: megjelentek benne elméleti cikkek, a hazai és nyugati szociáldemokrata mozgalomról szóló beszámolók, helyi eseményeket ismertető cikkek, hasznos ismereteket közlő és a helybeli pártszervezet munkáját bemutató írások. A változatos szerkesztés azt a célt szolgálta, amit a szerkesztőség beköszöntő vezércikke a lap hivatásaként így jelölt meg: »Ez a lap visszaveri a munkások elleni támadásokat, ez mutat rá a munkások vérző sebeire és az azokat gyógyító orvosságra, ez mutatja meg a szervezkedés útját, módját, ez növeli a munkások szellemi ismereteit... Ez a lap védőbástya a közterek betolakodó és sorsfalaitokat megingatni akaró demagógok... romboló eszméi ellen.« V. M. U. 1919. január 19. Szombat este.

lából — nagy cikket közölt a kommunisták és forradalmi tanításuk ellen.¹⁵ Már előjáróban azt írta Kurucz, hogy »... nálunk Magyarországon egész más a helyzet, mint Oroszországban, miért is. Magyarországon ma még a kommunizmusra áttérni nem lehet!«¹⁶ Hirdette ugyan, hogy a munkásmozgalom célja a szocialista társadalom felépítése, de annak időszerűségét tagadta és azt ajánlotta, hogy a munkások türelmesen várják meg a szocializmus eszméjének a társadalom nagy többségében való elterjedését. »Újólág csak azt mondom, türelem! Ha hosszú időn keresztül teljes elnyomatásban meg tudunk lenni, akkor most tudnunk kell várni még egy kevés időt... hogy a nagy harcot a tőke ellen... diadalmasan megvívhassuk.«¹⁷ A munkásosztálynak azért kell várnia, mondotta, hogy olyan szervezetségre tegyen szert, amelynek segítségével kockázat nélkül indulhat harcba a reakció erői ellen. Amint látható, Kurucz a II. Internacionálé opportunistáknak elméleti fegyvertárából és az országos pártvezetőség nyilatkozataiból kölcsönözte érveit, amelyekkel a szocializmusért való harc gyakorlati megindítását bizonytalan, távoli időre toltta ki. A lap — a Népszavához hasonlóan — azzal igyekezett bizalmatlanságot kelteni a kommunisták iránt, hogy ellenforradalmárokként állította be őket, akik veszélybe döntik az őszirózsás forradalom polgári-demokratikus vívmányait, a »demokráciát«, s anarchiát, bizonytalanosságot, rablást, fosztogatást, rémuralmat teremtenek.¹⁸ A pártszervezet a lap hasábjain is a társadalmi békét, a rendet, a nyugodt alkotó munkát követelte s azt, hogy »... az eddig oly kevés áldozatba került forradalomnak a vívmányai ne tétessenek kockára« kommunista rendezéssel.¹⁹ Kifejezésre juttatta, hogy a pártszervezet vezetősége »az egész világ ellenségének tartja azokat, akik rendbontók« s ellenük »kérelhetetlen harcot visel«.²⁰ E program jegyében küldötte el a vásárhelyi pártszervezet Kovács Imrét és Medgyesi Jánost a február 9-i rendkívüli szociáldemokrata pártkongresszusra. A küldöttek megbízatása az volt, hogy segítsék »számúzni« a bolsevik eszme hirdetőit« a pártmozgalom soraiból.²¹

A hódmezővásárhelyi szociáldemokrata pártszervezet *nem ismerte fel a munkás-paraszt szövetség megeremtésének szükségességét* és ezért nem is törekedett ennek létrehozására. 1918 decemberében az országos pártvezetőség állást foglalt a munkás-paraszt szövetség kulcskérdését alkotó agrárkérdésben.²² Ez az állásfoglalás részben elméleti, részben taktikai megfontolások

¹⁵ V. M. U. 1919. január 19. Miért nem lehet ma még a kommunizmust megvalósítani? Mik a kötelességeink?

¹⁶ Ugyanott.

¹⁷ Ugyanott.

¹⁸ Ugyanott. 1919. február 9. A helyzet; valamint 1919. március 23. A mi programunk.

¹⁹ Ugyanott. 1919. február 9. A helyzet.

²⁰ Ugyanott.

²¹ V. M. U. 1919. február 9. Országos rendkívüli pártgyűlés. — A rendkívüli kongresszus megerősítette a budapesti Munkástanács január 28-i ülésén elfogadott határozatot, amely kizárta a kommunistákat a munkás tanácsokból és a szakszervezetekből.

²² A pártvezetőség Varga Jenő és Kunfi Zsigmond által megfogalmazott álláspontját közli: *Böhm Vilmos*: Két forradalom tüzeiben. Népszava kiadás, Budapest é. n. (1946) 114—115. old. Lényege: a földjáradék társadalmi közkinccsé tétele a föld nacionalizálása és telekérték adóval megterhelt örökbérlés formájában való kiosztás útján. A Szociáldemokrata Pártnak az agrárkérdésben elfoglalt 1918. de-

alján igyekezett összeegyeztetni a kollektivitás elvét a földosztással (nacionalizálás + örökbérlés juttatás). A pártvezetés ezzel a reformmal akarta teljessé tenni a szerinte már befejezett polgári-demokratikus forradalmat. A földosztásnak eme — az egyéni tulajdonba vételre törekvő parasztok igényeit ki nem elégítő — formájától remélte a földet mind türelmetlenebbül követelő agrárproletár és kisparaszti rétegek felsorakozását a »rend« zászlaja alá.²³ A pártvezetés — a forradalom konszolidációjának reményében — 1918—1919 telén tett engedményt a kisajátítandó földek magántulajdonba adása irányában. Így jött létre 1919 januárjában a kormány földreform tervezete, amely összeegyeztette a Károlyi-párt és a Szociáldemokrata Párt elképzeléseit. A hódmezővásárhelyi pártszervezet nem értette meg az országos pártvezetés taktikáját és ragaszkodva az 1914 előtt a pártban általában uralkodó nézethez, továbbra is *élesen elutasította a földosztás minden formáját*. Pedig a polgári demokratikus forradalom győzelme — amint a kormánybiztos főispánhoz intézett egyik beadványból kiderül — »felcsigázta« a több mint 7000 hódmezővásárhelyi agrárproletár reménysegit.²⁴ Rajtuk kívül azonban törpebirtokosok, hadirokkantak, sőt köz- és magánalkalmazottak is szerettek volna örök tulajdonul földet kapni.²⁵ A pártszervezet azonban úgy vélekedett, hogy vérbeli szociáldemokraták nem támogathatják a földosztást, amely magántulajdont teremt. Mert — mondotta — a magántulajdon minden formája, beleértve a földmagántulajdont is, ellentétes a munkásság szocialista céljaival.²⁶ Az egyéni földtulajdont átmenetileg sem volt hajlandó elfogadni, nem értve meg, hogy a demokratikus agrárátalakulás Magyarországon is szükség-szerű lépcsőfok volt a szocialista agrárátalakulás felé vezető úton. Több alkalommal, így pl. 1919. január 21-én is, nagygyűlést rendezett, amelyen a földosztás ellen agitált, követelve, hogy »...ne csináljon a kormány mesterségesen nyomorgó kiszáradásokat.«²⁷ A földkérdés megoldásának egyetlen célra vezető módjaként a szocialista állam által kisajátított, állami tulajdonban levő földeken megvalósított szövetkezeti gazdálkodást jelölte meg.²⁸ Ez a törekvés, mint a mezőgazdaság átalakításának *végső célja*, helyes, marxista alapokon nyugodott, de hazánkban akkor még időszerűtlen, politikailag káros volt, mert akadályozta a munkásság és parasztság forradalmi szövetségének kiépítését. A szervezet vezetőinek szándékaival ellentétben taszította a munkásmozgalomtól a földéhes parasztokat. A szövetkezetek eszméjét akkor

---

cemberi álláspontját részletesen ismerteti és elemzi *Szemere Vera*: Az agrárkérdés 1919-ben c. kandidátusi értekezése. Kézirat 25—34. old. Ugyanitt részletesen ismerteti és bírálón elemzi Varga Jenőnek az agrárkérdéssel kapcsolatban megjelent röpiratát és a Népszavában megjelent cikkét is. Kunfi nézeteit ugyancsak ő ismerteti és elemzi az eredeti forrás alapján.

²³ Szemere Vera idézett értekezése a szociáldemokrata vezetők javaslatának eme taktikai oldalával sajnos nem foglalkozik. Kétségtelen, hogy a Szociáldemokrata Párt 1918 decemberi álláspontja előrelépést jelent a pártban 1914 előtt az agrárkérdésben uralkodó állásponthez képest, de nem felelt meg a következetes polgári demokratikus átalakulás követelményeinek.

²⁴ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—210. sz.

²⁵ Ugyanott. Tan. ir. II. 1919—1199. 1. sz.

²⁶ V. M. U. 1919. január 26. 2166.

²⁷ Ugyanott. 1919. február 2. Földreform.

²⁸ Ugyanott. — Látható, hogy a helyi szervezet vezetői dogmatikusan alkalmazták Marxnak a mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatos nézeteit.

Hódmezővásárhelyen is csak a földmunkások egy része fogadta rokonszenvesen.²⁹

A kormány — hosszas huzavona után megjelent — földreform tervezete nagyon megszűkítette a földjuttatásban részesíthetők körét azáltal, hogy sok feltételhez kötötte a juttatást.³⁰ A földigénylők összeírása — a kormány utasítására — már december közepén megkezdődött.³¹ De az összeírás befejezéséig, főként a sok megkötöttség, kisebb részben a szociáldemokrata szervezet kitartó földosztás-ellenes agitációja miatt Hódmezővásárhelyen csak 2166-an jelentkeztek.³² A pártszervezet vezetői büszkék voltak arra, hogy részben az ő nevelő munkájuk eredményeként olyan kevesen kértek földet: »Inkább nem kell nekik a föld, hogysem a magántulajdon örve alatt maguk és utódaik lelkébe a bűn öldöklő csiráit plántálják be...«³³ A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom akkor még elméletileg meglehetősen képzetlen vezetői a polgári demokratikus forradalom győzelmét követő hónapokban jószándékú, de járatlanságukból eredően dogmatikus »következetességgel« képviselték Marx tanításának fő tételeit a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről. Az országos pártvezetőség véleménye ellenére is kitartóan ragaszkodtak ahhoz a kevéshöz, amit ebből megismerhettek. Nem kérhetjük és nem is kérjük számon tőlük azt, hogy a kérdésben a marxizmus szellemében, alkotó alkalmazásával kellett volna kialakítani a helyes álláspontot. Hiszen erre 1918—1919-ben az akkori magyar munkásmozgalom egyetlen, elméletileg széleskörűen tájékozott vezetője sem volt képes. Szubjektíve a dolgozók fel-emelésének vágya vezette ebben a kérdésben is a helyi vezetőket. Ismereteik hiányos volta miatt azonban még a pártvezetésnek az agrárkérdésben 1918 decemberében kialakított és az 1914 előtti nézetéhez képest előrelépő álláspontját sem tudták megérteni és elfogadni. (A szociáldemokrata pártvezetés azonban nem sokkal később feladta ezt a viszonylag haladó, ha nem is következetes és nem is forradalmi álláspontját és engedményeket tett a burzsoáziának. Eme hátralépés tette lehetővé 1919 januárjában a kormány földreformtervezetének létrehozását, amely már a szocialista pártvezetés megalkuvásának és a burzsoáziával kötött kompromisszumának jegyében fogant.) A nagyobb elméleti felkészültséget igénylő földkérdésnél sokkal jobb eredményt értek el a gyakorlati pártszervező munkában.

A helyi szociáldemokrata vezetők — az országos pártpolitikának megfelelően — mindent megtettek a *pártszervezet megerősítése, a taglétszám gyarapítása* érdekében is. A Szociáldemokrata Párt nagy reményeket fűzött az alkotmányozógyűlési választáshoz, amelynek feladata a burzsoa állam

²⁹ V. M. U. 1919. február 2. Földreform. — A földmunkások szakszervezete március elején meg is kezdte azoknak az összeírását, akik szövetkezeti alapon, közös munkával kívánták művelni a földet. V. R. U. 1919. március 1. Munkásügy.

³⁰ V. R. U. 1919. március. 12. Hirdetmény a birtokrendező bizottság működésének megkezdése tárgyában. — A leglényegesebb feltétel az volt, hogy a kormány a kiosztandó földekért kárpótlást kívánt adni a földbirtokosoknak. Földhöz tehát csak az juthatott volna, aki a kárpótlást meg tudja fizetni. Akik földet akartak, zömükben semmit sem tudtak fizetni. Tehát a földkérdést csak a nagy- és középbirtok kártérítés nélküli kisajátítása és paraszti kézbe juttatása oldhatta volna meg.

³¹ V. R. U. 1918. december 15. Kinek kell föld?

³² V. M. U. 1919. január 26. 2166.

³³ Ugyanott.

legfőbb hatalmi szervének létrehozása volt.³⁴ Abban reménykedett, hogy e választás alkalmával többséget szerez a burzsoa pártokkal szemben és így a parlamentet — a fentebb már jellemzett reformista elméletnek megfelelően — felhasználja a szocializmus békés, alkotmányos elérésére.³⁵ A vásárhelyi pártszervezet arra buzdított: »Fel... az alkotmányos küzdelemre elvtársaink, s addig is, míg a választásokat kiírják, mindenki tehetségéhez képest dolgozzon a pártunk érdekében...«³⁶ A választási siker megkövetelte a párt hívei számának növelését. Ezért mondotta a vezetőség nevében Kurucz János, hogy »nekünk legelső és legfontosabb kötelességünk, hogy szervezkedjünk.«³⁷ E programnak megfelelően a pártszervezet már 1918 november elejétől kezdve nagymérvű agitációs és szervező munkát végzett. Igen sok gyűlést rendezett, amelyek a legtöbb esetben tagtoborzással voltak összekapcsolva.³⁸ A párt — az első világháború előtti munkájából már ismert — területi és a területtől független szakmai szervezés elvét alkalmazta. A vezetőség november első napjaiban határozatot hozott, amely szerint a város valamennyi kerületében megalakítják a pártszervezetet.³⁹ Már a forradalom győzelmét követő hetekben a párt egymásután tartotta — elsősorban a munkások, kubikosok, napszámosok által lakott kerületekben — a szervező gyűléseket. Ennek eredményeként már november végén működött a II., III., V., VII. kerületi szervezet.⁴⁰ Csakhamar sor került a többi kerület alapszervezeteinek megalakítására is. Februárban az »üri« kerületekben, az I. és IV. kerületben is létrejött a pártszervezet.⁴¹ A szervező gyűlések olyan eredményesek voltak, hogy azok résztvevői azonnal tömegesen beléptek a Szociáldemokrata Pártba.⁴²

A párt taglétszámának növeléséhez döntően hozzájárult a dolgozók szakmák szerint történő szervezése. A vezetőség eleinte főleg a kisipari és földmunkásokkal törődött, azokkal foglalkozott, akiknek körében már 1914 előtt is sok híve volt a pártnak. A különféle kisipari szakmák munkásai számára már novemberben egész sereg gyűlést szervezett, amelyek közül néha 3—4 is

³⁴ Kun Béla id. mű 129. old. — A kormány 1919. áprilisára tűzte ki a választásokat.

³⁵ Ezzel kapcsolatban írta a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata lap már legelső számában: »Türelmesek vagyunk, tervszerűen akarjuk a nagy átalakulást.« V. M. U. 1919. január 19. Visszapillantás.

³⁶ V. M. U. 1919. március 20. Újra küzdelem előtt.

³⁷ Ugyanott. 1919. január 19. Miért nem lehet ma még a kommunizmust megvalósítani? Mik a kötelességeink?

³⁸ Az agitációs és szervező gyűléseket a Teleki utca 23. sz. alatti Munkásotthonban, az egyes szakmák egyleti helyiségeiben (amelyek többnyire valamelyik kocsmá különtermében voltak) vagy iskolaépületekben tartották. Sok gyűlés színhelye volt a Fekete Sas szálló nagyterme, az Amerika vendéglő (Szentesi és Sárkány utca, ma Szántó Kovács János és Sárkány utca sarkán), Homlok István Klauzál utcai vendéglője, az Oroszlán kávéház, a Malom utcai, a Szerencse utcai, a Klauzál utcai, a Nyár utcai, az újvárosi iskola.

³⁹ V. R. U. 1918. november 14. Meghívás.

⁴⁰ Ugyanott. 1918. november 12. Népgyűlés; november 14. Meghívás; november 15. Pártalakuló gyűlés; november 20. Felhívás.

⁴¹ V. M. U. 1919. március 2. Pártszervezet alapítás.

⁴² Így pl. november 13-án a III. kerületben tartott gyűlésen százan csatlakoztak a párthoz. V. R. U. 1918. november 15. Pártalakuló gyűlés.

esett ugyanarra a napra.⁴³ Újjászervezte a régebben működő, de a háború alatt szétzilálódott szakszervezeteket, mint például a nyomdászok és a földmunkások szakszervezetét.⁴⁴ De új szakszervezeteket is hozott létre, mint pl. január elején a fodrászegedek, a szobafestő és mázoló munkások, a húsipari munkások, a sütő- és cukrászipari munkások, a textilmunkások, februárban a vasutasok és a téglagyári munkások szakszervezetét.⁴⁵ A Szociáldemokrata Párt szervezeti felépítésének egyik legjellemzőbb vonása az volt, hogy a szakszervezetekre épült s a szakszervezetek tagjai párttagok is voltak. A megalakított illetve újjáalakított szakszervezetek tagsága a párt taglétszámát növelte; a szervező gyűléseken a szakszervezet megalakítása mellett a legtöbb esetben kimondták a párthoz való csatlakozásukat is.⁴⁶ A helyi szociáldemokrata vezetők agitációs és szervező munkája 1919 első hónapjaiban érte el tetőpontját. Amint közeledett az alkotmányozó gyűlési választások ideje és amint fokozódott országos méretekben a Kommunista Párt eszmei térhódítása s amint élesedett ennek nyomán az osztályharc, annál erőteljesebben fokozták agitációs és szervező munkájukat. Olyan rétegekre is kiterjesztették a párt befolyását, amelyekkel addig alig, vagy egyáltalán nem törődtek. Több nagygyűlést rendeztek a nőmunkások számára, amelyeken arról igyekeztek meggyőzni a hallgatóságot, hogy a nőknek is »... ki kell venni részüket... a politikai mozgalomból s választói joguk szabad gyakorlásával

⁴³ November 26-án 3 órakor a kőművesek, 4 órakor az ácsok, 5 órakor a nőmunkások, 6 órakor a szabók, a vas- és fémmunkások és a nyomdászok számára tartottak gyűlést a Munkásotthonban. V. R. U. 1918. november 26. Gyűlések a munkásotthonban.

⁴⁴ A nyomdászszerület újjáalakítására: Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—882. 1. sz. — A földmunkásszervezet újjáalakítására: V. M. U. 1919. február 2. A földmunkások és kiscgazdák országos szövetségének helyi csoportja... A földmunkások szakszervezetének, amely január 26-án alakult újjá, március elejére már 3000 tagja volt. (Ugyanott. 1919. március 6. A kiscgazdák politikai elhelyezkedése.) A szakszervezetbe kubikosok mellett mezőgazdasági munkások, cselédek is beléptek: pl. Pappenheim Szigfridné, Károlyi Erzsébet batidai uradalmának cselédei. (Ugyanott. 1919. március 20. Propaganda a külterületen.)

⁴⁵ V. R. U. 1919. január 11. Munkásügyek. — V. M. U. 1919. február 2. Új harcosok. — A téglagyári munkások megszervezésében szerepet játszott a vásárhelyi származású *Sulyok János*, aki ekkor már Szegeden dolgozott és tagja volt a szegedi Munkástanácsnak. 1918—1919 telén eredményesen közreműködött a szentesi, makói, kiskundorozsmai agyagipari munkások megszervezésében is. (*Sulyok János visszaemlékezése* 1961. június 7.) — A szervezkedési láz időszakában szakszervezetekbe tömörültek még a baromfikereskedők és piaci árusok (kofák) is. (Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—52/a 1. sz.) — A szakszervezetek segélyezték munkanélküli tagjaikat és igyekeztek jobb munkafeltételeket, kedvezőbb béreket biztosítani a munkásoknak. (*Juhász Pál* textilmunkás, a textilmunkás szakszervezeti csoport egyik megalapítójának, a Munkástanács tagjának visszaemlékezése. 1959. július 25.) A munkásokat tömörítő szakszervezetek 1919. január—márciusban kidolgozták és megkötötték a munkaadókkal a kollektív szerződéseket, melyek részletesen szabályozták a béreket és munkaviszonyokat. Pl. az építőipari munkások kollektív szerződése: V. R. U. 1919. február 21. Béke az építőiparban. A vas- és fémmunkások kollektív szerződése: Hmv. Lt. Ip. test. ir. 1919—312. sz. A húsipari munkások kollektív szerződése ugyanott 1919—501. sz.

⁴⁶ V. M. U. 1919. február 2. Új harcosok.

támogatni kell a pártot, amely nekik is megadta eme joggyakorlást.⁴⁷ Januárban Takács Ferenc elnöklete alatt létrehozták a rokkant katonák és hadiözvegyek szervezetét, amelyik megfelelő, tisztességes megélhetést nyújtó nyugdíjat követelt tagjai számára.⁴⁸ A párt — választói számának növelése érdekében — szívesen látta soraiban az értelmiségi, kispolgári elemeket, s harcolt azért, hogy a polgári pártok szavazóit is megszerezze a maga számára. Örömmel üdvözölte pl. a városi alkalmazottakat, akik januárban már valamennyien a Szociáldemokrata Párt tagjai voltak.⁴⁹ A megdöntött rendszer tisztviselői ezzel a lépéssel igyekeztek biztosítani pozíciójukat a közigazgatás megtisztítását követelő népi tömegekkel szemben.⁵⁰ Felsorakoztatott számos önálló kisiparost is, így például a kéményseprő mestereket.⁵¹ Figyelmet szentelt a 100 holdon aluli »kisgazdák« megnyerésének is.⁵² A középparasztokat, kulákokat el akarta vonni a Károlyi-párttól és szavazataikat a maga számára akarta biztosítani. Azzal érvelt, hogy a »kisgazdák« csak a szociáldemokraták táborában boldogulnak s »a becsületes munkát végző gazdát csak a szociáldemokrácia becsüli meg igazán«.⁵³ A szavazatok biztosítása érdekében a kulákokat is »tárt karokkal« fogadta.⁵⁴ Számos népgyűlést tartott számukra az olvasóköri körökben, amelyek eddig a Károlyi-párt szilárd bázisai voltak.⁵⁵ 1919 első hónapjaiban a burzsoa-szociáldemokrata koalíciós kormányzás egyre változóbb helyzetbe került. A kizsákmányolók mindinkább a Szociáldemokrata Párttól remélték a tőkés rend megóvását, a proletárforradalom erőinek visszaszorítását.⁵⁶ Ennek következtében a burzsoa uralom korábban szilárd támaszai Hódmezővásárhelyen is a Szociáldemokrata Pártba áramlottak. A városban levő és az ide menekült csendőrökön, a népellenes közigazgatás tisztviselőin, jómódú kereskedőkön kívül egyes, kulákirányítás alatt álló gazdakörök is beléptek a pártba.⁵⁷ A pártszervezet céltudatos, kitartó munkája következtében a taglétszám Hódmezővásárhelyen is igen gyors ütemben növekedett. Az őszirózsás forradalom napján a mindössze néhány száz főnyi szociáldemokrata párttagság 1919 márciusára hozzávetőlegesen 8—10 000 főre

⁴⁷ Ugyanott. 1919. március 13. Nőmunkások nagygyűlése. — A Szociáldemokrata Párt megszervezte a nőbizottságot, amely egy-egy kerületből 200—300 nőt is bevont a mozgalomba. A nőbizottság egyik irányítója Szücs Istvánné Szántó Kovács Julianna volt. *Molnár Imréné*, a nőbizottság egyik tagjának visszaemlékezése 1961. június 29.

⁴⁸ V. R. U. 1919. március 1. Rokkantak és hadiözvegyek. — A szervezetnek kb. 800 tagja volt.

⁴⁹ V. M. U. 1919. január. 26. Városi közalkalmazottak szervezkedése.

⁵⁰ Az értelmiségiek körében sokan voltak, akik karrierizmusból fenntartás nélkül a párthoz csatlakoztak s azt hirdették, hogy egész életükben szocialista érzelműek voltak. *Dr. László Jenő* id. mű. 26. old.

⁵¹ V. R. U. 1919. január 31. A csongrádmezei kéményseprő munkaadók és munkások.

⁵² *Vass Antal* visszaemlékezése.

⁵³ V. M. U. 1919. március 20. Kisgazdák.

⁵⁴ Ugyanott. 1919. március 6. A kisgazdák politikai. elhelyezkedése.

⁵⁵ Március 2-án Kopáncson volt gyűlés. (Ugyanott. 1919. március 9. Nagy népgyűlés Kopáncson.) — Március 23-ra pedig a pusztá-feketehalmi, mágocsoldali, csicsatéri, mártély-tegehalmi és kardoskúti olvasóköribe hirdetett kisgazdaggyűlést. (Ugyanott. 1919. március 20. Gyűlések.)

⁵⁶ *Kun Béla*: id. mű. 487. old.

⁵⁷ A csendőrökre vonatkozóan lásd V. R. U. 1918. november 28. Proletár csendőrök. A kereskedőkre vonatkozóan: *Dr. László Jenő*: id. mű. 26. old. A tatársánci és a pusztai gazdakör csatlakozására: V. M. U. 1919. március 13. Az idők jele.

növekedett.⁵⁸ Mivel a párt válogatás nélkül mindenkit befogadott soraiba, társadalmi bázisa erősen eltolódott a kispolgárság, a középrétegek, a burzsoázia irányába. A reformista ideológia mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a polgári demokrácia konzerválása mellett foglalt állást.

A tömegbefolyás növelésében az agitációs és szervező gyűlések mellett nagy szerepet játszott a pártszervezet által kiadott *Vásárhelyi Munkás Újság* is. Legfőbb feladata a szociáldemokrata célkitűzések ismertetése, népszerűsítése, a taglétszám növelése, az emberek minél nagyobb tömegének mozgósítása a párt választási sikere érdekében. 1919 február—márciusban, amikor országszerte forradalmi tömegmozgalmak lángoltak fel s a fejlődés a proletárforradalom közeli győzelmét mutatta, a *Vásárhelyi Munkás Újság* az alkotmányozó gyűlési választás előkészítésére fordította a legnagyobb figyelmet. Számos cikke magyarázta, hogy a forradalom vívmányai csak akkor biztosíthatók, ha minden választó a Szociáldemokrata Pártra adja szavazatát.⁵⁹ Megtudjuk a lapból, hogy a mozgalom vezetői szervezeti téren is mindent megtettek a választási sikerért. Március 7-én a szakszervezetek választmányának összevont ülése elhatározta, hogy a kerületi pártszervezetek minden utca számára bizalmi férfit választanak, akik házról házra járva agitálnak a párt érdekében és természetesen a kommunisták ellen.⁶⁰ Ez a politika abban a helyzetben, amikor a hatalom azonnali megragadása napirendre került, objektíve a burzsoázia védelmét szolgálta.⁶¹

A pártvezetőség és a *Vásárhelyi Munkás Újság* azonban olyan problémákkal is foglalkozott, amelyek többé-kevésbé objektíve is elősegítették a munkásság ügyét. A szervezet vezetőinek a munkásság iránti szeretete, fel-emelésének vágya jutott kifejezésre abban, hogy a lap hasábjain tanították, elemi ismeretekkel próbálták felruházni a munkásokat. A *Vásárhelyi Munkás Újság* egyik cikkében az olvasás művészetére, a tudás megszerzésének helyes módszereire irányította rá a figyelmet.⁶² Harcot hirdetett az analfabétizmus

⁵⁸ A pontos taglétszámot ezideig nem sikerült megállapítani. A 8—10 000-es létszám becslésen alapul. Megközelítőleg helyes voltát a mozgalom akkori résztvevőivel való beszélgetés igazolta.

⁵⁹ Pl. 1919. március 6. Politika. Március 9. Hajósok! Evezőre! és Honnan, miért e nagy sietség? Március 16. Észak a dél ellen stb.

⁶⁰ V. M. U. március 9. Hajósok! Evezőre! — Az utcabizalmiak már 1914 előtt is jelentős szerepet játszottak a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata mozgalomban. Számuk ekkor még 40—50 lehetett. (Az építőmunkások szervezete 1908-ban pl. 19 utcabizalmi választott. P. I. archivum. Ész I. 1906/6. sz. Jegyzőkönyv. Az 1908 február 20-i tagértekezlet jegyzőkönyve. Valamivel többet választott a földmunkásszervezet. Így alakult ki a kb. 40—50 főnyi utcabizalmi testület.) Egy-egy bizalmiaknak 4—6 utcája volt, amelyek házaikat végigjárva agitált (házagitáció). 1918 végére a bizalmiak száma kb. duplájára emelkedett. 1919 márciusában — az agitáció intenzívebbé tétele érdekében — ezt a számot tovább növelték: a kerületi pártszervezetek minden utca számára választottak bizalmi. Ennek következtében az utcabizalmiak testülete mintegy 200—250 tagú lett. Az utcabizalmi testületet Borsi János irányította, aki a Munkásotthonban tartotta a bizalmiak számára a tájékoztató gyűléseket. *Baksa János, Oláh Mihály* és *Vass Antal* építőmunkások visszaemlékezése. 1961. június 16. Baksa János maga is utcabizalmi volt.

⁶¹ »Az alkotmányozó nemzetgyűlés... fölött ott lebeg az elnyomó vagyonos osztály erőszaka...« s egy parlamentális burzsoa köztársaságot véglegesítene. A kizsákmányoltak érdeke viszont a munkások és parasztok tanácsköztársaságának megteremtése. *Kun Béla* id. mű. 129. old.

⁶² V. M. U. 1919. január 26. Tanuljunk meg olvasni.

ellen s tanfolyam megindítását tervezte az írni-olvasni nem tudók számára.⁶³ Megmagyarázta a proletár nemzetköziség fogalmát, amivel az internacionalizmus szellemében nevelte olvasóit és egyben fokozta a gyűlöletet a nagybirtokosok és nagytőkések iránt, akikről bebizonyította, hogy a hazafiságról elhangzó nagy szavaik ellenére sem szolgálják a haza érdekeit.⁶⁴ Leleplezte az »úri kaszinó« tagjainak antidemokratikus, népellenes magatartását, azt, hogy a forradalom által megdöntött viszonyok szellemét próbálják tovább ápolni s így ellenforradalmi magatartást tanúsítanak.⁶⁵ Fellépett a templomban politizáló, ellenforradalmi szellemet szító papok ellen, feltárta a papság háború alatti népellenes, uszító magatartását. Figyelmeztette a papokat, hogyha »... a szószerket arra használjátok fel, hogy az emberi boldogságért vívott forradalmi eszméket mocskolni, beszenyezni merészelitek, tudni fogjuk köteletségünket.«⁶⁶ Követelte a közellátási helyzet megjavítását. Javasolta a nagygazdák készleteinek lefoglalását és kiosztását.⁶⁷ Felemelte szavát az áruzsora, a lánckereskedelem ellen s azzal fenyegette meg az árdrágítókat, hogy »... ha a nép türelme elfogy, az éhes has, ruhátlan test, hideg szoba és munkástestvéreink didergő gyermekeinek kenyérért és ruháért síró hangja nagyon sokra képezzé teszi a nincstelen, kiuzsorázott népet.«⁶⁸ Január elején a helyi szociáldemokrata szervezet kebelében megalakult a »Munkások Gyermekebarát Egyesülete«, amely a munkásgyermekek sorsának megjavítását tűzte maga elé. A lap népszerűsítette az egyesület céljait, s beszámolt arról, hogy a pártszervezet Mártélyon 60 gyerek befogadására alkalmas napközi otthon és óvoda felállítását kezdeményezte.⁶⁹

Ezek a javaslatok, intézkedések a kapitalista rendszer keretén belül is megvalósíthatók voltak, annak alapjait nem érintették. Emiatt nem alkalmasak a munkásság anyagi és kulturális helyzetének gyökeres megjavítására. Kétségtelenül volt pozitív jelentőségük (pl. az olvasás művészetére való tanításnak, vagy a proletár internacionalizmus eszméje terjesztésének stb.), de a proletariátus érdekei ekkor már, amikor a proletárforradalom végrehajtsa volt napirenden, ezeknél az önmagukban hasznos intézkedéseknél jóval többet, forradalmi tetteket és rendszabályokat követeltek. Ha pedig egy pártvezetés csak ilyen rendszabályok foganatosítását állítja politikai munkája előterébe, ezzel — legjobb szándékai ellenére — eltereli a figyelmet

⁶³ Ugyanott. 1919. február 16. Felnőttek oktatása. — A tanfolyam megindítására azonban nem került sor. Ugyanott. 1919. március 16. Nem lesz kurzus.

⁶⁴ Ugyanott. 1919. február 9. Nemzetköziség. — A cikk nyíltan kimondja, hogy ti nagybirtokosok és nagytőkések hazaárulók vagytok, mert »... megfeledeztek arról, hogy e haza összes lakossága iránt mi volna a kötelességetek. Igenis ti vagytok a hazátlan bitangok, mert munkátlansági unalmatokban külföldön szórjátok el a haza kincseit. Ehhez a hazához, Magyarországhoz, nekünk, magyar munkásoknak van jogunk. A mi munkánkon épült fel eddig, a mi munkánk nyomán fog fejlődni, felvirágozni ezután is.«

⁶⁵ Ugyanott. A kaszinóról.

⁶⁶ Ugyanott. 1919. február 23. Azok a papok... — Éles antiklerikális támadás található a lap március 6-i (Hadiözvegyek...) és március 9-i (A nőmunkások mozgalma) számában is.

⁶⁷ Ugyanott 1919. február 2. Közellátás.

⁶⁸ Ugyanott. 1919. február 23. Meddig... — Az idézet rámutat arra, hogy a lap a közellátási helyzet javítását, az áruzsora letörését nemcsak a munkások közéleti helyzetének javítása, hanem a belső rend és nyugalom érdekében is követelte.

⁶⁹ Ugyanott. 1919. január 19. Nevelés és önképzés.

a legfőbb tennivalóról, a hatalom megragadásának kérdéséről, és így fékezi az osztályharc lendületét. A munkások helyzetének a polgári demokrácia viszonyai között történő javítása, ugyanakkor a forradalmi osztályharc kibontakozásának lassítása egyénes következménye volt a pártvezetés reformista nézeteinek.

A hódmezővásárhelyi szociáldemokrata szervezet tehát elvi megnyilatkozásaiban — az agrárkérdés kivételével — követte az országos pártvezetőség nézeteit. Erőteljes szervezőmunkával a dolgozók széles tömegeit felsorakoztatta a párt zászlaja alá. Ez a körülmény pedig biztosította, hogy 1918—1919 telén mind nagyobb befolyásra tett szert a város vezetésében.

IV.

A MUNKÁSSÁG POLITIKAI BEFOLYÁSÁNAK MEGNÖVEKEDÉSE

Az 1918 novemberétől 1919 március közepéig terjedő időszakban a szociáldemokrata szervezet fokozatosan irányítása alá vonta a város vezetését és 1919 első hónapjaiban politikai befolyása döntő jelentőségűvé vált. Ez a folyamat mindenekelőtt a helyi Nemzeti Tanács intézkedéseiben tükröződött. A Nemzeti Tanács ülésein a szociáldemokrata tagok közvetítették és fogadtatták el a pártszervezet kívánságait.¹ E kívánságok elfogadtatása nem ütközött különösebb nehézségbe, mert nem állottak ellentétben a magántulajdon elvével, másrészt pedig 1918 november végétől Borsi János volt a Nemzeti Tanács elnöke.² Elnökké választása egyhangúlag történt, ami kifejezésre juttatta, hogy a polgári tagok is bizalommal tekintettek működése elé, hiszen a szociáldemokrata szervezet már 1918 novemberében hatékonyan segítette a polgári rend védelmét. A Nemzeti Tanács intézkedéseinek mind nagyobb részét ettől kezdve Borsi János és a szociáldemokrata küldöttek kezdeményezték. Javaslaik a Munkástanácsban elfogadott határozatokon alapultak.³

A hódmezővásárhelyi *Munkástanács* 1918 november első felében alakult meg a szakszervezetek és a kerületi pártszervezetek küldötteiből.⁴ A szakszervezetek és a kerületi pártszervezetek számának növekedésével párhuzamosan mind több és több tagja lett a Munkástanácsnak is.⁵ Üléseit a Munkásotthonban tartotta Klapcsik Gábor építőmunkás elnökletével.⁶ Irányítói a helyi szociáldemokrata szervezet előző fejezetben felsorolt vezetői voltak. A Munkástanács a helyi szociáldemokrata mozgalom csúcsszerve volt, amely

¹ Dr. László Jenő id. mű. 13. old.

² 1918. november 20-án a belügyminiszter Justh János főispánt állásától felmentette és Kun Bélát nevezte ki kormánybiztos főispánná. Kun ekkor — nemzeti tanácsi tagságát továbbra is megtartva — lemondott az elnöki tisztről. Helyére a november 29-i ülés Borsi Jánost választotta. P. I. archivum. A. XVI. 1/21. sz.

³ *Faragó Zoltán* visszaemlékezése. A Munkástanácsnak Faragó Zoltán is tagja volt, mint a nemzetőrség megbízottja.

⁴ *Juhász Pál* visszaemlékezése.

⁵ Egy-egy új szakszervezet — megalakulása után azonnal — megválasztotta képviselőit a Munkástanácsba. V. ö. V. M. U. 1919. január 26. Városi közalkalmazottak szervezkedése. V. R. U. 1919. március 4. Tanítók szakszervezetének megalakulása. — Az egyes szakszervezetek 2—4 tagot küldtek be.

⁶ V. R. U. 1918. december 28. Detektívrendőr a főkapitányságon. V. M. U. 1919. január 19. Megállapított gyűlések.

a város életének egyre több problémájával foglalkozott.⁷ 1918 végéig elsősorban a szociáldemokrata szervező munka fokozásával, közellátási kérdésekkel, az ellátatlanok élelemmel, közszükségleti cikkekkkel való minél jobb ellátásával törődött.⁸ 1918—1919 telén az egyre súlyosbodó közellátási helyzetben már olyan lépésekre bírta a Nemzeti Tanácsot, amelyek túlmutattak annak kormányrendelettel megállapított jogkörén. 1919 januárjában pl. a Nemzeti Tanács a Munkástanács követelésére nem engedte elszállítani a helyi malmokból a kormány által más városba kiutalt lisztet, hanem annak 5/6-od részét (300 vagonból 250 vagon) lefoglalta és kiosztotta a város ellátatlanjai között.⁹

A munkaalkalmak teremtésével, a munkanélküliek foglalkoztatásával kapcsolatos nemzeti tanácsi határozatok is legnagyobb részben a Munkástanács javaslatain alapultak. Az 1919. január 4-i — a városi tanácshoz és a »tőkepezés gazdagokhoz« intézett — felhívása munkaalkalmak teremtésére nagyjából ugyanazt tartalmazta, amit az építőmunkás szakszervezet helyi csoportjának kérvénye 1913 márciusában, amelyet az akkori nagy munkanélküliség enyhítése érdekében a városi tanácshoz intézett.¹⁰ A Munkástanács megállapította, hogy a város által megindított közmunkák nem elégségesek a munkanélküliek foglalkoztatására; nyomasztására a Nemzeti Tanács 1919 februárjában felszólította a városi tanácsot, hogy újabb közmunkákat indítson meg.¹¹ Követelésére a Nemzeti Tanács és a városi tanács sok esetben utalt ki segítyeket azoknak,

⁷ A Munkástanács iratai nem maradtak fenn. Ennek következtében működéséről teljes képet nem tudunk rajzolni; mindössze a napilapokban és a közgazdasági iratokban előforduló gyér utalások és a mozgalom résztvevőinek visszaemlékezései alapján kísérlehetjük meg tevékenységének felvázolását.

⁸ Hódmezővásárhelyi Friss Hírek 1919. január 2. Egész évré szerezzük be a búzát.

⁹ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—417. sz. — Emiatt 1919 februárjában a közéleti minisztérium vizsgálatot indított, de mivel bebizonyosodott, hogy a Nemzeti Tanács a munkás és katonatömegek követelésének »kényszere alatt«, a »köznyugalom visszaszerzése« érdekében intézkedett így, a város ellen megtorlást nem alkalmazott. (Ugyanott.)

¹⁰ P. I. archivum. Ész. I. 1906/6. sz. Jegyzőkönyv. Az 1913. március 13-i ülés jegyzőkönyve.

¹¹ Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—76. sz. — Ennek hatására a városi tanács határozatilag kimondotta, hogy a város azon közterein és utcáin, ahol kivágták a fákat, faültetéssel foglalkoztatja a munkanélkülieket. Itt jegyezzük meg, hogy a Munkástanács a Nemzeti Tanácstól és a városi tanácstól függetlenül is tett lépéseket munkaalkalmak teremtésére. 1919 február elején kezdeményezte és szervezte a »Hódmezővásárhelyi Építőipari és Városfejlesztő Részvénytársaság«-ot az építkezések előmozdítása, ezen keresztül munkaalkalmak létesítése érdekében. (V. R. U. 1919. február 9. Megalakult... A Munkástanácsnak e vállalkozásban betöltött kezdeményező és irányító szerepére *Oláh Mihály* hívta fel a figyelmet.) Nagyon lényeges körülmény, hogy a vállalat alapítói között az építőmunkás szakszervezet vezetőin kívül nagykereskedők, középipem-tulajdonosok, bankvezérek is helyet foglaltak, ami azt bizonyítja, hogy a Munkástanács a város jómódú polgárait is nyomást tudott gyakorolni. A társaság ugyanis 2 000 000 K. alaptőkével akarta működését megkezdeni s ezt az összeget a jómódú polgároknak, kulákoknak kellett volna lejegyezniök. Az előkészítő bizottság által a jómódúakhoz küldött névreszóló felhívásoknak és a Munkástanács vezetőinek szóbeli agitációja nyomán meg is indult a részvényjegyzés. (*Oláh Mihály* visszaemlékezése.) A Munkástanács jómódúakra gyakorolt befolyását bizonyítja, hogy azok egy része a Munkástanács irányítása alatt álló vállalkozásba fektette pénzét. (V. R. U. 1919. március 2. Javul az érdeklődés)

akik nem tudtak munkához jutni.¹² A városi tanács a segélyösszegek előteremtésére 1919 februárban — ugyancsak a Munkástanács nyomására — kénytelen volt a város vagyinos polgárait »hadijóléti« adót kivetni.¹³ A helyi Munkástanács tehát 1918 végétől egyre erőteljesebben lépett fel a dolgozók közéleti, gazdasági helyzetének megjavítására és e téren több olyan intézkedésre bírta a Nemzeti Tanácsot és a városi tanácsot, amely már túlmutatott a polgári demokrácia keretein. Még szembeötlőbben mutatkozott meg a Munkástanács befolyásának érvényesülése politikai síkon.

A munkásgyűléseken már 1918 november elejétől kezdve állandóan fölmerült, hogy a forradalmi átalakulás egyik legelső kötelessége volna a rendészet és közigazgatás népellenes vezetőinek eltávolítása, a városháza megtisztítása. E mind erősebben felhangzó kívánság lecsendesítése érdekében — a nemzetőrségben lévő munkások fellépésére — dr. Soós István polgármester már 1918. november 11-én szabadságot adott a gyűlölt főkapitányt, Szathmáry Tihamért.¹⁴ Szathmáry eltávolítása még nem a Munkástanács, hanem a tömegek óhaját megfogalmazó nemzetőrök követelésére történt. A Munkástanács csak 1918 december második felétől gyakorolt — egyre nagyobb — befolyást a közigazgatás irányítására. Ettől kezdve követelte több városi vezetőnek, elsősorban dr. Soós István polgármesternek, dr. Csáky Lajos főügyésznek, a háború alatti könyörtelen bevonultatások helyi irányítójának és dr. Hódy Imre ügyésznek a leváltását. Kun Béla kormánybiztos húzta-halasztotta a reakciós közigazgatási szakemberek állásukból való felfüggesztését.¹⁵ De végül 1919 január közepén a Munkástanács erélyes fellépésére kénytelen volt őket rendelkezési állományba helyezni.¹⁶ A helyi szociáldemokrata vezetők tisztában voltak azzal, hogy néhány exponált reakciós tisztviselő kicserélése a régi apparátus hasonló gondolkodású elemeivel még nem jelenti a munkásság döntő befolyását a közigazgatásban. Ezért a Munkástanács már 1919. január 11-én követelte a kormánybiztostól, hogy alakítsa újjá a városi tanácsot, »a régi rendszer vaskalapos hűbéreseinek teljes mellőzésével.«¹⁷ Január 15-én a Nemzeti Tanács is elfogadta és támogatta ezt a követelést.¹⁸ A Munkástanács szigorú ellenőrzése alá vonta a közigazgatásnak különösen azokat az ágait, amelyek a dolgozók ellátásának, segélyezésének ügyét intézték.¹⁹

¹² A városi tanács pl. 1919. januárjában 25 340 K-t utalt ki az építőmunkás szakszervezet részére a munkanélküliek segélyezése céljából. Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—72. 1. sz.

¹³ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—493. sz.

¹⁴ Ugyanott 1919—391. sz. Továbbá: V. R. U. 1918. december 18. Riadó a városban. — A polgármester Szathmáryt csupán szabadságra küldte, ami bizonyítja, hogy e lépést a kedélyek lecsillapítására szánt átmeneti intézkedésnek tekintette. Szathmáry azonban nem mert a városban maradni, hanem eltávozott. Csak 1919-ben, a román burzsoa csapatok bevonulása után, az ellenforradalmi terror dühöngése idején tért vissza. A polgármester a főkapitányi teendők ellátásával Juhász Mihály nyugalmazott polgármestert bízta meg.

¹⁵ Dr. László Jenő id. mű. 29. old.

¹⁶ V. M. U. 1919 január 26. A hét krónikája. — Kun Béla a polgármesteri teendők ellátásával dr. Medveczky Imre h. főjegyzőt, a főügyész és ügyész helyettesítésével dr. Hódy Sándor tb. főügyészt bízta meg.

¹⁷ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—123. sz.

¹⁸ Ugyanott 1919—156. sz.

¹⁹ A népjóléti ügyosztály felügyelője Borsi János volt. Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—306. 1. sz. — A közellátási hivatalban szintén ott voltak a Munkástanács megbízottai és harcoltak a visszaélések ellen. V. M. U. 1919. február 2. Köz-

Fokozatosan átvette a rendőrség, a nemzetőrség és a katonaság politikai irányítását is. Már 1918 december végén bizalmit nevezett ki a rendőrség vezetőjének ellenőrzésére.²⁰ E bizalminak — a Munkástanács egyik későbbi határozata folytán — az összes rendőri ügyekbe szabad betekintése volt és politikailag irányította a rendőrség munkáját.²¹ December végétől a helyi szociáldemokrata mozgalom vezetői kikapcsolták a Nemzeti Tanács polgári tagjait a nemzetőrség irányításából is. A nemzetőrség 31 tagú bizalmi testületéből²² többen tagjai voltak a Munkástanácsnak.²³ E bizalmiak vezetőszerpepet töltöttek be a nemzetőrség bizalmi testületében, amely december második felétől kezdve a karhatalmi alakulat valamennyi ügyét irányította. A parancsnok is a bizalmi testület határozatainak megfelelően dolgozott.²⁴ A Munkástanács nemzetőrségben érvényesülő irányító szerepének példája volt a bizalmi testület 1919. február 6-i ülésének határozata, amely kimondotta, hogy a nemzetőrség is résztvesz a Munkástanács által február 9-én, az ellenforradalmi erők szervezkedése ellen rendezett — később részletesen tárgyalásra kerülő — tüntető felvonuláson. De a készültség — mondja a határozat — járőrszolgálatot teljesít a főbb útvonalakon, hogy e megmozdulás »rendzavarás« nélkül törtenjen meg.²⁵ A Munkástanács a Katonatanácsra keresztül a katonaságra is be-

ellátás. — Az 1918 decemberében megszervezett közéletmezési bizottságban januártól kezdve már a szociáldemokrata küldöttek játszották a vezető szerepet. Ennek következtében február 4-én a közéletmezési bizottság határozatot hozott a közéletmezési munka megreformálásáról és a jómódúak készletének a közéletmezési céljaira való igénybeviteléről. Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—52/a l. sz.

²⁰ V. R. U. 1918. december 28. Detektívrendőr a főkapitányságon.

²¹ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—334. sz.

²² Parancskönyv. Az 1919. január 31-i napiparancs közli a bizalmiak névsorát is. (195—197. old.)

²³ Pl. Dávid Balázs és Kószó Imre földmunkások, Faragó Zoltán banktisztviselő, nemzetőr tiszt, Popper Gyula lakatos segéd stb. *Faragó Zoltán* visszaemlékezése.

²⁴ *Faragó Zoltán* visszaemlékezése. — A bizalmi testület hajtotta végre a nemzetőrség létszámcsökkentését. »Szolgálati hanyagság«, fegyelmetlenség, önkényeskedés miatt sok nemzetőrt kizárt, másokat pedig — egy december elején kiadott hadügyminiszteri rendelet értelmében, amely »az állam nyomasztó pénzügyi helyzetére« való tekintettel létszámcsökkentést ír elő — a nemzetőrség kötelékéből elbocsátott. A hódmezővásárhelyi nemzetőrség eleinte 1600 főnyi létszámát januárban 300 főre kellett csökkenteni. (Parancskönyv. Az 1918. december 21-i és az 1919. január 17-i napiparancs. 110—111, 165—166. old.) A nemzetőrség kötelékében csak »a megbízható emberek« és »a többgyermekes családapák« maradhattak meg. (Ugyanott 112. old.) A bizalmi testület döntötte el, hogy kiket kell elbocsátani s a parancsnok ehhez csupán formális hozzájárulását adta. (Ugyanott 110—111. old.) A bizalmi testület örködött azon, hogy a csökkentett létszámú nemzetőrség december végétől új feladatokat is maradéktalanul ellásson. (Az áramkorlátozás miatt fokozottabb éjszakai járőrszolgálat, az élelmiszerek városból való kicsempészésének akadályozása stb. Ugyanott. Az 1918. december 25-i napiparancs 122—123. old.) Harcolt azért, hogy a nemzetőrök magasabb, a kormány által utóbb 20 K-ra leszállított, a közszükségleti cikkek árával jobban arányban álló 30 K rapidíjat kapjanak. A különbözetet a város vagyonosainak megadóztatása útján kívánta előteremteni. (Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—986. l. sz.) Állást foglalt a politikai kérdésekben és támogatta pl. a közigazgatás megszűntetésére, a reakciós erők elleni harcra vonatkozó munkástanácsi határozatokat.

²⁵ Parancskönyv. Az 1919. február 7-i és 8-i napiparancs. 212, 216—217. old. — A határozat tehát pontosan megfelelt a Munkástanács felfogásának, amely elítélte a polgári demokratikus forradalom eredményeit fenyegető főúri ellenforradalmat és a forradalom továbbfejlesztésére törekvő kommunistákat.

folyást gyakorolt.²⁶ A hódmezővásárhelyi Katonatanácsot 1919. február 15-én alakították meg.²⁷ Tagjai a helyőrségi alakulatok bizalmi testületeinek, a nemzetőrség bizalmi testületének küldöttei, valamint a Munkástanács megbízottai voltak.²⁸ Elnöke Arany János nemzetőrség parancsnok volt.²⁹ A Katonatanács nem sok ülést tartott, de így is hozott jelentős határozatokat, melyek összhangban voltak a Munkástanács törekvéseivel. A 23-as nehéz tüzérezred legénységének követelésére a Katonatanács kimondotta, hogy a közismert reakciós, a legénység bizalmi testületét semmibe vevő Koós Dezső ezredparancsnoknak, továbbá négy tisztnek az ezredtől és a városból távoznia kell.³⁰ E határozat a Munkástanács, a helyi szociáldemokrata vezetők ellenforradalom elleni harcának egyik megnyilatkozása volt. A Katonatanács tehát a katonaság belső életére vonatkozó kérdésekben, a Munkástanács felfogásának megfelelő módon lépett fel.

A Munkástanácsnak a város életében betöltött irányító szerepe 1919 első hónapjaiban a Nemzeti Tanács, a kormánybiztos, a közigazgatási apparátus, a nemzetőrség és helyőrség gazdasági és politikai intézkedésein kívül e szervekkel kapcsolatban nem álló tevékenységében is kifejezésre jutott. A jómódú parasztok — kiáltó ellentétben a munkások nyomorúságos helyzetével — 1919 január-februárjában egyre-másra rendezték a fényes lakodalmakat, mulatságokat, ahol az asztalok roskadoztak a jobbnál-jobb ételek alatt. A Munkástanács felhívta a munkásokat arra, hogy e dúsgazdag lakomák készleteit kobozzák el a nélkülözők számára.³¹ A Munkástanács 1919 január közepétől szervezte az ifjú munkásokat, tanoncokat és felhívásokat intézett a tanoncnnyű mesterekhez, hogy tisztességesen bánjanak tanulóikkal.³² Foglalkozott a város határának jelentős részét elborító vadvizek levezetésének és az újabb területek alá kerülése megakadályozásának kérdésével is.³³ A Munkástanács azt a határozatot hozta, hogy a törvény erejével kell kényszeríteni az ármentesítő és vadvíz szabályozó társulatot a vízlevezető munkálatok megindítására. E munkák-

²⁶ *Kruzslitz Sándor* építőmunkás, a Katonatanács tagjának visszaemlékezése. 1961. június 16.

²⁷ Parancskönyv. Az 1919. február 11-i napiparancs. 219—220. old.

²⁸ A nemzetőrség 4 tiszttel és 16 nemzetőrrel volt képviselve a Katonatanácsban. (Ugyanott. Az 1919. február 14-i napiparancs közli a bizalmi testület által megválasztott küldöttek névsorát. 224—225. old.) — A Munkástanács küldötte volt többek között Varga Imre, aki a proletárdiktatúra idején a forradalmi törvényszék tagjaként dolgozott. (*Kruzslitz Sándor* visszaemlékezése.) Faragó Zoltán a nemzetőrség megbízottjaként került be a Katonatanácsba, de a Munkástanácsnak is tagja volt.

²⁹ V. R. U. 1919. március 18. Ítélt a Katonatanács.

³⁰ Ugyanott.

³¹ V. R. U. 1919. március 7. A dáridók... Ennek megfelelően több alkalommal történtek lefoglalások. A Visszhang utcai olvasókörben rendezett lakomán lefoglalt húst pl. a munkásgyermekek között osztották szét. *Oláh Mihály* visszaemlékezése.

³² V. M. U. 1919. március 20. Munkaadókhöz!

³³ *Faragó Zoltán* visszaemlékezése. — A város határában a vadvizek évről évre nagy károkat okoztak: vetéseket tettek tönkre, tanyákat döntöttek romba. Különösen súlyos volt a helyzet 1917, majd 1919 első hónapjaiban. A Körös—Tisza—Marosi ármentesítő társulat és a pusztai vadvízszabályozó társulat azonban évről évre kölcsönösen egymásra várt a szükséges intézkedések megtételében, a jelentős összegeket igénylő védelmi munkálatok megindításában. Mindezekre: Hmv. Lt. Polgm. eln. ir. V. 1919—82. 1. sz.

nak elsősorban a városhoz közel fekvő kis kertgazdaságokat kell mentesíteniök s azoknak a jövőre nézve is hathatós védelmet kell nyújtaniok.³⁴

1918—1919 telén a helyi Munkástanács súlya, irányító szerepe a dolgozók — elsősorban a munkások — szervezetben való tömörítésével párhuzamosan növekedett. Minthogy azonban reformista vezetés alatt állott, a kezébe került hatalmat a burzsoáziával együttműködésben, osztálykompromisszum alapján gyakorolta, nem nyúlva a kapitalista társadalmi rend alapjaihoz.³⁵ Ennek következménye volt, hogy a helyi Munkástanács és Nemzeti Tanács nem állott szemben egymással. A Nemzeti Tanács igen sok esetben végrehajtója volt a Munkástanács akaratának. A Nemzeti Tanács polgári tagjai, Kun Béla kormánybiztos és a városi tanács is — legtöbbször ellenvetés nélkül, néha egy kis ellenállás után — elfogadták a munkástanácsi határozatokat, amelyek végső érvként azt tartalmazták, hogy a határozat nem teljesítése esetén a szociáldemokrata vezetőség »nem vállalja a személy- és vagyónbiztonságért a felelősséget«. ³⁶ A Munkástanács a város békéje és nyugalma fenntartása jel-szavával bírta a tőkéseket az Építőipari és Városfejlesztő Rt-ba való bekapcsolódásra³⁷ éppúgy, mint Kun Bélát a gyűlölt vezető városi tisztviselők eltávolítására.³⁸ A hódmezővásárhelyi Munkástanács csupán arra törekedett, hogy a polgári demokráciát — ha kell a burzsoázia bizonyos fokú korlátozásával — minél elviselhetőbbé tegye a munkások számára. Mindebből logikusan következett, hogy nem vonta el a tömegeket a Nemzeti Tanácstól, hanem a munkások, egyszerű dolgozók megbíztak továbbra is abban a Nemzeti Tanácsban, amely elfogadta a Munkástanács irányítását. Így a hódmezővásárhelyi Nemzeti Tanács befolyása alatt tudta továbbra is tartani az embereket. Tehát Hódmezővásárhelyen — egyes vidéki városoktól eltérően — nem a tömegek Nemzeti Tanácstól való elfordulása és a forradalmi proletár politika követelése váltotta ki a Munkástanács fellépéseit, hanem vezetőinek osztálykompromisszumra való törekvése. Az, hogy az osztályharc forradalmi megnyilvánulásainak elkerülésére néhány olyan intézkedést valósítsanak meg, amelybe a Nemzeti Tanács polgári tagjai az ott lévő szociáldemokrata küldöttek nyomása ellenére sem mentek volna bele. A hódmezővásárhelyi Munkástanács fellépése nem az osztályharc kibontakozásának, hanem az osztályharc elkerülésére irányuló törekvésnek az eredménye volt. Másrészt pedig a szociáldemokrata szervezet vezetői ama elterjedt elmélet gyakorlati igazolásaként is szánták, hogy békés eszközökkel, fokozatos fejlődés útján el lehet jutni a munkáshatalomhoz. A helyi Munkástanács a fokozatosan kezébe kerülő hatalmat csupán arra fordította,

³⁴ V. M. U. 1919. március 16. A vadvizekről. — A Munkástanács 1919. január 24-i ülésén a tanács munkájának irányítására és határozatainak végrehajtására 20 tagú Intéző Bizottságot választott. (V. M. U. 1919. február 2. A Munkás Tanács...) E szervre feltehetően azért volt szükség, mert a Munkástanács taglétszáma ekkorra erősen megnövekedett, s így tevékenysége nehézkessé vált. Az ügyek gyorsabb lebonyolítása céljából egy szűkebb körű, mozgékonyabb bizottság kellett.

³⁵ Párttörténeti irodalmunkban máig sincs lezárva az a vita, amely az 1918. október 31—1919. március 21. közötti időszakon belül a kettős hatalom kérdése kapcsán kifejlődött. A vita végeredményéhez e fejezet néhány adalékkal szeretne hozzájárulni.

³⁶ V. R. U. 1919. február 27. Hadigazdagok!

³⁷ V. M. U. 1919. február 9. Megalakult...

³⁸ Ugyanott. 1919. január 26. A hét krónikája.

hogy javítson valamit a munkások gazdasági helyzetén. Tevékenysége tehát, bár pozitív vonásokat tartalmaz, forradalmi időszakban épp úgy nem felelt meg a munkásosztály érdekeinek, épp úgy nem szolgálhatta a végső cél elérését, mint a pártszervezet lapjában kifejezésre jutott, az előző fejezetben tárgyalt reformjavaslatok. A szociáldemokrata pártszervezet, a Nemzeti Tanács és a Munkástanács együttes tevékenysége döntő mértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1918 november és 1919 március között Hódmezővásárhelyen az osztályharcnak csak erőtlen megnyilatkozásai voltak. Az *osztályharc gyengesége* döntő bizonyítéka a szociáldemokrata vezetőség városban megfigyelhető nagy befolyásának.

A forradalmi átalakulás Hódmezővásárhelyen is elsöpörte azokat a terrorisztikus rendszabályokat, amelyek segítségével az uralmon lévők a háború idején biztosítani igyekeztek a fennálló rendet. A terror nyomása alól felszabadult vásárhelyi nép novemberben az utcákon leste a legfrissebb híreket, tárgyalta az események alakulását.³⁹ A Szociáldemokrata Párt, a Károlyi-párt és a Köztársasági Párt egymással versengve rendezte a népgyűléseket, az agitációs és szervező összejöveteleket. Az egyes pártok szónokait a leszerelt katonák, munkások, napszámok, asszonyok nagy tömegei hallgatták s a Kossuth téri szónoki emelvény körül állandó volt a csoportulás.⁴⁰ Az ipari és földmunkások, a frontról hazatérő katonák főleg a Szociáldemokrata Párt szervező gyűléseit látogatták, de kíváncsiságból részt vettek a többi párt rendezvényein is.⁴¹ A városháza folyosóin nap mint nap valóságos emberáradat hömpölygött, és a legkülönbözőbb igények kielégítését követelte.⁴²

A hódmezővásárhelyi tömegek mozgásának ezt a békés formáját 1918 november—december hónapokban csupán a fiatal katonák néhány tüntetése törte át. A burzsoá-szociáldemokrata koalíciós kormány már november első napjaiban rendeletet adott ki fiatal korosztályokból álló néphadsereg szervezésére.⁴³ Az így felállított néphadsereget elsősorban az ország »területi integritásának« megvédelmezésére akarta mozgósítani.⁴⁴ A szervező munka Hódmezővásárhelyen is megindult és már november közepén állt az első menetszázad.⁴⁵ Azonban a vásárhelyi katonák is torkig voltak már a háborús szenvedésekkel és nem akartak tovább harcolni a burzsoa érdekekért. Ezt mutatta november 17-én tartott gyűlésük és az utána következő tüntetés. A gyűlésen a katonák azt hangoztatták, hogy nem hajlandók harcolni, »elég volt a háborúból.«⁴⁶ A gyűlés befejezése után tüntető felvonulást rendeztek s ennek során a János téren (ma Kálvin tér) bezúrták a Központi Kávéház ablakait.⁴⁷ A tüntetőket, akikhez kíváncsiskodók és suhancok is csatlakoztak, a kivonult lovas és gép-

³⁹ V. R. U. 1919. február 22. Mikor... A burzsoázia képviselői e tömegek zsi-bongásában... »tűzhányó kráterének izzó morajlását« vélték hallani. (Ugyanott.)

⁴⁰ Dr. László Jenő id. mű 22. old.

⁴¹ November 20-án pl. a Köztársasági Párt tartott népgyűlést, amelyen dr. Nagy József pártelnök beszámolt a köztársaság november 16-án, Budapesten történt kikiáltásáról. Ez a gyűlés éppen az egyszerű dolgozók tömeges részvétele folytán vált impozánssá. V. R. U. 1918. november 22. A Köztársasági Párt.

⁴² Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—475. sz.

⁴³ Böhm Vilmos id. mű 69. old.

⁴⁴ V. R. U. 1918. november 15. A vásárhelyi első menetszázad.

⁴⁵ Ugyanott.

⁴⁶ V. R. U. 1918. november 19. Tüntetés a János téren.

⁴⁷ Ugyanott.

puskás nemzetőrök szétverték. A nemzetőrség parancsnoka november 18-i napi-parancsában elégedetten állapította meg, hogy a nemzetőrök »... a zavargás lecsillapítása és a rend helyreállítása körül derekasán kivették részüket s kötelességteljesítésük példaszzerű volt. A nemzetőrség parancsnoksága a legnagyobb elismerését és köszönetét fejezi ki a nemzetőri kötelesség eme elismerést érdemlő teljesítéséért.«⁴⁸ A fiatal katonákat azonban a nemzetőrség fellépése sem félemlítette meg. Amikor november 26-án kihirdették előttük a Szegedre való átvonulási parancsot, megtagadták az engedelmességet és a laktanyául szolgáló polgári fiúiskola berendezésének egy részét összetörték.⁴⁹ A december 3-án rendezett katonagyűlésen is állást foglaltak a kormány háborús céljai ellen, azt kiabálva: »Nem megyünk, elég volt!«⁵⁰ E katonamegmozdulásokra azért kerülhetett sor, mert a katonákban erősebb volt a hadsereg imperialista célok érdekében való felhasználása elleni gyűlölet, mint a szintén erős szociáldemokrata befolyás.⁵¹

A fokozódó gazdasági, ellátási nehézségek 1919 januárjában a civilek körében is néhány harcos tüntetést eredményeztek. A közellátási hivatal polgári értelmiségi munkatársai nehézkesen és bürokratikusan osztották ki a szűkös (személyenként havi 1/2 kg) szalonnautalványokat. Reggelenként a hidegben, esőben, sárban ezrével gyülekeztek az emberek a közellátási hivatal helyisége, a Szabadság téri mázsaház előtt, hogy sorszámhoz és utalványhoz jussanak. Január 24-én az órákig hiába várakozó leszerelt katonák és asszonyok a fő utcán át tüntető menetben a kormánybiztos lakása elé vonultak és »fenyegetően« követelték a helyzet orvoslását.⁵² A közellátási hivatal munkája a kormánybiztos kijelentései ellenére sem javult meg. Január 29-én a fualtalványok kiosztására hiába várakozó nagy tömeg benyomult a közellátási hivatal helyiségeibe, az iratokat szétszórta, a berendezést összetörte.⁵³ A bürokrácia felszámolását, a nélkülözőkről gondoskodást követelő spontán megmozdulást a kivonuló lovas nemzetőrség leverte, a tüntetőket kardlappal szétszórta.⁵⁴ A szociáldemokrata pártszervezet nem támogatta az egyszerű emberek eme harcos fellépéseit, hanem leszerelni igyekezett azokat. Például a január 29-i megmozdulás alkalmával a párt bizalmi férfiai »a megértés testvéri szavaival szóltak a békétlenkedőkhöz.«⁵⁵ Türelemre intették az embereket, ezzel igyekezvén viszatartani őket az aktív harctól.⁵⁶ Alig verte szét a nemzetőrség a mázsaház előtti megmozdulást, újabb tüntetés növelte a városvezetés izgalmaait. Január 29-én délelőtt a bőrparosok viharos hangulatú gyűlést tartottak, amelyen a cipész, csizmadia és papucskészítő kisipar válságos helyzetének megszünteté-

⁴⁸ Parancskönyv. 41. old. Az 1918. november 18-i napiparancs.

⁴⁹ V. R. U. 1918. november 28. A fiatal katonákhoz.

⁵⁰ Ugyanott. 1918. december 4. A katonák népgyűlése a Sasban.

⁵¹ A jobboldali szociáldemokraták ugyanis lelkesedtek az »ezeréves határok« védelméért. A december 3-i katonagyűlésen a szegedi Munkástanács kiküldötte éppen erre, akarta rábírní a katonákat. De eredménytelenül.

⁵² V. R. U. 1919. január 25. Hajnali felvonulás a mázsaházhoz, onnan a kormánybiztoshoz. — A kormánybiztos ígéretet tett, hogy a tolongást megszünteti és előmozdítja, hogy »... mindenki minél gyorsabban hozzájusson az ő kis-élelemadagjához.« (Ugyanott.)

⁵³ Ugyanott. 1919. január 31. Rombolt...

⁵⁴ Ugyanott.

⁵⁵ Ugyanott.

⁵⁶ A pártszervezetnek az aktív harcot elutasító magatartására az is jellemző, hogy a Vásárhelyi Munkás Újság egyik megmozdulásról sem emlékezett meg.

séről tanácskoztak. A gyűlés után tüntető felvonulást rendeztek, amelyhez munkások és katonák is csatlakoztak.⁵⁷ A tüntetők Kun Béla kormánybiztos-tól nyersanyagkiutalást, a maximált árak eltörlését, valamint az árdrágítást üldöző Arany János nemzetőrség-parancsnok és Prehoffer István rendőrkapitány azonnali eltávolítását követelték.⁵⁸ A kisiparosoknak ez a megmozdulása tartalmát tekintve reakciós volt, mert a kisiparosok helyzetét a fekete piac kiterjesztése útján, a bérből, fizetésből élők rovására akarta megjavítani.

Január végén, február első napjaiban egyéb »fenyegető« mozgalom is volt. A Hódmezővásárhelyen megszervezett, kb. 500 főnyi 23. számú ágyús ezred elhelyezésére nem volt megfelelő hely. Az ezred legénysége küldöttségileg követelte a kormánybiztostól az óvónőképző kiutalását.⁵⁹ Kun Béla kénytelen volt engedni, »... mert a katonák tisztjeik előtt jelentették azt ki, hogy ha a hatóság az Intézetet ki nem utalja nekik, azt ők önjogúlag fogják lefoglalni.«⁶⁰ A Nemzeti Tanács február 5-i ülésén megállapította, hogy a kormánybiztos »... a katonák több oldali terrorja elől képtelen volt kitérni.«⁶¹ Hasonló eréllyel léptek fel február 1-én a város által foglalkoztatott napszámosok is. A bérfizetés napján, február 1-én a munkások, mintegy 90-en, azt követelték a kormánybiztostól, hogy utasítsa a városi tanácsot a napszámbérek napi 20 K-val történő kifizetésére. (A tanács ugyanis csak napi 15 K-val akarta fizetni őket.) »Ezen követelésüket — írta Kun Béla a tanácshoz intézett jelentésében — oly erélyes hangon terjesztették elő, hogy annak teljesítése elől, a komolyabb következmények elkerülése szempontjából kitérnem nem lehetett.«⁶²

Az ismertett megmozdulások a város vezetőit esetenként meghátrálásra, ígéretekre, engedményekre készítették. Minthogy azonban e mozgalom nem voltak szervezettek, nem vezette azokat következetesen forradalmi párt, nem irányulhattak a polgári demokrácia helyi frontjának felszámolására és a dolgozók helyzetében gyökeres fordulót nem idézhettek elő. Azt mutatták, hogy a tömegek ösztönösen többet akartak, mint a szociáldemokrata vezetők. A mozgalom kibontakozásában a Szociáldemokrata Párt nem játszott szerepet. Igaz, hogy a megmozdulások résztvevői a párt által a szervezkedésbe bevont, a szervezet jelentőségével megismerkedett emberek voltak, akik éppen emiatt tudtak egy-egy esetben valamennyire egységesen fellépni. De e fellépések a pártszervezet »rendet« képviselő vezetőinek akarata ellenére történtek. A szociáldemokrata vezetők a tömegek és a burzsoa közigazgatási vezetők közötti ellentétet nem fokozni, hanem csökkenteni igyekeztek. A nemzetőrség erőszakos fellépései, a nagyüzemi munkások, a következetesen forradalmi párt irányító szerepének hiánya, a szociáldemokrata szervezet döntő befolyása miatt az elégedetlenség leírt felforrásai nem fejlődhettek forradalmi tömegmozgalommá.

A helyi szociáldemokrata szervezet befolyásának növekedését segítette az *ellenforradalmi mozgolódások elleni harc*. Akik sokallották a polgári demokratikus forradalom eredményeit és akik rettegtek a forradalom továbbfejlő-

⁵⁷ V. R. U. 1919. január 30. Lábbelikészítők felvonulása a városházához.

⁵⁸ Ugyanott.

⁵⁹ Hmv. Lt. Tan. ir. II. 1919—458. 1. sz.

⁶⁰ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—359. sz.

⁶¹ Ugyanott.

⁶² Ugyanott. 1919—414. sz.

désétől, az osztályharc országos éleződése idején egyre nyiltabban követelték az 1918 október 31-ike előtti állapotok visszaállítását. Ennek egyik tünete volt Fejér megye 1919. február 3-án tartott közgyűlése, ahol a megye régi urai a grófok és főpapok vezetésével határozatilag követelték a forradalom vívmányainak felszámolását.⁶³ Az ellenforradalom nyílt zászlóbontása Hódmezővásárhelyen is bátorságot adott a reakció erőinek. A Nemzeti Tanács február 5-i ülése megállapította, hogy »a letűnt, bűnös korszakot minden körülmények között visszahozni akaró ellenforradalmárok Vásárhelyen is mozgolódnak.«⁶⁴ A Munkapárt helyi vezetői, tagjai társas összejöveteleiken szidalmazták a köztársaságot és Tisza István rendszerének visszaállítását kívánták.⁶⁵ A Munkástanács, a szociáldemokrata szervezet vezetői azonnal mozgásba hozták a helyi párttagságot, hogy álljon ki a köztársaság mellett. Felhívták az összes szakszervezeteket, hogy tartsanak tiltakozó taggyűléseket.⁶⁶ Február 6-án a nyomdászok és ács munkások, 7-én a földmunkások, az építőmunkások és a városi alkalmazottak, 8-án az asztalosok ítélték el határozataikban a főúri ellenforradalmat.⁶⁷

A Munkástanács azonban az elvi jelentőségű állásfoglalásoknál hatásosabb módon is kifejezésre akarta juttatni, hogy a »népköztársaság« rendjét minden, akár jobboldalról, akár baloldalról jövő támadással szemben kész megvédeni. Február 9-re tüntető felvonulást és nagygyűlést szervezett.⁶⁸ Felhívta a polgári pártokat is, hogy a munkássággal együtt tüntessenek »a jogegyenlőségen felépülő új Magyarország«, az őszirózsás forradalom által kialakított helyzet mellett.⁶⁹ A pártszervezet vezetői azt is dokumentálni akarták, hogy a város munkássága, polgársága, parasztsága együtt érez a február 9-én megtartott rendkívüli szociáldemokrata pártkongresszussal, amely élesen fellépett a kommunisták ellen.⁷⁰ Ezen a napon mintegy 20 000-en gyülekeztek össze a Szabadság téren.⁷¹ Innen vonultak — a városban addig még nem látott impozáns menetben — a főutcán keresztül a Kossuth térre. Vörös zászló alatt haladtak a földmunkások, a nőmunkások, az újjvárosi munkások és a vasutasok. A tüntetők között teljes számban ott voltak az ipari munkások, a kereskedelmi és városi alkalmazottak, sok kisiparos, számos, a Köztársasági Károlyipárt befolyása alatt álló városi és tanyai olvasóköri, végül a katonaság és a nemzetőrség.⁷² A Kossuth téri nagygyűlésen Fátyol Imre, Kiss Lajos, Kurucz János, Takács Ferenc szociáldemokrata vezetők beszéltek arról, hogy »... Hód-

⁶³ MMTVD. 5. köt. 493—494. old.

⁶⁴ Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—359. sz.

⁶⁵ V. R. U. 1919. február 9. Köztudomásul.

⁶⁶ Ugyanott. 1919. február 6. Munkásügyek.

⁶⁷ Ugyanott. — A városi alkalmazottak szakszervezetének taggyűlése például kimondotta, hogy »...a székesfehérvári reakciós elemeknek... gaz ellenforradalmi mozgalma miatt a legnagyobb felháborodását fejezi ki és... a helyben esetleg magát felütni akaró minden ellenforradalmi mozgalommal szemben áll és a 'Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége hódmezővásárhelyi Csoportjának' minden tagja annak csírájában való elfojtására minden tudását és erejét rendelkezésre bocsátja s ha kell, életét is feláldozza.« Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—380. sz.

⁶⁸ V. M. U. 1919. február 9. Demonstrációs felvonulás.

⁶⁹ V. R. U. 1919. február 9. Felhívás.

⁷⁰ V. M. U. 1919. február 16. Seregszemle.

⁷¹ Ugyanott.

⁷² Ugyanott, valamint V. R. U. 1919. február 11. Le a királypárttal!

mezővásárhely munkássága nem tűr semmiféle ellenforradalmi megmozdulást.«⁷³ Felszólalt Kun Béla kormánybiztos is, aki a polgári rend védelme, az osztályharc kibontakozásának akadályozása érdekében a munkásság, a polgárság és a parasztság összefogásának szükségességéről beszélt.⁷⁴ A gyűlés táviratilag üdvözölte a kormányt és a pártkongresszust,⁷⁵ ami mutatta a helyi szociáldemokrata szervezetnek az ipari és földmunkásokra gyakorolt nagy befolyását, továbbá azt, hogy a helyi burzsoázia és kulákság vezetői a szociáldemokratákban a fennálló rend támaszait látták.⁷⁶

A február 9-i nagy tüntetés megfélemlítette és visszavonulásra kényszerítette a reakció helyi erőit. Bauer Gyula, a Munkapárt vezetője kénytelen volt feloszlalni a párt addig működő vásárhelyi szervezetét és hirlapi nyilatkozatban kijelentette, hogy annak volt tagjai semmiféle politikai tevékenységet nem fejtenek ki.⁷⁷ Lázár Lajos, a Gazdasági Egyesület elnöke ugyancsak hirlapi úton sietett kinyilatkoztatni a köztársaság iránti »hűségét.«⁷⁸

A Szociáldemokrata Pártnak a már ismertetett okok miatt Hódmezővásárhelyen oly széles befolyása döntő szerepet játszott abban, hogy 1919 februárjában a *Kommunisták Magyarországi Pártja hódmezővásárhelyi szervezetének megalakítására irányuló kísérlet* nem vezetett eredményre. 1918 decemberében, 1919 első hónapjaiban a Kommunista Párt számos üzemi és területi szervezetet hozott létre a fővárosban és vidéken is.⁷⁹ A pártépítő munka a Szociáldemokrata Párttól, a burzsoa-szociáldemokrata koalíciós kormánytól és annak helyi szerveitől, a nemzeti tanácsoktól elszakadó, a kommunista mozgalomhoz csatlakozó munkásokat és a dolgozók egyéb rétegeihez tartozó forradalmárokat tömörítette a szervezetekben. A proletárhatalom kivívása szükségszerűvé tette a Kommunista Pártnak és helyi szervezeteinek a létrehozását. A felhígult és reformista elmélet által vezetett Szociáldemokrata Párt — országosan és helyileg, így Hódmezővásárhelyen is — alkalmatlan volt a hatalom megszerzéséért folyó forradalmi harc vezetésére.⁸⁰ A vásárhelyi ipari- és földmunkások, szegényparasztok, leszerelt katonák, értelmiségiek és a középrétegek egyéb csoportjai felszabadulásukat, gazdasági helyzetük gyökeres és tartós megjavítását csak a proletárhatalomtól remélhették. A helyi forradalmi harc irányítása, az elégedetlenség 1918—1919 telén fellobbanó, de könnyen leszerelt, levert megnyilvánulásainak kiszélesítése és vezetése megkövetelte a kommunista pártszervezet megeremtését.

A polgári demokratikus forradalom eredményeivel való elégedetlenség — habár csak nagyon szórványosan — már 1918 novemberében Hódmező-

⁷³ V. M. U. 1919. február 16. Seregszemle.

⁷⁵ V. M. U. 1919. február 16. Seregszemle.

⁷⁶ Ezért hangoztatta Kun Béla kormánybiztos, a vásárhelyi kulákság legtekintélyesebb vezetője ezekben a napokban, hogy »...igenis örömmel együtt dolgozom a szocialistákkal.« Kun a polgárság, a kulákság és a szociáldemokrata munkásság pártjainak együttműködésében látta legfőbb biztosítékát a kommunista térhódítás, a forradalom továbbfejlődése megakadályozásának. V. R. U. 1919. február 18. Kun Béla a kisgazdák szervezkedéséről.

⁷⁷ Ugyanott. Feloszlott a munkapárt.

⁷⁴ V. R. U. 1919. február 11. Le a királypárttal!

⁷⁸ Ugyanott. Aljas rágalom.

⁷⁹ A magyarországi munkásmozgalom 1917—1919. A Magyar Tanácsköztársaság. Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt magyar munkásmozgalom története tanfolyama számára. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1957—1958. 47—48. old.

⁸⁰ Kun Béla id. mű 356. old.

vásárhelyen is jelentkezett. Az utcákon csoportosuló leszerelt katonák tömegében olyanok is akadtak, akiknek sapkáján a nemzetiszínű jelvényeket vörös szalagok váltották fel s vörös jelvényeket permetezett a novemberi eső.⁵¹ A november 12-én rendezett, köztársasági államformát követelő nagygyűlésen Rác Ferenc, a földmunkások szónoka kijelentette, hogy nem szabad megállni a polgári köztársaság létrehozásánál, hanem tovább kell menni a kommunizmusig.⁵² Az Oroszországból Hódmezővásárhelyre hazatért volt hadifoglyok egy része a kommunista eszméket terjesztette.⁵³ A volt hadifoglyok zömükben beléptek a nemzetörségbe és annak tagjai között, a laktanyában rögtönzött gyűléseken magyarázták az oroszországi forradalmi eseményeket. Terjesztették a Vörös Újságot, a Kommunista Párt központi lapját a nemzetőrök között. A leglelkesebb agitátorok Dávid Balázs és Kószó Imre földmunkások voltak.⁵⁴ Ezek az »izgatók« 1918—1919 telén a polgári demokratikus rendszer megdöntésének szükségességéről beszéltek a nemzetőrök előtt. 1919 elején a helyi fiatalság körében is kezdtek terjedni a kommunista tanítások.⁵⁵ A Kommunista Párt budapesti kiküldöttei — a forradalmi eszmék bizonyosfokú helyi terjedését figyelembe véve — 1919. február 23-án kívánták megszervezni a párt hódmezővásárhelyi csoportját. Erre a napra népgyűlést hirdettek a Fekete Sas szálló nagytermébe.⁵⁶ A polgári és a szociáldemokrata sajtó által Hódmezővásárhelyen is oly sokat támadott kommunisták iránti kíváncsiságból, programjukkal való megismerkedés céljából olyan sok érdeklődő ment el a gyűlésre, hogy nem fértek be a Fekete Sasba.⁵⁷ Ezért a gyűlést a Kossuth téren tartották. Az előadó, Birinyi Béla felhívta a jelenlevőket, hogy harcoljanak a leszerelt katonák fejenként 5400 K-ás végkielégítéséért s e célból alakítsák meg a Leszerelt Közkatonák Országos Szabadszervezetének fiókját.⁵⁸ A gyűlésen résztvevő szociáldemokrata vezetők kihasználták, hogy a kommunisták nem ismertették, nem magyarázták meg a KMP célkitűzéseit, nem leplezték le a Szociáldemokrata Pártnak objektíve a burzsoáziát segítő politikáját. Befolyásuk segítségével a jelenlevők többségének hangulatát a kommunisták ellen tudták fordítani. Fátyol Imre, Kiss Lajos, Kurucz János felszólalásaikban azt hangoztatták, hogy a munkások, katonák csak a Szociáldemokrata Párt keretében, annak elvei szerint érhetik el felszabadulásukat, s ezt gátolja a szervezeti egység szétszakítása. Ezért

⁵¹ V. R. U. 1919. február 22. Mikor...

⁵² Ugyanott. 1918. november 13. Vásárhely a köztársaság mellett döntött.

⁵³ *Faragó Zoltán* visszaemlékezése.

⁵⁴ *Faragó Zoltán* visszaemlékezése. Ez a felsorolás természetesen nem teljes, bizonyára mások is agitáltak a nemzetörségben és a munkások között a proletárforradalom érdekében.

⁵⁵ V. R. U. 1919. március 14. Birinyi — a lázító. Továbbá: Magyar Nemzetőr. 1919. március 14. A Nemzeti Tanács határozata.

⁵⁶ V. R. U. 1919. február 25. Agitátorok vesszőfutása Vásárhelyen.

⁵⁷ Ugyanott.

⁵⁸ V. M. U. 1919. március 2. Kommunista gyűlés Vásárhelyen. — A Leszerelt Közkatonák Országos Szabadszervezete a KMP irányítása alatt állott. (V. ö. MMTVD 5. köt. 390. old.) Helyi szervezetének megalapítása tulajdonképp a KMP helyi szervezetének létrehozása lett volna. A kormány ekkorra már illegalitásba szorította a kommunistákat a fővárosban, s a terrortól való félelem miatt ezekben a napokban vidéken sem szervezték nyíltan a pártot. Valószínűleg az ország-szerte erősödő terror miatt nem került sor a nagygyűlésen a párt célkitűzéseinek alapos ismertetésére sem.

tehát — mondták — nincs szükség külön szervezetre, annak létrehozása »veszedelmes, bűnös pártütés, melyet tűrni nem szabad!«⁸⁹ Ez az érvelés, ami a tekintélyes helyi vezetők szájából hangzott el, elegendő volt arra, hogy a képzetlen, a kommunista célkitűzéseket nem ismerő hallgatóság nagyobb részét kommunista-ellenes állásfoglalásra bírja.⁹⁰ Így a fővárosi kiküldöttek nem tudták létrehozni a Kommunista Párt helyi szervezetét. Nagy örömmel írta a Vásárhelyi Reggeli Újság, hogy »...fényes diadalt aratott Vásárhelyen a kommunista... irányzat fölött a békés fejlődést akaró, elveihez és vezereihez tántoríthatatlan hűségű... szervezett munkásság.«⁹¹ A reformizmusnak ez a sikere azért következhetett be, mert a magukat kommunistáknak vallók száma Hódmezővásárhelyen ekkor még kevés volt. A szociáldemokraták döntő befolyása akadályozta meg 1919 februárjában a kommunista pártszervezet megalakítását.

A Szociáldemokrata Párt és a Köztársasági Károlyi-párt helyi szervezete 1919 első hónapjaiban is igyekeztek a polgári demokratikus forradalom győzelmének napjaiban létrejött fegyverbarátságot fenntartani. Továbbra is együttműködni szándékoztak »a forradalom rendjének«, a polgári demokrácia helyi frontjának biztosítására. A szociáldemokrata pártszervezet erre irányuló készségét Kurucz János juttatta kifejezésre a Köztársasági Károlyi-párt január 12-én tartott nagygyűlése alkalmából.⁹² Hangoztatta, hogy a szociáldemokraták a forradalom napjaiban a belső rend fenntartását tekintették legfontosabb kötelességüknek. »Ezután is haladjunk együtt — mondja a Köztársasági Károlyi-párthoz intézett felhívás — addig az ideig, ameddig csak lehet!«⁹³ A Köztársasági Károlyi-párt országos vezetői — felismerve a szociáldemokratizmus jelentőségét a forradalmi munkásmozgalom elleni küzdelemben — 1919 első hónapjaiban különös jelentőséggel hangoztatták a Szociáldemokrata Párttal való szoros együttműködés szükségességét.⁹⁴ A burzsoázia és a kulák-ság helyi képviselői is tettek nyilatkozatokat a szociáldemokrata pártszervezettel való összefogásról.⁹⁵ Ez az összefogás a burzsoázia engedményei, fokozatos visszavonulása jegyében megvalósult s eredményeként februárban már a Munkástanács volt a város életének tényleges irányítója. De még nem képviselte a munkásosztály igazi érdekeit. Ezt mutatja a munkásság döntő

⁸⁹ V. R. U. 1919. február 25. Agitátorok vesszőfutása Vásárhelyen.

⁹⁰ V. M. U. 1919. március 2. Kommunista gyűlés Vásárhelyen. — 1918—1919-ben a pártegység megbonthatatatlanságának eszméje erősen áthatotta a hódmezővásárhelyi munkásmozgalmat. (Juhász Pál visszaemlékezése.)

⁹¹ V. R. U. 1919. február 25. Agitátorok vesszőfutása Vásárhelyen. — A kommunisták azonban a február 23-i gyűlés után folytatták az agitációt. Pl. a nemzetőrség tagjai körében népszerűsítették az 5400 K. leszerelési díj követelését. Említést tesz róla a március 4-i napiparancs, amely azt hangoztatja, hogy a kommunistákkal szemben »mint szélhámosokkal kell eljárni.« Parancskönyv. 262. old.

⁹² V. R. U. 1919. január 10. Nyílt levél dr. Nagy György ügyvéd úrhoz.

⁹³ Ugyanott.

⁹⁴ Buza Barna földművelésügyi miniszter például egy február elején tett nyilatkozatában kijelentette: »Mi nemcsak azért tartjuk feltétlenül szükségesnek a szocialistákkal az együttműködést, mert az aktuális munkaprogramban teljesen egyetértünk velük, de azért is, mert ma teljesen lehetetlen másképp fenntartani a rendet és megmenteni az országot.« Hiszen »...a szocialisták maguk fékezik meg és verik vissza... a szélső kommunista törekvéseket...« V. R. U. 1919. február 4. A földművelésügyi miniszter nyilatkozata. (Kiemelések az eredetiben.)

⁹⁵ Ugyanott. 1919. február 18. Kun Béla a kisgazdák szervezkedéséről.

hatalmi tényezővé válása folyamatát betetőző esemény, a polgári kormánybiztos-főispán lemondása és szociáldemokrata kormánybiztos kinevezése is.

A Munkástanács február végén határozatot hozott arról, hogy a város élére szociáldemokrata kormánybiztost kíván.⁹⁶ E határozatot az osztályharc országsszerte megfigyelhető nagymérvű fellendülése, a kommunisták hódmezővásárhelyi zászlóbontási kísérlete miatt hozta és azért, mert a munkásság gazdasági helyzetét a jómódú parasztok és háborús gazdagok készleteinek erőteljes lefoglalásával szeretete volna megjavítani. A szociáldemokrata vezetők úgy látták, hogy Kun Béla nem tesz eléggé erélyes — bár a polgári demokrácia keretén belül maradó — lépéseket a közellátási helyzet megjavítására. Megakadályozta pl. a zsír- és szalonnarekquirálást, a kulákok kezén levő készletek feltárását, ezzel nagymértékben nehezítette az ellátatlanok ellátását.⁹⁷ A Munkástanács megállapítása szerint Kun Bélának ez a magatartása szítja a munkások és kizsákmányolók közötti ellentétet, »zavargást« eredményezhet. Az osztályellentétek forradalmi harcban való megoldásának ellenszereként szociáldemokrata kormánybiztos kinevezését, más szóval a helyi igazgatás legfőbb fórumának szociáldemokrata kézbe juttatását kívánta. Abban bízott, hogy a szociáldemokrata kormánybiztos majd »... vasmarkával a vagyonosok érzékeny részébe belemarkolva, eddig elmulasztott kötelességeik teljesítésére szorítaná« őket.⁹⁸ Ezzel megjavulna az ellátás, kisebb lenne a forradalmi kitörés veszélye, csökkenne a kommunista eszmék terjedésének lehetősége. (Ha a legfőbb igazgatási hivatal élén a munkásság képviselője áll — mondták — akkor a munkásság kezében van minden hatalom. Így nem lesz talaja a hatalom meghódítása érdekében agitáló kommunistáknak.) A párt helyi vezetőségének lapja később nyíltan megírta, hogy a Munkástanács azért követelt szociáldemokrata kormánybiztost, mert »... a város fenyegetett rendjét és békéjét csak szocialista kormánybiztos mellett látja biztosíthatónak.«⁹⁹ A Munkástanács döntő befolyásának bizonyítéka, hogy március 1-én a Nemzeti Tanács is elfogadta a szocialista kormánybiztos kinevezésének gondolatát és távirati úton a minisztériumtól szociáldemokrata kormánybiztos kinevezését kérte.¹⁰⁰ E kérésre a belügyminiszter Jócsák Kálmánt, Csongrád megye 1918 novemberében kinevezett szociáldemokrata kormánybiztosát bízta meg a hódmezővásárhelyi kormánybiztos-főispáni teendők

⁹⁶ P. I. archivum. A. XVI. 1/21. sz.

⁹⁷ V. M. U. 1919. március 13. De igenis lesz rekquirálás. — Kun Béla mint kormánybiztos lavírozó politikát folytatott. A munkások néhány, pl. béremelésre vonatkozó, vagy a katonák laktanyahelyiségre vonatkozó követelését teljesítette, de — a lehetőségekhez képest — minden erejével védelmezte a kulákok és tőkésék érdekeit. Tehát a Munkástanácsnak olyan javaslatait, amelyek a tőkésék és kulákok elevelébe vágtak (pl. a szalonnarekquirálás) nem hajtotta végre. — Találón írta a Vásárhelyi Munkás Újság, hogy Kun mindenkor magán hordozta a képviselőjelöltségi hálóinget, mindenkor a választók szavazatainak megnyerésére törekedett s kormánybiztos korában is az elkövetkezendő alkotmányozógyűlési választásra gondolt; ezért is igyekezett népszerű lenni, ezért tett jobbra is, balra is nyilatkozatokat, intézkedéseket. (V. M. U. 1919. február 23. Termelés és munka.) Azonban politikájának tartalma elsősorban a belső rend biztosítása volt, mint ezt ő maga is többször hangoztatta. (Például V. R. U. 1919. február 21. Válasz egy nyílt levélre.)

⁹⁸ P. I. archivum. A. XVI. 1/21. sz.

⁹⁹ V. M. U. 1919. március 23. Szocialista kormánybiztos.

¹⁰⁰ P. I. archivum. A. XVI. 1/21. sz. — Ugyanezen a napon Kun Béla lemondott kormánybiztosi állásáról. Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—499. sz.

ellátásával is.¹⁰¹ A Munkástanács azzal, hogy szociáldemokrata kormánybiztos állított előtérbe, objektíve a kapitalista viszonyok tartósítására tett lépést. Szubjektíve a reformista ideológia ama közismert tétele vezethette, amely szerint a munkásság forradalmi harc nélkül, a burzsoa államgépezet egyes pozícióinak megszerzésével, a burzsoa államgépezet felhasználásával, békés úton eljuthat a szocializmushoz. A szociáldemokrata vezetők úgy vélték, hogy Jócsák kinevezése, miközben akadályozza a hatalom megszerzéséért folyó forradalmi harc helyi kibontakozását, egyben közelebb visz a szocializmushoz.¹⁰²

A kommunisták eszmei befolyásának országos, nagyarányú növekedése, ennek nyomán az osztályharc forradalmi fellángolása a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata szervezeten belül kialakított egy *baloldali csoportot*, amely Borsi János köré tömörült.¹⁰³ A csoport nézeteit a Vásárhelyi Munkás Újságban Medgyesi János írásai fogalmazták meg. A Borsi János vezette balszárny számcs. kérdésben szembekerült a Posztós Sándor-féle jobbszárnyal. Amikor pl. 1919 februárjában a Városfejlesztő és Építőipari Rt. szervezése folyt, Posztós ellenezte, hogy a Munkástanács nyomást gyakoroljon a tőkésekre és jómódú parasztokra a részvényjegyzés érdekében. (Azt tartotta, hogy a nyomással a Szociáldemokrata Párt elidegenítené magától ezeket az embereket.) Borsi viszont azt vallotta, hogy eredményt csupán önkéntes jegyzés alapján nem lehet várni. A vitában a balszárny álláspontja győzött és így sor került a jómódúakhoz intézett levélbeli felhívásokra, a kulákok Munkástanácshoz való beidézésére a részvényjegyzés ügyében.¹⁰⁴ A forradalmi eszmék befolyásának országos mérvű növekedése a jobboldaltól némiképp eltérő állásfoglalásra készítette a baloldaliakat a kommunistákhoz való viszony kérdésében. 1919. március 11-én Szegeden egy nagygyűlés után fegyveres összeütközés történt a szociáldemokraták és kommunisták között.¹⁰⁵ Ez az esemény adott alkalmat Medgyesi Jánosnak a *Közelednek a kommunisták* c. cikk megírására.¹⁰⁶ Nyomában éles hírlapi vita fejlődött ki, amelyben a szociáldemokrata szervezet jobboldala és a polgári pártok vezetői is kifejtették nézeteiket. Medgyesi cikke az első olyan szociáldemokrata írás Hódmezővásárhelyen, amely a város nyilvánossága előtt

¹⁰¹ V. M. U. 1919. március 9. Kormánybiztos válság megoldása. — Jócsák március 19-én foglalta el vásárhelyi hivatalát. (Hmv. Lt. Főisp. ir. 1919—588. sz.) Március 20-án, a szociáldemokrata szervezet által a Kossuth téren rendezett népgyűlésen mutatkozott be a vásárhelyi dolgozóknak. Programját a következőkben jelölte meg: »Kötelességemnek tartom, hogy a forradalmi kormány által alkotott törvények és rendeletek a legszigorúbban végrehajtsanak. Kötelességemnek tartom, hogy a forradalom vívmányait akár jobbról, akár balról jövő terror ellen minden eszközzel megvédjem.« (V. R. U. 1919. március 22. Az új kormánybiztos programja.) A hallgatóságot buzdította: az alkotmányozógyűlési választáson mütassák meg, hogy alkotmányos, békés eszközökkel akarnak közelebb jutni a szocialista társadalomhoz. Olyan programot adott tehát, amelytől a polgárságnak nem kellett tartania. A polgárság bizalmát juttatták kifejezésre azok a küldöttségek, amelyek az új kormánybiztosnak a Károlyi- és a Radikális Párt helyi szerveinek üdvözlétét tolmácsolták. (V. R. U. 1919. március 23. Küldöttségek a kormánybiztosnál.)

¹⁰² V. M. U. 1919. március 23. Szocialista kormánybiztos.

¹⁰³ *Boros János, Oláh Mihály, Juhász Pál* visszaemlékezései.

¹⁰⁴ *Oláh Mihály* visszaemlékezése.

¹⁰⁵ Szegedi Napló 1919. március 12. A szervezett munkásság délelőtti tüntetése a kommunisták ellen. Véres összeütközés a kommunisták és a szocialisták között. — Továbbá: *Gaál Endre* id. mű 92—93. old.

¹⁰⁶ V. M. U. 1919. március 16. *Közelednek a kommunisták.*

»testvérek«-nek nevezi a kommunistákat. Fejtegetésének lényege: elérkezett az utolsó pillanat arra, amikor a polgári erők még vérontás, forradalom nélkül átadhatják teljes egészében a hatalmat a szocialista munkásságnak. Ennek módja pedig az, hogy félreállnak és nem vesznek részt a közelgő alkotmányozó gyűlési választáson. Csak így lehet elérni a gazdasági helyzet javítását, így lehet elhárítani minden akadályt a rekvirálások útjából. Ha a polgári pártok nem látják be az önkéntes félreállítás szükségét, akkor a szociáldemokraták kötelessége, hogy összefogjanak a kommunistákkal és erőszakos módon megdöntsék a polgári hatalmat, úgy vegyék el a »holt tőkét«, »ahogy lehet.« Hozzáfűzi azonban, hogy javaslata a polgári pártokért történik: figyelmeztetés nekik, hogy »esztelenül ne rohanjanak vesztükbe«, ne hívják ki a forradalmat, hanem tegyenek le minden hatalmat a szociáldemokraták kezébe. A vita során Medgyesi félreérthetetlenül megmondta: cikkével csupán azt akarta megmutatni, hogy »... a dolgozó polgári elemek kötelessége a szociáldemokratákat támogatni... A romboló kommunisták ellen való teljes megerősödésnek útjába ne álljanak.«¹⁰⁷ A kommunista forradalom elkerülése céljából jó lenne a szociáldemokrata munkásság kezébe összpontosítani a hatalom gyakorlásának minden területét. A Köztársasági Károlyi-párt a legélesebben elutasította Medgyesi javaslatát.¹⁰⁸ De a szociáldemokrata szervezet jobbszárnya is elhatárolta magát Medgyesi álláspontjától: nem amiatt, hogy Medgyesi a szociáldemokraták kezébe akar minden hatalmat összpontosítani, hanem amiatt, hogy testvéreknek nevezte a kommunistákat és — habár utolsó eszközként — a velük való együttműködésről beszélt.¹⁰⁹

A Közelednek a kommunisták c., éles vitákra alkalmat adott cikk arról tanúskodik, hogy szerzője a munkásosztály teljes diadalának azt tekintette volna, ha a polgári pártok bejelentik önkéntes félreállásukat és lemondanak a hatalom gyakorlásában való részvételről. Abból a reformista tanításból indult tehát ki, hogy a kizsákmányolók belátás, meggyőzés alapján lemondanak a munkásság javára a hatalomról. Az bizonyos, hogy Medgyesi és a jobbszárny többet akart, mint amennyit a Munkástanács, a pártvezetőség egésze elfogadott: a polgári pártoknak teljes visszavonulását kívánta. A kommunistákat pedig testvéreknek tekintette, akikkel lehetségesnek ismerte el az együttműködést, bár azt — szemmel láthatóan — kerülni akarta. Szemléletében, ideológiájában nem tudott a reformizmustól elszakadni és a kommunisták térhódítását is az osztálybéke fenntartásának szempontjából vette vizsgálat alá. A baloldal a Városfejlesztő és Építőipari Rt. részvényjegyzéseinek az osztálybékét segítő munkálkalmak érdekében hangoztatta az erőteljesebb eszközök igénybevételét. Ugyanúgy a kommunisták előretörése is a forradalom elkerülése érdekében tett javaslatra serkentette. Mindez a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata baloldal ideológiai gyengeségét mutatta, azt, hogy tagjai nem értették meg a kommunisták

¹⁰⁷ Ugyanott. 1919. március 23. *Medgyesi János*: A »Reggeli Újság« válaszára ez a feleletem.

¹⁰⁸ V. R. U. 1919. március 19. Válasz a Munkás Újság »Közelednek a kommunisták« című cikkére.

¹⁰⁹ A jobboldal álláspontját lásd V. M. U. 1919. március 19. Felhívás Hódmezővásárhely népéhez! és 1919. március 23. A mi programunk. Az előbbi pl. kategórikusan kijelenti, hogy »... a kommunistákat nem testvéreinknek, hanem ellenségünknek kell tekinteni fenyegető magatartásuk miatt, melyet pártunk ellen elkövettek és elkövetnek.«

forradalmi tanításának lényegét. De a legfontosabb az volt, hogy közeledtek a kommunistákhoz és ebben túlléptek a pártvezetés jobboldali tagjainak álláspontján.

A balszárny kezdeményező szerepet játszott abban, hogy 1919 márciusára a Munkástanács átvette a város élete minden területének irányítását. A baloldalnak ez a harca, a Munkástanács intézkedései, befolyásának érvényesítése azonban — a következetesen forradalmi párt vezetőszeretének vásárhelyi hiánya miatt — még nem tette lehetővé, hogy a munkásság a polgári demokrácia helyi alapját támadja, azt felszámolja. Az ideológiai gyengeség miatt a szociáldemokrata balszárny vezetőinek a tevékenysége — becsületes széndékaik ellenére — az osztályharc leszerelésére irányult. A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása után, a párt forradalmi nevelőmunkája nyomán a fővárosban és nagyobb vidéki centrumokban mind többen szakítottak a szociáldemokrata nézetekkel és helyezkedtek a proletárforradalom alapjára. Hódmezővásárhelyen viszont a Szociáldemokrata Párt megtartotta eszmei befolyását az ipari- és földmunkások, értelmiségiek és kispolgári elemek körében, mert tagjaival elhitette azt, hogy a hatalom megszerzéséhez, a gazdasági helyzet bizonyos mérvű javításához nem kell forradalmi harc, békés eszközökkel is érhetnek el eredményt. A városi igazgatás, a karhatalmi alakulatok irányítása, a felmerülő problémák intézése valóban ezt a látszatot keltette a kisipari jellegű munkásság körében. Joggal írhatta a Vásárhelyi Munkás Újság március közepén, hogy a szociáldemokrata szervezet döntő súllyal bír a városban; a város társadalmának minden rétege — kivéve a tőkéseket, bankárokat stb. — magáénak vallja, vagy rokonszenvez vele.¹¹⁰ A Munkástanács legfőbb hatalommá válása, a balszárny kifejlődése a pártszervezetten belül egyben a hódmezővásárhelyi proletárhatalom megteremtésének belső feltétele volt. A város munkássága így készült fel arra, hogy megvalósíthassa és eredményesen gyakorolhassa a proletariátus diktatúráját. Ahhoz, hogy a február végére már kezébe került hatalmat ténylegesen a proletariátus érdekében érvényesítse, a proletárforradalom országos győzelmére volt szükség. Ezt hozta meg 1919. március 21, amelynek következtében a hódmezővásárhelyi munkásság a kezében lévő hatalmat valóban a proletariátus hatalmává tette. Miként 1918 október végén, úgy 1919 márciusában is a forradalom országos méretű győzelmére volt szükség, hogy a vásárhelyi munkásság megoldhassa a forradalmi átalakulás főbb helyi feladatait.

¹¹⁰ V. M. U. 1919. március 20. A valóság.

ЭНДРЕ ГАЛ

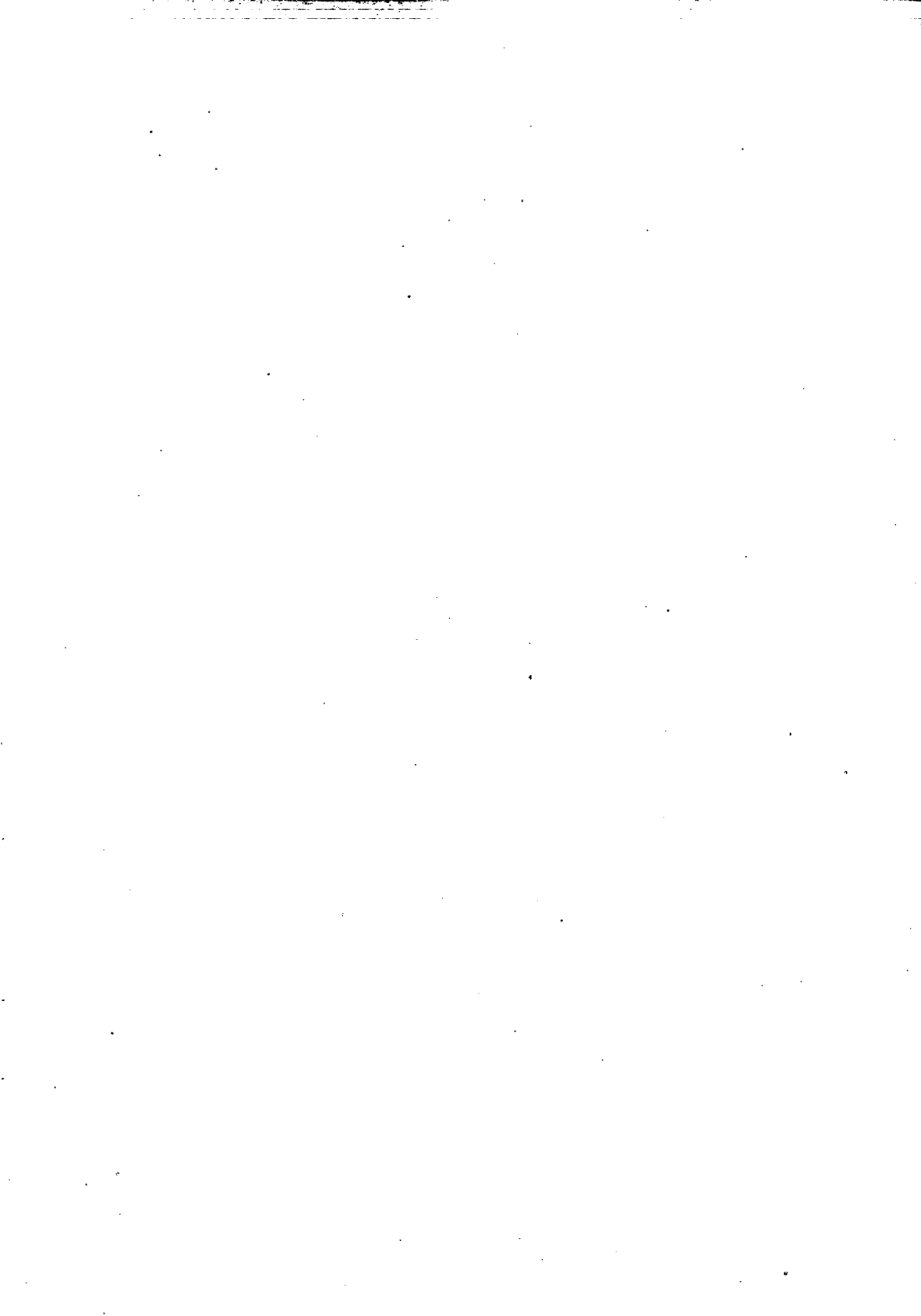
*ИСТОРИЯ РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ В ГОРОДЕ ХОДМЕЗЕВАШАРХЕЙ
ОТ 1917 Г. ДО 21. МАРТА 1919 Г.*

В 1917—1919 гг. Ходмезевашархей был большим сельскохозяйственным городом, где число промышленных рабочих было незначительным. Большинство их работало в мелкой промышленности. Венгерская социал-демократическая партия, стоящая под реформистским руководством, оказала сильное воздействие на рабочих и на сельскохозяйственных пролетариев города. Руководители местной партийной организации тоже утверждали контрреволюционные взгляды они искренно боролись за ежедневные требования рабочих, за улучшение их экономического и культурного положения. Однако в месяцы следовавшие за победой буржуазно-демократической революции, в конце октября 1918 г., они должны были бороться за осуществление пролетарской революции и не за реформы. Зимой 1918—1919 гг. местная социал-демократическая организация совершила мощную организаторскую работу и сплотила массы трудящихся. С их помощью взяла постепенно в свои руки Администрацию города. Но она осуществляла власть в классовом компромиссе с буржуазией, оставив нетронутыми капиталистические отношения. Решительное влияние организации социал-демократической партии сделало неуспешными попытки создания организации Венгерской Коммунистической партии в городе Ходмезёвашархей к концу февраля 1919 г. Однако рост идейного влияния Коммунистической партии и вследствие этого подъём революционной классовой борьбы по всей стране, содействовали образованию левого крыла местной социал-демократической организации. Это было тоже одним из условий создания революционной пролетарской власти в городе Ходмезёвашархей. Победа пролетарской революции в общегосударственном масштабе (21 марта 1919) сделала возможным, чтобы рабочая власть, которая уже раньше осуществилась, стала в действительности властью пролетариата.

ENDRE GAÁL

*HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER DE HÓDMEZÓVÁSÁRHELY
1917 — MARS 21, 1919*

Dans les années de 1917—1919 Hódmezővásárhely fut une grande ville agraire où le prolétariat industriel fut peu nombreux. La majeure partie de ces ouvriers fut employée dans la petite industrie. Le Parti Social-Démocrate Hongrois sous une direction réformiste exerça une influence considérable sur les ouvriers industriels et les prolétaires agricoles de la ville. Les chefs de l'organisation locale du parti professèrent également des vues antirévolutionnaires. Ils menèrent une lutte sincère pour les revendications quotidiennes des ouvriers, pour l'amélioration de leur situation économique et culturelle. Mais dans les mois après la victoire de la révolution bourgeois-démocratique à la fin du mois d'octobre 1918, ce n'était plus pour des réformes qu'il fallait lutter, mais pour l'accomplissement de la révolution du prolétariat. En hiver 1918—1919, la cellule locale du Parti Social-Démocrate fit un travail d'organisation vigoureux, et rassembla de larges masses des ouvriers. Avec leur aide vers la fin du mois de février 1919 elle prit en main la gestion des affaires publiques de la ville. Toutefois, elle exerça le pouvoir en laissant intacts les relations capitalistes. L'influence prépondérante, exercée par la cellule social-démocrate sur les ouvriers de la ville rendit les tentatives à établir l'organisation locale du Parti Communiste inefficaces fin février 1919. Cependant, l'accroissement de l'influence idéologique du Parti Communiste et par suite le développement de la lutte de classe révolutionnaire dans tout le pays établit l'aile gauche de la cellule social-démocrate locale. Ce fut également une condition intérieure de l'établissement du pouvoir prolétarien à Hódmezővásárhely. La victoire de la révolution du prolétariat dans tout le pays (le 21 mars 1919) rendit possible que le pouvoir ouvrier, déjà établi auparavant, devienne en réalité le pouvoir du prolétariat.

TARTALOM

I. A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM GYŐZELME HÓDMEZŐ- VÁSÁRHELYEN	2
II. A NEMZETI TANÁCS MŰKÖDÉSE	18
III. A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT HELYI SZERVEZETÉNEK ELMÉLETI NÉZETEI ÉS SZERVEZŐ MUNKÁJA	28
IV. A MUNKÁSSÁG POLITIKAI BEFOLYÁSÁNAK MEGNÖVEKEDÉSE	41

A kiadásért felelős a Szegedi Tud. Egyet. Bölcs. tud. Karának Dékánja
A kézirat nyomdába érkezett: 1961. Megjelenés: 1961. Példányszám: 550.

1961

Terjedelem: 5,25 (A/5) ív

Készült: linó szedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601 és az MSZ 5602-50 A
szabványok szerint

Szegedi Nyomda Vállalat 61-3743